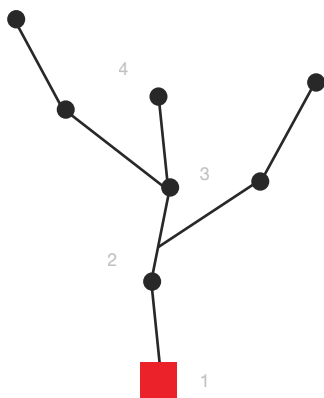

■ THINKING SERIES • 02

Analytical Thinking for Kids

ปลูกเมล็ดพันธุ์การคิดให้ลูก ตั้งแต่เป็นต้นกล้า

ณัฐพัชญ์ วงษ์เหรียญทอง

คำแนะนำผู้เขียน

ผมไม่ได้มีลูก และคงเป็นเรื่องแปลกที่คนไม่มีลูกจะมาเขียนหนังสือเรื่องของ
เด็กให้กับพ่อแม่

แต่ด้วยประสบการณ์ที่ผมได้สอนเรื่องทักษะการคิดมาหลายปี ได้อบรมผู้ใหญ่
มาร่วมพันกว่าคน อีกทั้งยังเขียนหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการคิดมาหลายเล่ม
ผมเชื่อว่า ‘ทักษะการคิด’ คือทักษะที่สำคัญยิ่งยวด

ทักษะการคิดคือรากฐานสำคัญที่ทำให้ใครสักคน ‘เป็นเอก’ แตกต่างจากคนอื่น
มีเอกลักษณ์ และมีคุณค่าในแบบของเขาเอง

ทักษะการคิดคือรากฐานที่ต่อยอดทำให้ใครบางคนกลายเป็นคนที่ทำงาน
ได้อย่างมีคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นการแก้ปัญหา การตัดสินใจ การคิดกลยุทธ์
การบริหาร และอีกหลายอย่างในชีวิตเรียกร่องจากเขา

และนั่นทำให้การคิดไม่ควรเป็นสิ่งที่เพิ่งมาฝึกกันตอนที่เราโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว
หากแต่เป็นเมล็ดพันธุ์ที่ควรถูกปลูกและบ่มเพาะอย่างพิถีพิถันตั้งแต่
ยังเป็นต้นกล้า

นั่นจึงเป็นที่มาของหนังสือเล่มนี้ ที่ผมเขียนต่อจากหนังสือ Analytical Thinking ซึ่งว่าด้วยทักษะการคิดวิเคราะห์สำหรับผู้ใหญ่ หนังสือเล่มนี้ยังคงยึดหลักความรู้เดียวกัน แต่ปรับให้เป็นบริบทของการสอนเด็ก และทำให้เป็นคู่มือสำหรับพ่อแม่ที่อยากสอนให้ลูกได้ฝึกคิด

ข้อจำกัดของผมกับหนังสือเล่มนี้

เพราะผมไม่ได้เลี้ยงลูกของตัวเอง ผมรู้ว่ามุมมองของผมคือมุมมอง ‘คนที่ศึกษาทักษะการคิด’ ไม่ใช่มุมมองของ ‘พ่อแม่ที่อยู่กับลูกทุกวัน’

สิ่งที่ผมมีคือความรู้เรื่องทักษะการคิดที่สั่งสมมาจากการสอนผู้ใหญ่หลายปี และการเห็นว่าผู้ใหญ่ที่คิดเก่งกับผู้ใหญ่ที่ยังมีความคิดไม่ไหลลื่นนั้นมี ‘จุดเริ่ม’ ตั้งแต่เด็กที่ต่างกันอย่างไร ผมเชื่อว่าความรู้ส่วนนี้มีค่าพอที่จะส่งต่อให้แก่พ่อแม่ในรูปแบบของหนังสือเล่มนี้

สิ่งที่ผมยังไม่มีคือประสบการณ์ตรงในฐานะพ่อแม่ ความเหนื่อย ความฉุนฉวย และความซับซ้อนของการอยู่กับลูกทุกวัน ซึ่งเป็นสิ่งที่พ่อแม่ที่อ่านหนังสือเล่มนี้ รู้ดีกว่าผมหลายเท่า

ขอให้คุณพ่อคุณแม่อ่านหนังสือเล่มนี้ในรูปแบบนี้

ด้วยข้อจำกัดที่ผมเล่าไว้ ผมขอให้คุณพ่อคุณแม่อ่านหนังสือเล่มนี้

ในฐานะ ‘ตัวอย่างที่ลองได้’ ไม่ใช่ ‘คำสั่งที่ต้องทำ’ ในแต่ละบทจะมีแนวคิด กิจกรรม คำถาม และเรื่องเล่าบางอย่างที่อาจจะเหมาะกับลูกของคุณ บางอย่างอาจจะไม่เหมาะ บางอย่างอาจนำไปใช้ได้ดี และบางอย่างจะไม่เวิร์กในบ้านของคุณ ทั้งหมดนี้คือเรื่องปกติ

พ่อแม่คือผู้เชี่ยวชาญที่แท้จริงในเรื่องลูกของตัวเอง ผมเป็นแค่ผู้ที่นำเสนอแนวทางจากมุมมองของทักษะการคิด ขอให้คุณพ่อคุณแม่หยิบสิ่งที่ใช้ได้ไปปรับใช้ ทั้งสิ่งที่ไม่เหมาะ และปรับให้เข้ากับครอบครัวของคุณตามที่คุณเห็นสมควร ถ้าระหว่างทางคุณพ่อคุณแม่เจอจุดที่รู้สึกว่า ‘ผู้เขียนไม่เข้าใจบริบทของบ้านฉัน’ ขอให้ตีความที่ผมเขียนได้แค่จากมุมมองที่ผมเห็น และสามารถข้ามไปได้เลย ไม่ต้องเสียกำลังใจ

ในหนังสือเล่มนี้ ผมขอเชิญคุณพ่อคุณแม่มาเป็น ‘ผู้ร่วมเรียนรู้’ ไม่ใช่ ‘ผู้รับการสอน’ สิ่งที่ผมเขียนคือจุดเริ่มต้นของการสนทนาระหว่างพ่อแม่กับลูก ไม่ใช่คำตอบสุดท้าย

ขอให้พ่อแม่ได้รับประโยชน์จากหนังสือเล่มนี้ในรูปแบบที่เหมาะสมกับครอบครัวของตัวเอง และโปรดจำว่าการที่คุณเลือกอ่านหนังสือเล่มนี้ นั่นคือสัญญาณของ

พ่อแม่ที่ตั้งใจในการพัฒนาลูก ไม่ว่าผลของการใช้แนวคิดในเล่มนี้จะเป็นอย่างไร
ความตั้งใจของพ่อแม่ นับว่าเป็นของวิญญูที่ คุณตั้งใจมอบให้ลูกแล้ว

ขอบคุณที่ให้โอกาสผมได้มีส่วนในการเดินทางของครอบครัวคุณครับ

ด้วยความเคารพ

สารบัญ

บทที่ 1	ทำไมการคิดวิเคราะห์เป็นทักษะที่สูงของคุณ ต้องมีในอนาคต	1
บทที่ 2	พ่อแม่คือโค้ช ไม่ใช่ครูหลักการ ‘ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม’	15
บทที่ 3	จิตสภาพแวดล้อมที่บ้านที่เอื้อต่อการคิดของลูก.....	33
บทที่ 4	ทักษะการตั้งคำถาม รักษาความสงสัย และสร้างระเบียบให้คำถามของลูก.....	51
บทที่ 5	ทักษะการสังเกตและรวบรวมข้อมูล การเห็นในสิ่งที่คนอื่นไม่เห็น	71
บทที่ 6	ทักษะการหาสาเหตุ 5 Why แบบนักสืบตัวน้อย.....	93
บทที่ 7	ทักษะการมองหลายมุม: เข้าใจคนและสถานการณ์ ก่อนด่วนตัดสินใจ.....	115
บทที่ 8	ทักษะการประเมินข้อดี-ข้อเสีย คิดก่อนทำในเรื่องสำคัญ	137
บทที่ 9	ทักษะการเชื่อมโยงเหตุและผล ไม่เชื่ออะไรง่าย และคิดเป็นเหตุเป็นผล	161
บทที่ 10	รับมือเมื่อลูกตอบยาก ปฏิเสธที่จะตอบ หรือไม่ยอมคิด	183

บทที่ 11 สัญญาพัฒนาการ และการเดินทางที่เพิ่งเริ่มต้น	199
ขอบคุณและอำลา.....	213

บทที่ 1

ทำไมการคิดวิเคราะห์ เป็นทักษะที่ลูกของคุณ ต้องมีในอนาคต

ก่อนที่จะคุยกันเรื่องทักษะการคิดของลูก ผมขอชวนให้พ่อแม่
ลองนึกถึง 3 ฉากต่อไปนี้ ลองดูว่ามีเหตุการณ์ไหนที่เกิดในบ้าน
ของคุณบ้าง

ฉากแรก

เย็นวันธรรมดา ลูกวัย 8 ขวบกลับจากโรงเรียนพร้อมหน้าบึ้ง
บ่นว่า “หนูไม่เล่นกับฟ้ามาแล้ว เนาใจร้าย” คุณซึ่งกำลังทำกับข้าวอยู่
ตอบทันทีว่า “อ้อ เพื่อนใจร้าย ไม่ต้องเล่นกับเขาก็ได้ลูก”
ลูกพยักหน้าแล้วเดินไปทำการบ้าน เป็นอันจบเรื่อง

ฉากที่สอง

วันเสาร์เช้า ลูกวัย 10 ขวบถามว่า “ทำไมท้องฟ้าเป็นสีฟ้า”
คุณกำลังเช็คอีเมลในมือถือ หยิบมือถือขึ้นมาค้น Google แล้วอ่าน
คำอธิบายเรื่องการกระจายแสงให้ลูกฟัง 30 วินาที ลูกพยักหน้า
“อ้อ” แล้วไปเล่นต่อ

ฉากที่สาม

ตอนเย็นวันอาทิตย์ ลูกวัย 11 ขวบบอกว่า “แม่ครับ หนูอยากซื้อ จักรยานคันใหม่ คันเก่าเก่าแล้ว” คุณดูจักรยานคันเก่าที่ยังใช้ได้ปกติ บอกลูกว่า “ยังไม่ต้องซื้อหรอกลูก คันนี้ยังใช้ได้” ลูกผิดหวัง แต่ไม่ได้พูดต่อ

ทั้ง 3 ฉากนี้คือเหตุการณ์ที่เกิดในบ้านทั่วไป คุณวิเศษไม่มีอะไรผิดปกติ พ่อแม่ตอบลูก ลูกได้คำตอบ เป็นอันจบ แต่ในมุมมองของการพัฒนาทักษะการคิดของลูก ทั้ง 3 ฉากนี้คือ ‘โอกาสที่หลุดมือ’ ของพ่อแม่ในการสอนทักษะที่จะติดตัวลูกไปจนโต

ในฉากแรก พ่อแม่ตัดสินใจเพื่อนลูกแทนลูก ทำให้ลูกไม่ได้ฝึกคิดว่า “จริง ๆ ฟ้าทำอะไร เพราะอะไรถึงทำแบบนั้น เราเข้าใจฟ้าผิดหรือเปล่า”

ในฉากที่สอง พ่อแม่ตอบลูกแทนการชวนลูกคิดว่า “ลูกคิดว่าเพราะอะไร”

ในฉากที่สาม พ่อแม่ตัดสินใจให้ลูก แทนการชวนลูกประเมินว่า “คันเก่ามีปัญหาตรงไหน คันใหม่จะดีกว่ายังไง ลูกเก็บเงินได้แค่ไหน”

จากเหล่านี้เกิดขึ้นวันละหลายครั้ง ปีละหลายพันหน ตลอดวัยเด็กของลูก ถ้าทุกจากกลายเป็น ‘โอกาสที่หลุดมือ’ ลูกจะโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่รอคำตอบจากคนอื่น ไม่กล้าคิดเอง และตัดสินใจตามความรู้สึก แต่ถ้าทุกจากกลายเป็น ‘โอกาสฝึก’ ลูกจะโตขึ้นเป็นคนที่คิดวิเคราะห์เป็น และมีทักษะที่จะทำให้ชีวิตเขาดีกว่าที่คุณคาดหวังไว้

หนังสือเล่มนี้คือคู่มือที่จะช่วยให้พ่อแม่เปลี่ยนทุกจากในชีวิตประจำวันให้กลายเป็นโอกาสฝึกทักษะการคิดของลูก โดยไม่ต้องเพิ่มเวลา ไม่ต้องจัดคลาสพิเศษ ไม่ต้องเรียนเพิ่มเอง แค่เปลี่ยนวิธี ‘ตอบ’ และ ‘ถาม’ ในบทสนทนาที่มีอยู่แล้วทุกวัน

ลูกของคุณจะอยู่ในโลกที่ต่างจากที่คุณโตขึ้นมา

ลองนึกย้อนกลับไปสมัยที่คุณยังเป็นเด็ก ตอนนั้นถ้าใครเก่งคณิตศาสตร์ เก่งภาษาอังกฤษ หรือเก่งคอมพิวเตอร์ คนคนนั้นจะมีอนาคตที่มั่นคง เพราะทักษะเหล่านี้หายากและเป็นที่ต้องการของตลาด พ่อแม่ของคุณอาจจะบอกว่า “ลูกต้องเรียนเก่ง ๆ จะได้มีงานทำดี ๆ” และคำแนะนำนั้นใช้ได้กับยุคสมัยของคุณ

แต่โลกที่ลูกของคุณกำลังจะเข้าสู่ตลาดงานในอีก 10-15 ปีข้างหน้า จะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ในช่วงเวลานั้น คณิตศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาอังกฤษระดับสื่อสารทั่วไป หรือทักษะคอมพิวเตอร์ระดับพื้นฐาน จะไม่ใช่ทักษะที่ทำให้ “ได้เปรียบ” อีกต่อไป เพราะ AI ทำงานเหล่านี้ได้ดีกว่ามนุษย์ ในต้นทุนที่ถูกกว่ามาก ส่งผลให้ทักษะที่ทำให้คนคนหนึ่งได้เปรียบในตลาดงาน จะเปลี่ยนไป

คำถามคือทักษะอะไรที่จะยังคงสำคัญในยุคที่ AI ทำงานหลายอย่างแทนคนได้ คำตอบของนักวิจัยและบริษัทผู้นำในโลกบอตรงกันว่า ทักษะที่ AI ทำแทนคนไม่ได้คือทักษะการ ‘คิด’ โดยเฉพาะการตั้งคำถามที่ถูก การประเมินคำตอบที่ได้ และการตัดสินใจในสถานการณ์ที่ซับซ้อน คนที่มีทักษะเหล่านี้จะเป็นคนที่ใช้ AI ได้ดีกว่าคนอื่นและมีคุณค่าสูงกว่าคนอื่นในที่ทำงาน

คำแนะนำสำหรับพ่อแม่ยุคนี้จึงไม่ใช่แค่ ‘สอนลูกให้เก่งวิชา’ เพียงอย่างเดียว แต่กลับต้อง ‘สอนลูกให้คิดเป็น’ ก่อนเป็นอันดับแรก เพราะเมื่อมีทักษะการคิดที่ดี จะช่วยให้เขาเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ได้ตลอดชีวิต แต่ถ้าขาดทักษะการคิด แม้จะเรียนเก่งก็จะเป็นเพียง “คนที่จำเก่ง” ซึ่งในยุค AI ความสามารถเช่นนั้นแทบไร้ความหมาย

ทำไม Analytical Thinking ถึงเป็นทักษะที่ไม่มีวันล้าสมัย

ในรายงาน Future of Jobs ของ World Economic Forum ซึ่งสำรวจนายจ้างมากกว่า 1,000 บริษัททั่วโลกอย่างต่อเนื่อง พบว่าทักษะที่ถูกระบุว่าเป็น ‘ทักษะอันดับ 1 ที่นายจ้างต้องการ’ คือ Analytical Thinking หรือการคิดวิเคราะห์ ทักษะนี้ครองอันดับ 1 ติดต่อกันตั้งแต่ปี 2020 ถึงปัจจุบัน และเป็นทักษะที่บริษัทตั้งใจลงทุนพัฒนาให้พนักงานเป็นอันดับต้น ๆ สำหรับกลยุทธ์ Reskilling

และที่น่าสนใจคือทักษะนี้ครองอันดับ 1 ในช่วงเวลาที่ AI กำลังเติบโตอย่างก้าวกระโดด ในเชิงปกติเราอาจคิดว่า AI ที่เก่งจะทำให้ความสำคัญของการคิดวิเคราะห์ลดลง แต่ในความเป็นจริงตรงกันข้าม ยิ่ง AI เก่งขึ้น ทักษะการคิดวิเคราะห์ของมนุษย์ยิ่งสำคัญ เพราะ AI ตอบคำถามได้แต่ไม่รู้ว่าควรถามอะไร ประมวลผลข้อมูลได้แต่ไม่รู้ว่าข้อมูลไหนสำคัญ

ในอีก 15 ปีข้างหน้า เมื่อลูกของคุณเข้าสู่ตลาดงาน คนที่ใช้ AI ได้ดีคือ คนที่ตั้งคำถามได้แม่นยำ ประเมินคำตอบของ AI ได้ และตัดสินใจในความไม่แน่นอนได้ ทักษะทั้งสามล้วนเป็นส่วนหนึ่งของ Analytical Thinking ที่ถ้าฝึกตั้งแต่วัยเด็กจะกลายเป็นนิสัย แต่ถ้าไม่ฝึกตั้งแต่ในวัยเด็ก จะทำให้ฝึกยากเมื่อโตขึ้น เพราะสมองวัยผู้ใหญ่ยึดติดกับนิสัยการคิดรูปแบบเดิมแล้ว

กล่าวอีกอย่างคือ Analytical Thinking ไม่ใช่ทักษะที่ ‘ตามเทรนด์’ แต่เป็นทักษะที่ ‘กำหนดเทรนด์’ คนที่มีทักษะนี้จะปรับตัวได้กับทุกเทคโนโลยีใหม่ ในขณะที่คนไม่มีทักษะนี้จะตามเทรนด์ไม่ทันเสมอ การลงทุนในทักษะการคิดของลูกจึงเป็นการลงทุนที่ ‘ไม่ล้าสมัย’ ไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนไปอย่างไร

หน้าต่างทองคำของวัยเด็ก

คำถามที่พ่อแม่หลายคนถามผมคือ “แล้วทำไมต้องเริ่มตอนเด็ก รอจนลูกโตค่อยฝึกได้ไหม” คำตอบของผมเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้นักวิทยาศาสตร์เรียกว่า “หน้าต่างทองคำ” (Golden Window) ของพัฒนาการสมอง

ในช่วงอายุประมาณ 6-12 ปี สมองส่วนที่รับผิดชอบการคิดเหตุผล (Prefrontal Cortex) กำลังเชื่อมโยงเส้นทางใหม่ ๆ อย่างเข้มข้นที่สุดในชีวิต พฤติกรรมการคิดที่เด็กได้รับการฝึกฝนในช่วงวัยนี้จะ ‘ฝัง’ เป็นเส้นทางหลักในสมอง และจะกลายเป็นนิสัยที่ติดตัวไปจนโต หรือพูดง่าย ๆ คือสิ่งที่ลูกฝึกในวัยนี้จะเป็นวิธีคิดของเขาตลอดชีวิต

ในทางกลับกัน ทักษะที่ไม่ได้ฝึกฝนในวัยนี้ ไม่ได้แปลว่าฝึกไม่ได้เมื่อโตขึ้น แต่อาจจะต้องใช้ความพยายามมากกว่าหลายเท่า เพราะสมองวัยผู้ใหญ่ที่ชิน

กับการคิดแบบเดิม ๆ แล้วต้อง ‘ลบ’ สิ่งเก่าก่อนสร้างสิ่งใหม่ ใครที่เคยพยายามเปลี่ยนนิสัยตัวเองในวัย 30-40 ปีจะรู้เลยว่ายากแค่ไหน

ตัวอย่างที่เห็นชัดคือทักษะการตั้งคำถาม เด็กที่ถูกฝึกให้ถาม ‘ทำไม’ ตั้งแต่เด็กจะเป็นผู้ใหญ่ที่ตั้งคำถามเก่ง ในขณะที่ผู้ใหญ่ที่ไม่ได้ฝึกเรื่องนี้ในวัยเด็ก แม้จะรู้ว่าควรตั้งคำถาม ก็มักจะ ‘ลืม’ ทำในจังหวะจริง เพราะสมองไม่คุ้นเคยกับการคิดแบบนั้น

นี่คือเหตุผลที่ผมเขียนหนังสือเล่มนี้สำหรับพ่อแม่ ไม่ใช่เพื่อตัวเด็ก เพราะหน้าต่างทองนี้กำลังเปิดอยู่ในตัวลูกของคุณตอนนี้ และจะค่อย ๆ ปิดลงเมื่อลูกเข้าสู่วัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่

ทุกวันที่ผ่านไป คือโอกาสที่คุณจะเลือกใช้หรือปล่อยให้หลุดมือ และคนที่อยู่ใกล้ซิดลูกที่สุดในช่วงเวลาสำคัญนี้ ไม่ใช่ครู ไม่ใช่ตัวต่อที่ไหน แต่คือ ‘ตัวคุณเอง’

ค่าใช้จ่ายของการ ‘ปล่อยให้โรงเรียนสอน’

พ่อแม่หลายคนเข้าใจว่า ‘การสอนคิด’ เป็นหน้าที่ของโรงเรียน ดังนั้นถ้าส่งลูกไปโรงเรียนดี ๆ ลูกจะได้ทักษะการคิดเอง ในความเป็นจริงระบบการศึกษา

ของไทยรวมถึงหลายประเทศ ส่วนใหญ่ไม่ได้ออกแบบมาให้สอนทักษะ
การคิดวิเคราะห์ในแบบที่หนังสือเล่มนี้พูดถึง

ด้วยเหตุผลว่า โรงเรียนต้องประเมินผลเด็กจำนวนมากในเวลาจำกัด
ซึ่งการประเมินที่ใช้ได้ในระบบใหญ่คือ ‘ข้อสอบที่มีคำตอบถูก’ ครูจึงต้องสอนให้
เด็กหาคำตอบที่ ‘ถูก’ มากกว่าสอนให้เด็กตั้งคำถามที่ ‘ดี’ เพราะคำถามที่ดี
ไม่มีคำตอบเดียวและประเมินได้ยาก ผลที่ตามมา คือเด็กที่เรียนเก่งในระบบ
โรงเรียนเป็นเด็กที่ ‘จำเก่ง’ และ ‘หาคำตอบจากที่ครูสอนเก่ง’ ไม่ใช่เด็กที่
‘คิดเก่ง’

การที่ผมกล่าวเช่นนี้ ไม่ได้จะสื่อว่าโรงเรียนไม่ดี ทั้งนี้โรงเรียนได้ทำหน้าที่ของ
ตัวเองในด้านให้ความรู้พื้นฐาน สอนทักษะสังคม และสร้างระเบียบวินัย แต่ใน
ด้านทักษะการคิดวิเคราะห์ตามแบบที่ตลาดงานในอนาคตต้องการนั้น โรงเรียน
ยังไม่สามารถทำได้เต็มที่ เพราะระบบไม่เอื้อ การที่พ่อแม่ปล่อยให้โรงเรียนสอน
‘ทุกอย่าง’ จึงเป็นการเสียโอกาสในการเติมส่วนที่โรงเรียนทำไม่ได้

ในวันที่ลูกเข้าสู่ตลาดงาน เพื่อนร่วมรุ่นของลูกจะเป็นกลุ่มที่ ‘ผ่านระบบ
โรงเรียน’ เช่นกัน แต่คนที่จะ ‘เด่น’ ในกลุ่มนี้คือคนที่มีทักษะที่โรงเรียนไม่ได้สอน
เพิ่ม นั่นคือ ทักษะการคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ การตัดสินใจ ฯลฯ

ทักษะเหล่านี้ส่วนใหญ่ล้วนมาจากที่บ้าน ไม่ใช่มาจากโรงเรียน เพราะคนที่มีทักษะเหล่านี้คือคนที่พ่อแม่ใช้เวลาฝึกให้ในวัยเด็ก

พ่อแม่คือครูที่ทรงพลังที่สุด ไม่ใช่ครูที่โรงเรียน

ข่าวดีคือพ่อแม่อยู่ในตำแหน่งที่ดีที่สุดในการสอนทักษะการคิดให้ลูก เหตุผลที่ฟังดูธรรมดาแต่สำคัญมากคือ ทักษะการคิดสอนผ่าน ‘บทสนทนา’ และ ‘การโต้ตอบในชีวิตประจำวัน’ ซึ่งโรงเรียนทำได้น้อยเพราะครูคนหนึ่งดูแลเด็ก 30-40 คน แต่พ่อแม่มีโอกาสดูแลลูกตัวต่อตัวทุกวัน ทุกมื้ออาหาร ทุกการเดินทาง ทุกเวลาก่อนนอน

ลองคำนวณคร่าว ๆ ในแต่ละสัปดาห์ ลูกของคุณอยู่ในโรงเรียนประมาณ 35 ชั่วโมง อยู่ที่บ้านกับครอบครัวประมาณ 80 ชั่วโมง (ไม่นับเวลานอน) ในเวลา 80 ชั่วโมงที่อยู่บ้านนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเวลาที่ลูกอยู่กับมือถือทีวี หรือเล่นคนเดียว แต่ยังมีเวลาคุณภาพอย่างน้อย 15-20 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ที่พ่อแม่กับลูกได้คุยกัน ช่วงเวลานี้คือ ‘ห้องเรียน’ ที่ใหญ่กว่าโรงเรียน และครูคนเดียวที่อยู่ในห้องเรียนนี้ก็คือคุณ

ที่สำคัญกว่าคือพ่อแม่มี ‘ความรู้จักลูก’ ที่ครูในโรงเรียนไม่มี เพราะครูเห็นเป็นเพียงแค่เด็ก 1 ใน 35 คนที่นั่งในห้อง พ่อแม่เห็นลูกเป็นคนที่รักที่สุดในโลก ความเข้าใจในตัวลูกระดับลึก รู้ว่าลูกชอบอะไร กลัวอะไร ตอบสนองอย่างไร ทำให้พ่อแม่สามารถปรับวิธีสอนให้เหมาะกับลูกได้ในแบบที่ครูทำไม่ได้

ดังนั้นถ้าดีคือ พ่อแม่ไม่จำเป็นต้องเป็นครูมืออาชีพ หรือมีปริญญา ด้านการศึกษาเพื่อสอนทักษะการคิดให้ลูก เพราะสิ่งสำคัญคือความตั้งใจ ความสม่ำเสมอ และ ‘วิธี’ ที่จะเปลี่ยนบทสนทนาในชีวิตประจำวันให้กลายเป็น โอกาสฝึกทักษะการคิด และ ‘วิธี’ นั่นคือสิ่งที่หนังสือเล่มนี้จะให้คุณ

หนังสือเล่มนี้คืออะไร และไม่ใช่อะไร

ก่อนเข้าสู่บทถัดไป ผมขออนุญาตตกลงความคาดหวังร่วมกันตรงนี้ ถึงสิ่งที่คุณจะได้รับเพื่อไม่ให้รู้สึกผิดหวังในภายหลัง

หนังสือเล่มนี้เป็นคู่มือ ไม่ใช่หลักสูตร

หมายความว่าพ่อแม่ไม่ต้องอ่านเรียงลำดับและทำตามทุกข้อ สามารถเปิดอ่านบทใดบทหนึ่งที่ต้องการแล้วลองใช้ได้เลย เพราะเนื้อหาแต่ละบทเป็นอิสระจากกัน

หนังสือเล่มนี้ไม่ได้สัญญาว่าลูกจะ ‘เก่งทันที’ หลังอ่านจบ

ทักษะการคิดเป็นทักษะที่ต้องฝึกซ้ำหลายเดือนจนกลายเป็นนิสัย ผมคาดว่า หากพ่อแม่ใช้กิจกรรมและคำถามในหนังสืออย่างต่อเนื่อง 3-6 เดือน จะเริ่มเห็น การเปลี่ยนแปลงในวิธีคิดของลูกอย่างชัดเจน

หนังสือเล่มนี้ไม่ต้องการให้พ่อแม่จัดเวลาเรียนพิเศษ

ทุกกิจกรรมและคำถามในหนังสือออกแบบมาให้สอดแทรกในชีวิตประจำวัน เช่น ในระหว่างเดินทาง ขณะกินข้าว ก่อนนอน ดูทีวีด้วยกัน ฯลฯ โดยไม่ต้อง เพิ่มภาระเวลาให้พ่อแม่หรือลูก

หนังสือเล่มนี้ต้องการให้พ่อแม่เปลี่ยนตัวเองด้วย ไม่ใช่แค่เปลี่ยนที่ลูก จุดนี้สำคัญที่สุดและมักเป็นสิ่งที่พ่อแม่ไม่ทันคิด การสอนลูกให้ ‘ตั้งคำถาม’ จะใช้ได้ก็ต่อเมื่อพ่อแม่หยุด ‘ตอบทุกอย่าง’ แทนลูก การสอนลูกให้ ‘คิดหลายมุม’ จะใช้ได้ผลก็ต่อเมื่อพ่อแม่หยุด ‘ตัดสิน’ แทนลูก เพราะทักษะการคิดของลูก ขึ้นอยู่กับวิธีที่พ่อแม่โต้ตอบกับลูก ดังนั้นในแต่ละบท ส่วนที่ผมเน้นจริง ๆ คือ ‘กับดักที่พ่อแม่ทำผิดบ่อย’ เพราะถ้าไม่หยุดทำผิด การสอนใหม่ก็ไม่ได้ผล

เริ่มฝึก ‘สังเกต’ กัน

ก่อนปิดบทนี้ ผมขอชวนพ่อแม่ทำสิ่งหนึ่งในสัปดาห์หน้าก่อนเข้าบทที่ 2

โดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงในการเลี้ยงลูก ขอแค่ ‘สังเกต’ ตัวเอง

ทุกครั้งที่ลูกถามอะไรคุณ ให้ลองสังเกตว่าคุณตอบกลับทันทีภายในกี่วินาที
ลองสังเกตว่าคุณ ‘ถามกลับ’ ลูกบ้างไหม ลองสังเกตว่าเมื่อลูกบ่น คุณเป็นฝ่าย
‘ตัดสินใจให้’ หรือ ‘ชวนลูกคิด’ หรือลองสังเกตว่า ตอนคุยกันก่อนนอน
คำถามที่มักจะถูกถามลูกคือคำถามแบบไหน เช่น “วันนี้สนุกไหม” หรือ
“วันนี้มีอะไรที่ลูกสงสัยบ้าง”

ผมเชื่อว่าพ่อแม่หลายคนจะแปลกใจกับสิ่งที่ตัวเองทำโดยอัตโนมัติ เพราะเรา
มักไม่ได้สังเกตวิธีพูดของตัวเอง ดังนั้นการสังเกตจะสร้าง ‘Baseline’ ให้คุณ
ได้ และเพื่อช่วยเปรียบเทียบกับวิธีใหม่ที่จะเริ่มในบทถัดไป ซึ่งจะช่วยให้พ่อแม่เห็น
ว่าการเปลี่ยนแปลงที่หนังสือเล่มนี้แนะนำ โดยเริ่มจากการเปลี่ยนที่ ‘ตัวเอง’
ก่อนไม่ใช่ที่ลูก

ในบทที่ 2 ผมจะพาคุณพ่อคุณแม่ทำความเข้าใจหลักการสำคัญที่สุดของ
การสอนลูกให้คิด คือ ‘ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม’ หลักการนี้ฟังดูเรียบง่าย
แต่ทำยากกว่าที่คิด เพราะขัดกับสัญชาตญาณของพ่อแม่ที่อยากช่วยลูก

เราจะคุยกันว่าทำไมการ 'ไม่ช่วย' ถึงเป็นการช่วยที่ดีที่สุดในการพัฒนา
ทักษะการคิดของลูก

บทที่ 2

พ่อแม่คือโค้ช ไม่ใช่ครู หลักการ ‘ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม’

หลังจากบทที่ 1 ที่เราคุยกันว่าทำไมการคิดวิเคราะห์จึงสำคัญ
สำหรับลูก บทนี้จะเริ่มลงรายละเอียดของ ‘หลักการสำคัญที่สุด’
ในการสอนทักษะนี้ให้ลูก เป็นหลักการเพียงข้อเดียวที่ถ้าพ่อแม่ทำได้
จะเปลี่ยนผลลัพธ์ของลูกอย่างมหาศาล ในขณะที่ถ้าทำไม่ได้
เทคนิคและเครื่องมือทั้งหมดในบทต่อ ๆ ไปจะไม่มีผล

หลักการนั้นคือ ‘ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม’

ฟังดูเรียบง่ายใช่ไหมครับ แต่ในความเป็นจริง นี่คือสิ่งที่ท้าทายที่สุดสำหรับพ่อแม่ เพราะมันขัดกับสัญชาตญาณการ ‘ช่วยลูก’ ที่ฝังในเราอย่างลึก ในบทนี้ผมจะอธิบายว่าทำไมหลักการนี้ถึงทรงพลังขนาดนั้น ทำไมพ่อแม่ส่วนใหญ่ถึงทำตรงข้ามโดยไม่รู้ตัว และเทคนิคปฏิบัติที่จะช่วยให้พ่อแม่เปลี่ยนนิสัยตัวเองได้อย่างแท้จริง

ครู vs โค้ช ต่างกันที่จุดประสงค์

ก่อนเข้าหลักการ ผมอยากให้พ่อแม่เห็นความต่างระหว่างบทบาทของ ‘ครู’ และ ‘โค้ช’ ให้เห็นภาพชัดขึ้น เพราะการเข้าใจความต่างนี้จะเปลี่ยนวิธีที่พ่อแม่มองตัวเอง

ครู คือผู้ที่ครองคำตอบและมีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้นั้นสู่ผู้เรียน ดังนั้น หน้าที่ของครูจึงเป็นการ ‘พูด’ ส่วนหน้าที่ของเด็กคือ **‘ฟังและจำ’** ในระบบการเรียนแบบดั้งเดิม ครูจะยืนหน้าชั้นเรียน อธิบาย และให้คำตอบที่ถูกต้อง ส่งผลให้ผู้เรียนที่ถูกมองว่า ‘เก่ง’ แท้จริงแล้วคือผู้ที่สามารถจดจำสิ่งที่ครูสอนได้ดีที่สุด

โค้ช ต่างกันสิ้นเชิง โดยโค้ชคือคนที่ ‘ช่วยให้ผู้เรียนค้นพบเอง’ ไม่ใช่คนที่คอยบอกคำตอบ โค้ชอาจรู้คำตอบอยู่แล้ว แต่จุดประสงค์ของโค้ชไม่ใช่การถ่ายทอดคำตอบ แต่คือการทำให้ผู้เรียนได้ใช้สมองของตัวเอง ลองผิดลองถูก จนค้นพบคำตอบเอง

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ โค้ชนักกีฬา จะเห็นได้จากโค้ชเทนนิส ที่ไม่ได้ตีลูกเทนนิส และไม่ได้บอกว่า “จับไม้แบบนี้” แล้วจบ โค้ชจะให้นักกีฬาลองตีเอง สังเกตว่าผิดตรงไหน ตั้งคำถามให้นักกีฬาคิด “ทำไมลูกไปไม่ถึงเส้น” จากนั้นนักกีฬาจะค้นพบเองว่าต้องปรับอะไร ผลคือนักกีฬาที่ฝึกกับโค้ชแบบนี้ จะเก่งจริงในสนาม ในขณะที่คนที่ฝึกกับครูที่คอยบอกทุกอย่างจะตีได้ดีเฉพาะเมื่อมีคนบอก

ในการสอนทักษะการคิดให้ลูก พ่อแม่ต้องเป็น ‘โค้ช’ ไม่ใช่ ‘ครู’ จุดประสงค์ของพ่อแม่ไม่ใช่การทำให้ลูก ‘รู้คำตอบ’ แต่คือการทำให้ลูก ‘คิดได้’ ลูกที่จำคำตอบของพ่อแม่จะรอคำตอบจากคนอื่นเสมอ ลูกที่ฝึกคิดเองจะหาคำตอบเองได้ในสถานการณ์ใหม่

นี่คือเหตุผลที่ผมตั้งชื่อบทนี้ว่า ‘พ่อแม่คือโค้ช ไม่ใช่ครู’ เพราะพ่อแม่หลายคนคิดว่าตัวเองต้อง ‘สอน’ ลูก ซึ่งในความเป็นจริง สิ่งที่คุณต้องการมากกว่าคือพ่อแม่ที่ ‘ช่วยให้เขาคิดเอง’

ทำไมพ่อแม่ทุกคนติดนิสัย ‘ให้คำตอบ’

ถ้าหลักการ ‘ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม’ เป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย แล้วเหตุใดพ่อแม่ส่วนใหญ่จึงยังคงทำตรงกันข้าม คำตอบของเรื่องนี้มีหลายชั้นครับ และผมอยากให้คุณพ่อคุณแม่ได้เห็นภาพทั้งหมดชัดๆ เพื่อที่จะได้เท่าทันและรู้ตัวในวันที่เราอาจกำลังก้าวตกไปในกับดักเหล่านี้โดยไม่รู้ตัว

ขั้นที่ 1 ความรักอยากช่วย

เมื่อเห็นลูกสงสัย ไม่เข้าใจ หรือกำลังเดือดร้อน หัวใจของพ่อแม่ตอบสนองทันทีว่า “เราต้องช่วย” และการช่วยที่ตรงไปตรงมาที่สุดคือ ‘บอกคำตอบ’ สัญชาตญาณนี้เกิดจากความรัก ซึ่งไม่ใช่สิ่งผิด แต่การช่วยที่ ‘ดี’ สำหรับการพัฒนาทักษะการคิดของลูก คือการไม่ช่วยในแบบที่สัญชาตญาณบอก

ขั้นที่ 2 ความเร่งรีบในชีวิตประจำวัน

พ่อแม่ที่ทำงาน เลี้ยงลูก ทำกับข้าว ทำความสะอาดบ้าน ตอบอีเมล ในเวลาเดียวกัน มักไม่มี ‘เวลาเหลือ’ สำหรับการสนทนาที่ยาว เมื่อลูกถามในการตอบสั้น ๆ จะใช้เพียงแค่เวลา 10 วินาที ส่วนการชวนลูกคิดจะใช้เวลา 5-10 นาที พ่อแม่ที่กำลังเร่งจึงเลือกทางที่เร็วโดยอัตโนมัติ

ขั้นที่ 3 วัฒนธรรมที่บอกว่าพ่อแม่ 'รู้มากกว่า'

ในวัฒนธรรมไทยและหลายวัฒนธรรม พ่อแม่ถูกคาดหวังว่าต้อง 'รู้คำตอบ' ลูกที่ถามพ่อแม่แล้วพ่อแม่บอกว่า "ไม่รู้" หรือ "ลูกลองคิดดู" อาจถูกมองว่า 'พ่อแม่ไม่เก่ง' หรือ 'ไม่ยอมตอบ' พ่อแม่จึงพยายามตอบทุกคำถามเพื่อรักษาภาพ 'ผู้รู้' ทั้งที่จริง ๆ การยอมรับว่าไม่รู้และชวนลูกหาคำตอบด้วยกันนั้นมีค่ามากกว่ามาก

ขั้นที่ 4 ความไม่สบายเมื่อลูกไม่รู้

เมื่อลูกตอบคำถามผิด หรือนิ่งคิดนาน พ่อแม่หลายคนรู้สึก 'อึดอัด' และอยากเข้าไปช่วยเพื่อหยุดความอึดอัดนั้น ในความเป็นจริง ช่วงเวลาที่ลูก 'นิ่ง' และ 'คิด' คือช่วงเวลาที่สมองของลูกกำลังทำงานหนักที่สุด นับเป็นช่วงเวลามีค่าที่สุด แต่พ่อแม่มักจะ 'ตัด' ช่วงเวลานี้ออกโดยไม่รู้ตัว

ขั้นที่ 5 ความเชื่อว่า 'การช่วย' คือหน้าที่ของพ่อแม่

พ่อแม่หลายคนรู้สึกว่าถ้าไม่ช่วยลูกก็เป็นพ่อแม่ที่ไม่ดี ซึ่งการช่วยทำได้หลายรูปแบบ ทั้งตอบคำถาม ช่วยแก้ปัญหา หรือแม้กระทั่งตัดสินใจให้ ทั้งหมดล้วนมาจากความรู้สึกที่ว่า 'พ่อแม่ที่รักลูกต้องทำให้ลูก' แต่ในด้านการพัฒนาทักษะการคิดนั้น พบว่า 'การไม่ช่วย' คือการช่วยที่ทรงพลังที่สุด

การรู้ทันชั้นเหล่านี้ในตัวเองคือก้าวแรกที่สำคัญที่สุด เพราะพ่อแม่ที่รู้ตัวว่ากำลังจะ ‘ให้คำตอบ’ ด้วยเหตุผลชั้นใดชั้นหนึ่งข้างต้น จะสามารถ ‘หยุด’ และเปลี่ยนเป็น ‘ให้คำถาม’ แทนได้ทันเวลา

ราคาที่ต้องจ่ายเมื่อให้คำตอบทุกครั้ง

ก่อนจะเข้าสู่เทคนิคภาคปฏิบัติ ผมอยากชวนคุณพ่อคุณแม่มาลองให้เห็นชัด ๆ เสียก่อนว่า ‘ราคา’ ที่เราต้องจ่ายจากการหยิบยื่นคำตอบให้ลูกจนเป็นนิสัยนั้นคืออะไร เพราะหากเรายังไม่เห็นผลเสียที่แท้จริง ความตั้งใจที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมก็อาจจะค่อย ๆ ถดถอยไปในที่สุด

ราคาแรก ลูกหยุดพยายามคิด

เมื่อลูกรู้ว่าถามพ่อแม่จะได้คำตอบทันที สมองของลูกจะหยุดคำนวณก่อนถาม เพราะมันไม่จำเป็น สมองของมนุษย์ฉลาดในการประหยัดพลังงาน ถ้ามีทางเลือกจะเลือกทางนั้น และเมื่อลูกได้รับคำตอบเสมอเมื่อถาม จะกลายเป็นลูกที่ไม่คิดก่อนถาม และเมื่อโตขึ้น จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่คิดก่อนทำ

ราคาที่สอง ลูกเสียความสามารถในการรับมือกับความไม่รู้

ผู้ใหญ่ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตจริงต้องสามารถอยู่กับความไม่รู้ได้ เพราะปัญหาในชีวิตจริงไม่มีคำตอบสำเร็จรูป เด็กที่โตมาด้วยการได้คำตอบเสมอ จะกลัวสถานการณ์ที่ไม่มีใครบอก และมีแนวโน้มที่จะ 'พึ่งคนอื่น' หรือ 'หลีกเลี่ยง' สถานการณ์เหล่านั้นในวัยผู้ใหญ่

ราคาที่สาม ลูกเสียความมั่นใจในความคิดของตัวเอง

เด็กที่พ่อแม่ตอบทุกคำถาม จะเริ่มเชื่อโดยปริยายว่า 'คำตอบของพ่อแม่ดีกว่าคำตอบของฉัน' และจะลังเลที่จะแสดงความคิดของตัวเอง ในขณะที่เด็กที่พ่อแม่ 'ถามกลับ' จะเชื่อว่า 'ความคิดของฉันมีค่าและน่าฟัง' ความเชื่อนี้จะติดตัวไปจนโต และส่งผลต่อความกล้านำเสนอความคิดในที่ทำงาน

ราคาที่สี่ ส่งผลเสียที่สุด เมื่อลูกหยุดถาม

เมื่อลูกได้รับคำตอบเสมอทุกครั้งที่ถาม คำถามจะค่อย ๆ ลดลง เพราะได้คำตอบแล้วก็จบ ไม่มีความรู้สึกตื่นเต้นในการค้นพบ เพราะเมื่อไรก็ตามที่ลูกหยุดถาม นั่นหมายความว่าลูกหยุดคิด และเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น พ่อแม่จะแปลกใจที่ลูกไม่อยากรู้อะไร ไม่ถามอะไร ทำตามแต่ในสิ่งที่บอก สิ่งนี้ไม่ได้เกิดในชั่วข้ามคืน แต่สะสมจากการที่พ่อแม่ 'ให้คำตอบ' ทุกครั้งตลอดวัยเด็ก

ในทางกลับกัน ลูกที่พ่อแม่ ‘ถามกลับ’ บ่อย ๆ จะกลายเป็นเด็กที่กล้าคิด กล้าตอบ กล้าที่จะผิด และในที่สุด จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่คิดวิเคราะห์เป็นและมีความมั่นใจในความคิดของตัวเอง

หลักการสำคัญที่สุด ‘ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม’

ตอนนี้คุณพ่อคุณแม่คงได้ทราบถึงแรงดึงดูดที่ทำให้อยากให้คำตอบแก่ลูก และราคาที่ต้องจ่ายเมื่อทำตามแรงดึงดูดนั้นแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการเข้าใจหลักการที่จะนำไปใช้แทน

หลักการ ‘ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม’ ไม่ได้หมายความว่าพ่อแม่ห้ามตอบลูกเลย เพราะในชีวิตจริงย่อมมีบางสถานการณ์ที่เราควรเป็นผู้ให้ ซึ่งผมจะกล่าวถึงโดยละเอียดในบทถัดไป

กว่าในบริบทส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการคิดและการตัดสินใจ พ่อแม่ควรเลือกใช้วิธี ‘ถามกลับ’ มากกว่า ‘ตอบทันที’

รูปแบบที่ใช้ได้ในเกือบทุกสถานการณ์มีเพียง 3 ประโยคพื้นฐาน

“ลูกคิดว่ายังไง”

ใช้เมื่อลูกถามคำถามที่เปิดพื้นที่ให้คิดได้ เช่น “ทำไมท้องฟ้าเป็นสีฟ้า”
“ทำไมเพื่อนคนนั้นโกรธ” “ทำไมแม่ทำแบบนั้น” แทนที่จะตอบกลับทันที
ลองถามกลับว่า “ก่อนที่จะตอบ ลูกคิดว่ายังไงละ” คำถามนี้จะทำให้ลูกได้
คิดก่อน และพ่อแม่จะแปลกใจที่ลูกตอบได้บ่อยกว่าที่คิด

“เพราะอะไรลูกถึงคิดแบบนั้น”

ใช้เมื่อลูกแสดงความคิดเห็นหรือกำลังตัดสินใจบางอย่าง เช่น “หนูไม่ชอบเพื่อน
คนนั้น” “หนูอยากซื้อของชิ้นนี้” “หนูคิดว่าควรทำแบบนี้” แทนที่จะเห็นด้วย
หรือไม่เห็นด้วย แนะนำให้ลองถามกลับว่า “เพราะอะไรลูกถึงคิดแบบนั้นละ”
คำถามนี้เป็นการบังคับให้ลูกตรวจสอบเหตุผลของตัวเอง และช่วยฝึก
การ “อธิบาย” ความคิด

“แล้วอะไรอีก”

ใช้เมื่อลูกตอบคำถามแล้ว ไม่ว่าจะถูกหรือผิด แทนที่จะรีบฟังแล้วจบ ให้ลองถาม
ต่อว่า “แล้วมีอะไรที่เป็นไปได้อีก” คำถามนี้จะช่วยขยายมุมมองของลูก ทำให้
ไม่หยุดที่คำตอบแรกๆ ที่นึกออก และช่วยฝึกการ ‘คิดรอบด้าน’

สามประโยชน์นี้ฟังดูเรียบง่ายแต่ทรงพลังมาก ถ้าพ่อแม่ใช้แค่สามประโยชน์
สลับกันในการพูดคุยกับลูกตลอดวัยเด็ก ลูกจะพัฒนากทักษะการคิดที่แข็งแรง
ได้โดยไม่ต้องมีตำราเรียน เพราะทุกครั้งที่ฝึกตอบคำถาม สมอของลูกจะได้
ออกกำลังกาย และเมื่อทำซ้ำเป็นพันครั้งในวัยเด็ก ก็จะกลายเป็นนิสัย
ตลอดชีวิต

ทักษะที่ยากที่สุด ‘ทนต่อความเจียบ’

เมื่อพ่อแม่เริ่มใช้หลักการ ‘ถามกลับ’ สิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาเสมอคือ ‘ความเจียบ’
หลังได้ฟังคำถาม ลูกจะนิ่ง บางครั้ง 5 วินาที บางครั้ง 30 วินาที เนื่องจาก
สมอของลูกกำลังประมวลผล ในเวลานี้ทักษะที่ยากที่สุดของพ่อแม่จะ
ถูกท้าทาย นั่นคือทักษะการ ‘ทนต่อความเจียบ’

ความเจียบหลังคำถามทำให้ผู้ใหญ่รู้สึกอึดอัดอย่างมาก เพราะในการสนทนา
ทั่วไป ความเจียบยาวเกิน 3-4 วินาทีถือว่า ‘ผิดปกติ’ สมอของพ่อแม่จะคิดว่า
‘ลูกไม่รู้’ หรือ ‘ลูกคิดไม่ออก’ และอยากเข้าไป ‘ช่วย’ ด้วยการให้คำตอบ
ใช้คำตอบ หรือถามคำถามใหม่ที่ง่ายกว่า

ในความเป็นจริง ความเจียมนั้นคือ ‘การทำงาน’ ที่หนักที่สุดของสมองลูก สมองของเด็กในวัยประถมต้องการเวลาประมวลผลมากกว่าผู้ใหญ่ จากการวิจัยทาง Cognitive Development พบว่าเด็กต้องการเวลาคิดประมาณ 10-30 วินาทีก่อนจะตอบคำถามที่ต้องใช้การคิดวิเคราะห์ ดังนั้นความเจียม 20 วินาทีจึงไม่ใช่ ‘ลูกคิดไม่ออก’ แต่คือ ‘ลูกกำลังคิด’

นอกจากนี้ทักษะที่พ่อแม่ต้องฝึกคือการ ‘นับ’ ในใจหลังถามคำถาม ให้นับช้า ๆ นับ 1 ถึง 10 ก่อนพิจารณาว่าจะช่วยลูกหรือไม่ ส่วนใหญ่ก่อนจะนับถึง 10 ลูกจะเริ่มตอบเอง การฝึกแบบนี้ครั้งแรก ๆ อาจจะอึดอัด แต่หลังจากผ่านไป 2-3 สัปดาห์จะเริ่มเป็นธรรมชาติ

ที่สำคัญคือพ่อแม่ต้องไม่แสดง ‘ความไม่สบาย’ ออกมา เช่น ถอนหายใจ มองนาฬิกา หรือพูดว่า “คิดออกไหมลูก” สิ่งเหล่านี้ทำให้ลูกรู้สึกกดดันและรับตอบโดยไม่ได้คิดให้ครบถ้วน ทางที่ดีคือนั่งสบาย ๆ ยิ้มเบา ๆ มองตาลูก เพื่อเป็นการบอกโดยไม่ต้องพูดว่า “แม่รอได้ ไม่เร่ง”

หลังจากที่ลูกตอบคำถามแล้ว ไม่ว่าจะถูกหรือผิด พ่อแม่ควรตอบว่า “ที่ลูกคิดน่าสนใจ ทำไมถึงคิดแบบนั้นนะ” หรือ “แล้วอะไรอีกนะ” เพื่อต่อยอด ไม่ใช่แค่ตอบรับว่า “ใช่/ผิด” ซึ่งเป็นการหยุดการคิดของลูก

เทคนิคปฏิบัติที่ใช้ได้ทันที

ผมขอสรุปเทคนิคที่พ่อแม่สามารถนำไปใช้ได้ทันทีหลังอ่านบทนี้

- ฝึก ‘หยุด 3 วินาที’ ทุกครั้งที่ลูกถาม ก่อนตอบให้หยุด 3 วินาที
ในระหว่างนั้นให้ถามตัวเองว่า “ลูกตอบคำถามนี้เองได้ไหม” ถ้าตอบได้
ลองถามตัวเองว่า “ลูกคิดอย่างไร” แทนการตอบเอง
- เปลี่ยน ‘คำตอบ’ เป็น ‘คำถาม’ เพียงแค่ 1 ครั้งใน 3 ครั้ง ไม่ต้องเปลี่ยน
ทุกครั้ง ในตอนเริ่ม ให้เริ่มจาก 1 ใน 3 ก่อน เมื่อชินแล้วค่อยเพิ่มเป็น
2 ใน 3 และในที่สุดเกือบทุกครั้งสำหรับคำถามที่เปิดให้คิดได้
- นับ 1-10 ในใจหลังถาม เพื่อทนต่อความเสียบ ไม่เข้าไปช่วยก่อน
นับครบ ถ้านับครบ 10 แล้วลูกยังนิ่ง ค่อยไต่เบา ๆ เช่น “ลองนึกถึง
ตอนที่...”
- ใช้ “แล้วอะไรอีก” หลังลูกตอบ ทุกคำตอบของลูก ให้ตอบกลับด้วย
“แล้วอะไรอีก” 1-2 ครั้ง เพื่อยายมุมมอง หลังจากนั้นลูกจะค่อย ๆ
คุ้นเคยกับการคิดต่อ ไม่หยุดที่คำตอบแรก

- ยอมรับว่าไม่รู้บ้าง เมื่อลูกถามอะไรที่พ่อแม่ไม่รู้ ตอบว่า “แม่ก็ไม่รู้นะ ลองช่วยกันหาคำตอบไหม” คำตอบแบบนี้สอนลูก 2 อย่าง คือผู้ใหญ่ไม่จำเป็นต้องรู้ทุกอย่างและการ ‘ไม่รู้’ คือจุดเริ่มของการเรียนรู้
- ชั้นชมที่ ‘การคิด’ มากกว่า ‘คำตอบที่ถูกต้อง’ เมื่อลูกตอบ ให้ชั้นชมที่ลูกใช้สมองคิด แทนการชมที่ตอบคำถามถูก เช่น ลองพูดว่า “แม่ชอบที่ลูกคิดถึงเรื่องนี้” แทนการพูดว่า “ถูกต้อง เก่งมาก” การชั้นชม ‘คำตอบที่ถูกต้อง’ จะทำให้ลูกกลัวตอบผิด ในขณะที่การชั้นชม ‘การคิด’ จะทำให้ลูกกล้าคิด

เมื่อไรควรให้คำตอบจริง ๆ

หลักการ ‘ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม’ ไม่ใช่กฎหมายที่ต้องใช้ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามมี 3 สถานการณ์ที่พ่อแม่ควร ‘ตอบทันที’ โดยไม่ต้องชวนลูกคิดก่อน

สถานการณ์ที่ 1 เรื่องความปลอดภัย

เมื่อลูกถามหรืออยู่ในสถานการณ์ที่เกี่ยวกับความปลอดภัย เช่น “แม่ครับ ลูกข้ามถนนได้ไหม” “แม่ครับ หนมที่ตกพื้นกินได้ไหม” ในกรณีเหล่านี้

ตอบได้ทันที ไม่ต้องชวนคิด เพราะการชวนคิดในเรื่องความปลอดภัยเป็น
การใช้เวลาที่มีความเสี่ยงและไม่คุ้ม

สถานการณ์ที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานที่ต้องการเพื่อก้าวต่อ

บางคำถามต้องการแค่ข้อมูลพื้นฐานเพื่อให้ลูกไปต่อได้ เช่น “แม่ครับ คำว่า
Perspective อ่านว่ายังไง” หรือ “พ่อครับ ห้องน้ำอยู่ไหน” ในกรณีเหล่านี้
ตอบได้ทันที เพราะการชวนคิดไม่ได้สร้างทักษะอะไร แค่ห้วงเวลาที่ลูกจะไป
ทำในสิ่งที่ต้องการ

สถานการณ์ที่ 3 ลูกพยายามคิดจริงจังแล้วและต้องการความช่วยเหลือ

เมื่อลูกพยายามคิดเองมาแล้ว ลองหลายมุม แต่ยังติดที่จุดใดจุดหนึ่ง การให้
คำใบ้หรือให้คำตอบบางส่วนเพื่อให้ลูกไปต่อได้ ถือเป็นเรื่องที่ดี ไม่ได้เป็น
การ ‘ขโมยการคิด’ จากลูก แต่เป็นการ ‘ช่วยให้ผ่านอุปสรรค’ ที่ลูกกำลัง
ชนกำแพงอยู่

จุดสำคัญคือ ทั้ง 3 สถานการณ์นี้เป็นเพียง “ส่วนน้อย” ของบทสนทนา
ประจำวัน เพราะบริบทส่วนใหญ่ของบทสนทนาย่อมระหว่างพ่อแม่กับลูก พ่อแม่ยัง
ควรยึดหลักการ ‘ถามกลับ’ หากพ่อแม่พบว่าตัวเองตกอยู่ใน 3 สถานการณ์นี้

บ่อยเกินปกติ นั่นอาจเป็นสัญญาณเตือนว่า เรากำลังหาเหตุผลให้ตัวเอง เพื่อที่จะได้ ‘ตอบทันที’ มากกว่าจะเป็นเรื่องจำเป็นจริง ๆ

กับดักที่พ่อแม่ทำผิดพลาดที่สุด

เมื่อพ่อแม่เริ่มใช้หลักการ ‘ถามกลับ’ จะมีกับดักหลายอย่างที่ทำให้หลักการนี้ไม่ได้ผลเต็มที่ ผมขอยกตัวอย่าง 4 กับดักที่พบบ่อย

กับดักที่ 1 ถามคำถามที่ ‘นำคำตอบ’

บางครั้งพ่อแม่ถามคำถาม แต่จริง ๆ มีคำตอบในใจอยู่แล้ว และถามแบบที่บีบลูกให้ตอบในทางที่ตัวเองต้องการด้วย เช่น “ลูกคิดว่าเพื่อนคนนั้นใจร้ายไหม” คำถามแบบนี้ฝังคำว่า ‘ใจร้าย’ เข้าไปกับลูกแล้ว ลูกตอบได้เพียงแค่ว่า ใช่หรือไม่ ทางที่ดีควรถามคำถามปลายเปิดที่ไม่เป็นการบอกใบ้คำตอบล่วงหน้า เช่น “ลูกคิดว่าเพื่อนคนนั้นรู้สึกยังไง”

กับดักที่ 2 แก่คำตอบที่ ‘ผิด’ ทันที

เมื่อลูกตอบคำถาม และพ่อแม่คิดว่าคำตอบนั้นผิด อย่าเพิ่งรีบบอกว่าผิด แต่ให้ถามต่อด้วยคำถามที่ว่า “เพราะอะไรลูกถึงคิดแบบนั้น” เพราะ

- 1) ลูกอาจจะมีเหตุผลที่ดีที่พ่อแม่คิดไม่ถึง
- 2) แม้คำตอบจะผิดจริง แต่การให้ลูกอธิบายเหตุผลจะทำให้ลูกค้นพบจุดที่ผิดเอง ซึ่งจะติดอยู่ในความจำดีกว่าการถูกบอกว่าผิด

กับดักที่ 3 แสดงความผิดหวังเมื่อลูกตอบ ‘ผิด’ หรือ ‘ไม่รู้’

สีหน้่า ท่าทาง น้ำเสียงของพ่อแม่ที่แสดงความผิดหวังเป็นข้อความที่ทรงพลังมากต่อเด็ก เด็กที่เห็นพ่อแม่ผิดหวังเมื่อคำตอบไม่ตรงใจ จะเริ่มกลัวการตอบผิด และจะเลิกตอบคำถามในที่สุด ทางที่ดีคือ พ่อแม่ควรตอบรับทุกคำตอบของลูกให้เท่ากัน แม้คำตอบจะ ‘ไม่ดี’ ในสายตาผู้ใหญ่ก็ตาม

กับดักที่ 4 ใช้หลักการ ‘ถามกลับ’ เฉพาะเรื่องที่ตัวเองชอบ

บางครั้งพ่อแม่ใช้หลักการ ‘ถามกลับ’ เมื่อเรื่องไม่กระทบตัวเอง เช่น ย้อนถามว่า ‘ลูกคิดอย่างไรล่ะ’ เมื่อลูกถามเรื่องท้องฟ้า แต่เมื่อใดก็ตามที่ลูกถามเรื่องที่ตัวเองมีความเห็นที่รุนแรงอย่างเรื่องการเมืองหรือศาสนา เรามักจะเผลอตอบกลับไปทันทีพร้อมสอนกลับยาวเหยียดการสลับไปสลับมาแบบนี้ จะทำให้ลูกเกิดความสับสน และในที่สุดก็จะไม่กล้าตั้งคำถามในเรื่องที่ ‘ตอบยาก’ กับพ่อแม่อีก

ชวนทดลอง 'ถาม' กัน

ก่อนเข้าสู่บทถัดไปที่จะคุยเรื่องการจัดสภาพแวดล้อมที่บ้านให้อื้อต่อการคิด
ผมขอชวนคุณพ่อคุณแม่ทดลองใช้หลักการ 'ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม'
ในสัปดาห์หน้า โดยมีโจทย์เฉพาะดังนี้

■ ลองทำที่บ้าน

- ① เลือก 3 ครั้งในสัปดาห์หน้า เมื่อลูกถามคำถามที่เปิดพื้นที่ให้
คิดได้ แทนที่จะตอบกลับทันที ให้ใช้ประโยคใดประโยคหนึ่ง
ใน 3 ประโยคของหัวข้อ 2.4 (เช่น ลูกคิดว่ายังไง / เพราะอะไร
ลูกถึงคิดแบบนั้น / แล้วอะไรอีก) และลองสังเกตว่าเกิดอะไรขึ้น
ในการสนทนา
- ② ฝึก 'นับ 1-10 ในใจ' หลังถามคำถาม ในครั้งแรกอาจรู้สึก
อึดอัด ลองทำซ้ำ 5-7 ครั้งในแต่ละสัปดาห์ แล้วสังเกตว่า
ความอึดอัดของตัวเองลดลงไหม พร้อมสังเกตว่า
ลูกตอบเองได้บ่อยกว่าที่คิดหรือเปล่า

- 3 บันทึกรั้งที่ตัวเอง “พลาด” ให้คำตอบโดยไม่รู้ตัว ไม่ต้อง
ตำหนิตัวเอง แค่บันทึก ก็จะเริ่มเห็นรูปแบบว่าตัวเอง ‘หลุด’
ในสถานการณ์ไหนบ้าง เช่น ตอนเร่งรีบ ตอนเหนื่อย
ตอนลูกถามเรื่องที่ตัวเองมีความเห็นรุนแรง เพราะการรู้
รูปแบบจะช่วยให้เราระวังตัวในครั้งถัดไป

ในบทถัดไป ผมจะพาคุณพ่อคุณแม่ไปดูว่าจะจัดสภาพแวดล้อมที่บ้านอย่างไร
เพื่อให้หลักการในบทนี้ทำงานได้ง่ายขึ้น ถึงแม้จะรู้หลักการ แต่ถ้าสภาพแวดล้อม
ไม่เอื้ออำนวย การใช้จริงจะทำได้ยาก เพราะสภาพแวดล้อมที่ดีจะช่วยลด
ความพยายามของพ่อแม่ลงได้มาก

บทที่ 3

จัดสภาพแวดล้อมที่บ้าน ที่เอื้อต่อการคิดของลูก

ในบทที่ 2 เราคุยกันเรื่องหลักการสำคัญที่สุดของการสอนลูกให้คิด คือ ‘ไม่ให้คำตอบ แต่ให้คำถาม’ หลายคนอ่านจบรู้สึกว่ ‘ฟังดูง่าย แค่เปลี่ยนวิธีตอบ’ แต่ในความเป็นจริงเมื่อพยายามปรับใช้ในชีวิตประจำวัน หลายครอบครัวพบว่าทำไม่ได้ในตอนแรก ๆ ไม่ใช่เพราะหลักการผิด แต่เพราะ ‘สภาพแวดล้อม’ ที่บ้านไม่เอื้อ

ลองจินตนาการถึงสองบ้านที่ต่างกัน บ้านแรก ในเย็นวันธรรมดา ที่วีเปิดเสียงดัง พ่อแม่ทั้งคู่งำลังคุยงาน ลูกทำการบ้านไปด้วยขณะดูยูทูปในมือถือ ทุกคนเร่งทำหลายอย่างพร้อมกัน ในบ้านแบบนี้ การจะ ‘ถามกลับลูก’ และ ‘รอลูกคิด’ เพียงแค่ 30 วินาทีก็เป็นเรื่องที่ทำได้ยากมาก เพราะทั้งพ่อแม่และลูกอยู่ในสภาวะที่สมองไม่พร้อมคิดเชิงลึก

บ้านที่สองเย็นในวันธรรมดาเหมือนกัน แต่ครอบครัวมีกฎว่า 1 ชั่วโมงก่อนอาหารเย็นจะไม่มีหน้าจอ ทุกคนอยู่ในห้องเดียวกัน ในบ้านนี้พ่อแม่อยู่ในโหมด ‘พร้อมคุย’ ไม่ได้ ‘กำลังทำหลายอย่าง’ การตั้งคำถามกลับและรอให้ลูกคิดเป็นเรื่องที่ทำได้เป็นธรรมชาติ เพราะสภาพแวดล้อมรองรับ

ความต่างระหว่างสองบ้านนี้ไม่ได้อยู่ที่ ‘พ่อแม่รู้หลักการมากกว่ากัน’ แต่อยู่ที่ ‘พ่อแม่จัดบ้านเพื่อให้หลักการทำงานได้’ นี่เป็นเหตุผลว่าทำไมบทนี้ จึงต้องเชื่อมต่อกับบทที่ 2 เพราะหลักการที่ดีต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ในบทนี้ผมจะพาคุณพ่อคุณแม่ไปดูสภาพแวดล้อมที่ต้องจัดให้พร้อม ควบคู่ไปกับบทบาทของ ‘พ่อแม่ที่เป็นแบบอย่าง’ และวิธี ‘จัดการคู่แข่งของการคิด’ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในยุคนี้

ทำไมสภาพแวดล้อมสำคัญพอ ๆ กับเทคนิค

ในการพัฒนาทักษะใด ๆ ของมนุษย์ มีหลักการพื้นฐานที่ผู้ฝึกระดับโลก

ในทุกวงการต่างรู้ดี นั่นคือ ‘คนเราไม่ได้ขึ้นอยู่กับระดับเป้าหมายของตัวเอง

แต่ขึ้นอยู่กับระดับของระบบที่อยู่รอบตัว’ คำกล่าวนี้ของ James Clear ผู้เขียน

หนังสือ Atomic Habits เป็นจริงกับการพัฒนาทักษะทุกด้าน ไม่เว้นแม้กระทั่ง

ทักษะการคิดของลูก

กล่าวคือ ลูกของคุณจะไม่เก่งด้านการคิดวิเคราะห์เพียงเพราะคุณ ‘ตั้งใจ’

สอนเขา แต่เขาจะเก่งเพราะ ‘สภาพแวดล้อมที่บ้าน’ ทำให้การคิดเป็นเรื่องปกติ

การที่พ่อแม่ตั้งใจสอนจึงเป็นสิ่งสำคัญ แต่จะให้ผลลัพธ์ที่ดีก็ต่อเมื่อ

สภาพแวดล้อมเอื้ออำนวย ในทางกลับกัน หากสภาพแวดล้อมขัดแย้ง แม้พ่อแม่

จะตั้งใจมากเท่าใด ก็มักจะรู้สึกว่ ‘ทำไมยากจัง’ และเกิดความเหนื่อยท้อได้ง่าย

ตัวอย่างที่เห็นชัดในวงการกีฬา คือนักกีฬาที่ฝึกซ้อมในศูนย์ฝึกที่มีอุปกรณ์

ครบ มีโค้ชดูแล มีเพื่อนร่วมฝึกที่ตั้งใจฝึก และมีตารางเวลาที่ชัดเจน ย่อมพัฒนา

ได้เร็วกว่านักกีฬาที่ฝึกซ้อมคนเดียวที่บ้าน แม้สองคนจะมีพรสวรรค์เท่ากัน

และความขยันเท่ากัน แต่เนื่องจากสภาพแวดล้อมของศูนย์ฝึกช่วยลด

‘ความพยายาม’ ที่ต้องใช้ และช่วยเพิ่ม ‘คุณภาพ’ ของการฝึกให้สูงขึ้น

ในการพัฒนาการคิดของลูกก็เช่นกัน ถ้าหากสภาพแวดล้อมที่บ้านดี การคิดก็สามารถสร้างได้เอง ไม่ต้องฝึกฝน แต่หากสภาพแวดล้อมไม่ดี พ่อแม่ต้องคอยฝึกฝนตลอด ผลก็ไม่ดีเท่า บทนี้จึงเป็นเรื่องของการ ‘ลงทุนครั้งเดียวเพื่อผลลัพธ์ที่ยั่งยืน’ เพียงเสียสละเวลาจัดบ้านให้ลงตัวสักครั้ง แล้วการคิดของลูกจะเกิดขึ้นได้ง่ายขึ้นในทุกวันถัดไป

สภาพแวดล้อมทางกายภาพ พื้นที่ที่เอื้อต่อการคิด

มิติแรกของสภาพแวดล้อมที่จัดง่ายที่สุดและเห็นผลเร็วที่สุดคือ “พื้นที่ทางกายภาพ” ในบ้าน ซึ่งหมายถึงห้อง โต๊ะ และมุมที่ใช้สำหรับการพูดคุยและคิดร่วมกัน

มี ‘พื้นที่ส่วนรวม’ ที่ครอบครัวอยู่ด้วยกันได้

บ้านที่ทุกคนแยกกันอยู่คนละห้องหลังกลับจากโรงเรียนและที่ทำงาน ทำให้ไม่มีโอกาสได้คุยกัน ต่างจากบ้านที่มีพื้นที่ส่วนรวม เช่น ห้องนั่งเล่นที่ทุกคนใช้ร่วมกันตอนเย็น โต๊ะกินข้าวที่ใช้ร่วมกันทุกมื้อ จะมีโอกาสคุยกันสูงกว่า ทั้งนี้พื้นที่ไม่จำเป็นต้องใหญ่ ขอแค่ ‘มี’ และ ‘ใช้บ่อย’ ก็เพียงพอ

ลดสิ่งรบกวนในช่วง ‘เวลาคุย’

ในเวลาที่ตั้งใจคุยกับลูก เช่น ในมื้ออาหาร หรือก่อนนอน เพียงปิดทีวีและวางมือถือลง ในขั้นแรกให้พ่อแม่ทำก่อน หลังจากนั้นลูกจะเลียนแบบเองในไม่ช้า สิ่งรบกวนทางสายตาและทางเสียงทำให้สมองทั้งของพ่อแม่และลูกต้องแบ่งสมาธิในการโฟกัส จึงทำให้การคิดเชิงลึกเป็นไปไม่ได้

มีกระดาน ปากกา ไวท์บอร์ดเล็ก ๆ ในบริเวณที่ใช้บ่อย

เมื่อชวนลูกคิดเรื่องซับซ้อน การ ‘เขียน’ ความคิดลงกระดาษจะช่วยให้สมองทำงานได้ดีขึ้น เครื่องเขียนที่อยู่ใกล้มือเป็นตัวช่วยที่ทำให้พ่อแม่ชวนลูกเขียนได้ง่าย เช่น เมื่อลูกบ่นเรื่องเพื่อน ให้ชวนลูกเขียนว่า “เพื่อนทำอะไร” และ “ลูกคิดว่าเพราะอะไร” ลงในกระดาน การเห็นความคิดของตัวเองเป็นภาพ จะช่วยให้ลูกเห็นภาพชัดขึ้น

มี ‘มุมหนังสือ’ หรือ ‘มุมความสงสัย’

บ้านที่มีหนังสือให้ลูกเห็นและหยิบได้ง่าย คือการส่งสัญญาณทางอ้อมว่า ‘การอ่านและคิดเป็นเรื่องปกติของบ้านนี้’ ตรงกันข้ามกับบ้านที่หนังสือถูกเก็บไว้ในตู้ หรือไม่มีหนังสือเลย ดังนั้นการจัด ‘มุมความสงสัย’ เพื่อเก็บรวบรวมคำถามที่ลูกถามแล้วยังไม่ได้คำตอบ ไว้ค่อยกลับมาค้นหาคำตอบทีหลัง

จึงเป็นเทคนิคที่ทำให้ลูกเห็นว่า ‘การไม่รู้ไม่ใช่เรื่องน่าอาย แต่เป็นเรื่องน่าตื่นเต้นต่างหาก’

สภาพแวดล้อมทางอารมณ์:

ความปลอดภัยที่จะคิดและกล้าผิดพลาด

มีตัวอย่างที่เป็นตัวอย่างที่สำคัญที่สุดคือ ‘สภาพแวดล้อมทางอารมณ์’ ในบ้าน อันหมายถึงบรรยากาศและความรู้สึกของลูกที่เกิดขึ้นเมื่ออยู่กับพ่อแม่ ลูกจะกล้าคิดและกล้าตอบคำถามก็ต่อเมื่อรู้สึก ‘ปลอดภัย’ ทางอารมณ์ ซึ่งความรู้สึกปลอดภัยทางอารมณ์มีองค์ประกอบหลักอยู่ 3 ประการด้วยกัน

1. ปลอดภัยที่จะผิด

ลูกที่กลัวพ่อแม่ดุเมื่อตอบผิด จะไม่กล้าตอบคำถาม และในที่สุดก็จะไม่กล้าคิด สภาพแวดล้อมที่ ‘ปลอดภัยที่จะผิด’ เริ่มต้นจากปฏิกิริยาของพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่หัวเราะ ส่ายหน้า ถอนหายใจ หรือบอกว่า ‘ผิดแล้ว’ สมองของลูกจะบันทึกว่า ‘ตอบผิดเท่ากับเจ็บปวด’ และจะหลีกเลี่ยงการตอบในอนาคต

วิธีสร้างความปลอดภัยเมื่อลูกตอบผิด คือ ทุกครั้งที่ลูกตอบ ให้ตอบรับด้วย น้ำเสียงและสีหน้าโทนเดียวกัน ไม่ว่าคำตอบนั้นจะถูกหรือผิด แล้วถามต่อว่า “เพราะอะไรลูกจึงคิดแบบนั้น” เด็กจะเริ่มเข้าใจว่าคำตอบที่ ‘ผิด’ ไม่ได้เป็น ปัญหา แต่สิ่งสำคัญจริง ๆ คือ “การคิด” และ “การอธิบาย” ต่างหาก

2. ปลอดภัยที่จะถาม

ลูกที่กลัวว่าพ่อแม่จะรำคาญหรือกลัวถูกมองว่าถามเรื่อง ‘ไร้สาระ’ เขาจะหยุด ตั้งคำถาม ดังนั้นสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยที่จะถามจึงเริ่มต้นจากพ่อแม่ที่ ‘ยินดี’ รับฟังทุกคำถามที่ลูกถาม แม้ว่าจะเป็นคำถามที่ดู ‘ง่าย’ หรือ ‘เคยตอบ ไปแล้ว’ ก็ตาม เพราะแม้แต่สีหน้าและน้ำเสียงของคุณเมื่อลูกเดินมาถามเป็น ครั้งที่ 5 ในวันเดียวกัน นั่นคือสิ่งที่ส่งสัญญาณบอกลูกโดยตรงว่า เขาควร ถามต่อไปหรือควรหยุดแค่นี้

วิธีสร้างความปลอดภัยให้เกิดการถามคือ พูดบ่อย ๆ ว่า “คำถามดีมาก” “แม่ตั้งใจที่ลูกสงสัย” “นั่นเป็นคำถามที่ผู้ใหญ่ก็สงสัยกับเลยนะ” เมื่อเด็กได้ยิน คำเหล่านี้สม่ำเสมอ เขาจะกลายเป็นเด็กที่กล้าตั้งคำถาม และเด็กที่กล้าถาม คือเด็กที่จะคิดเป็น

3. ปลอดภัยที่จะคิดต่างจากพ่อแม่

จุดนี้สำคัญและท้าทายมากในวัฒนธรรมไทยที่ลูกถูกปลูกฝังว่า ‘ควรเชื่อฟัง’ พ่อแม่ ลูกที่รู้สึกที่ต้องเห็นด้วยกับพ่อแม่ตลอด จะไม่กล้าแสดงความคิดของตัวเอง เมื่อมีความคิดเห็นที่ต่างกัน จะเลือกเก็บไว้ในใจ ไม่พูดออกมา

วิธีสร้างความปลอดภัยที่จะคิดต่าง คือพ่อแม่ต้องแสดงให้เห็นบ่อย ๆ ว่า รับฟังความเห็นที่ต่างได้ เช่น เมื่อลูกบอกว่า “หนูไม่ชอบแบบนี้” หรือ “หนูคิดต่างกับแม่” ลองตอบว่า “น่าสนใจ ลูกคิดอย่างไรอีกบ้าง” ไม่ใช่ตอบกลับไปว่า “ลูกเด็กกว่า ฟังแม่” เพราะเด็กที่ถูกรับฟังจะกล้าคิดต่างในวัยรุ่น และเป็นผู้ใหญ่ที่กล้านำเสนอความคิดในที่ทำงาน

สภาพแวดล้อมทางเวลา มี ‘ช่วงเวลา’ ที่ไม่เร่งรีบ

มีที่สามคือ ‘เวลา’ ซึ่งหลายครอบครัวมองข้าม การคิดต้องการเวลา ไม่สามารถเกิดขึ้นในจังหวะที่ทุกคน ‘รีบ’ ได้ และในยุคที่ครอบครัวต่างทำงานหนัก ลูกเรียนพิเศษเยอะ การหา ‘เวลาที่ไม่เร่งรีบ’ ต้องอาศัยความตั้งใจในการสร้างขึ้น

ช่วงเวลาที่ใช้ได้ดีที่สุดสำหรับการคิดร่วมกัน

- มื้ออาหารร่วมกัน (โดยเฉพาะมื้อเย็น) 30-45 นาทีที่ทุกคนนั่งรับประทานอาหารด้วยกัน เป็นโอกาสที่ดีที่สุดสำหรับการคุยเชิงลึก พอแค่มื้อไม่มีโทรศัพท์และทีวีเป็นสิ่งรบกวนก็พอ
- ในรถ เพราะการเดินทางในรถเป็นเวลา ‘จิ่ง’ ที่ไม่มีสิ่งรบกวน ถือเป็นโอกาสดีในการพูดคุยที่หลายครอบครัวใช้ได้ดี
- ก่อนนอน 15-20 นาที เพราะก่อนนอนเป็นช่วงเวลาที่สมองของลูกพร้อมเรียนรู้และเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดในแต่ละวันได้ดี จึงเหมาะกับการชวนลูกทบทวน
- เช้าวันเสาร์-อาทิตย์ เพราะเป็นเวลาที่ไม่ต้องรีบไปไหน ถือเป็นช่วงที่คุยเรื่องเชิงลึกได้นาน

สิ่งที่ทำลายเวลาเหล่านี้และควรต้องระวัง

บรรยากาศระหว่างมื้ออาหารที่มีมือถือและทีวีเปิดอยู่ การที่พ่อแม่ยังคง ‘คิดเรื่องงาน’ แม้จะนั่งอยู่กับลูกบนโต๊ะอาหารหรือในรถ เสียงเพลงและวิทยุข่าวที่ดังรบกวน การที่ลูกใส่หูฟัง รวมไปถึงการปล่อยให้ลูกดูยูทูปหรือเล่นเกม

จนถึงนาทีสุดท้ายก่อนนอน ทั้งหมดนี้คือตัวอย่างของสภาพแวดล้อมที่คอย
แย่งชิง ‘พื้นที่การคิด’ ไปจากลูกในชีวิตประจำวัน

ไม่จำเป็นต้องมีเวลามาก แค่ ‘คุณภาพ’ ของเวลาที่มี

พ่อแม่หลายคนอาจรู้สึกผิดที่ทำงานหนักและไม่มีเวลาให้ลูก ผมขอให้ลด
ความรู้สึกผิดนั้นลง เพราะการพัฒนาทักษะการคิดไม่ต้องการเวลามาก
แต่ต้องการเวลาคุณภาพ เพียงแค่ 30 นาทีต่อวัน ที่พ่อแม่ใช้เวลาอยู่กับลูก
อย่างเต็มที่ มีค่ามากกว่า 3 ชั่วโมงที่อยู่ด้วยกันแต่ต่างคนต่างยุ่งกับเรื่องของ
ตัวเอง ทั้งนี้ต้องไม่ใช่ว่าการอยู่ด้วยกันแต่กำลังคิดเรื่องงาน

พ่อแม่เป็นแบบอย่าง คิดดัง ๆ ให้ลูกได้ยิน

จุดที่ทรงพลังที่สุดในการสอนลูกให้คิด ไม่ใช่การบอกลูกว่า ‘คิดเถอะ’ แต่คือ
การให้ลูกเห็นพ่อแม่คิดในชีวิตประจำวัน เด็กเรียนรู้จากการเลียนแบบมากกว่า
การฟัง การที่พ่อแม่ ‘คิดดัง ๆ’ ออกมาให้ลูกได้ยินคือเครื่องมือการสอนที่
ทรงพลังที่สุดและไม่มีค่าใช้จ่าย

คิดดัง ๆ คืออะไร ?

คือการพูดออกมาให้ลูกได้ยินกระบวนการคิดของพ่อแม่ในขณะที่กำลังตัดสินใจ หรือแก้ปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในบ้าน แทนที่จะตัดสินใจในใจเงียบ ๆ ลองพูดออกมาให้ลูกได้ยิน

ตัวอย่างการคิดดัง ๆ ในชีวิตประจำวัน

เมื่อกำลังเลือกซื้อของในซูเปอร์มาร์เก็ต ลองพูดว่า “แม่กำลังคิดว่าจะเลือก ยี่ห้อนี้อะหรือยี่ห้อนั้น ยี่ห้อนี้แพงกว่า แต่แม่เคยใช้แล้วทน ยี่ห้อนั้นถูกกว่า แต่ไม่เคยลอง แม่ว่าวันนี้จะลองยี่ห้อใหม่ดู ถ้าดีจะใช้ต่อ ถ้าไม่ดีก็กลับไปยี่ห้อมเดิม” ที่นี้ลูกก็จะได้เห็นพ่อแม่ ‘ชั่งน้ำหนัก’ และ ‘ตัดสินใจ’ จริง

เมื่อมีปัญหาในงาน (ต้องเลือกที่เหมาะสมที่จะเล่าให้ลูกฟังได้) ลองพูดว่า “พ่อมีปัญหาเรื่องหนึ่งที่ออฟฟิศวันนี้ ลูกค้าโกรธเพราะส่งของช้า พ่อยังไม่แน่ใจว่าควรทำยังไง อย่างแรกควรขอโทษก่อน อย่างที่สองควรหาว่าทำไมถึงส่งช้า ถ้าไม่หาสาเหตุก็จะเกิดซ้ำอีก พ่อว่าทำสองอย่างพร้อมกันไปเลย” การพูดออกมาแบบนี้ ลูกจะเห็นการแก้ปัญหาแบบเป็นขั้นเป็นตอน

หากกำลังตัดสินใจในเรื่องครอบครัว ให้ลองพูดว่า “พ่อกับแม่กำลังคิดว่าวันเสาร์นี้จะไปไหนดี ไปทะเลใช้เวลาเดินทางนาน แต่ลูกชอบ ไปสวนสาธารณะ

ใกล้บ้าน เหนื่อยน้อย แต่ก็พอเล่นได้ พ่อว่าไปทะเลสาบนี้ แล้วไปสวนสาธารณะ
อาทิตย์หน้า ดีไหมลูก”

ทำไมการคิดดัง ๆ ถึงทรงพลัง ?

เพราะลูกได้เห็น ‘กระบวนการ’ ไม่ใช่แค่ ‘ผลลัพธ์’ ในชีวิตจริงการคิดเกิดขึ้น
ในหัวของผู้ใหญ่ซึ่งลูกมองไม่เห็น ลูกเห็นแค่ “แม่ตัดสินใจซื้อยี่ห้อนี้” แต่ไม่เห็น
กระบวนการเปรียบเทียบ ดังนั้นการพูดออกมาจะทำให้กระบวนการ
‘มองเห็นได้’ และลูกเรียนรู้ได้โดยไม่ต้องสอน

ระบวนการคิดดัง ๆ ที่กลายเป็นการ ‘สอน’

การคิดดัง ๆ ที่ได้ผลดีคือ การพูดในแบบ “ผมกำลังคิด” ไม่ใช่ “ลูกฟังนะ
พ่อจะสอน” น้ำเสียงต้องเป็น การคิดออกเสียงจริง ๆ ลูกจะรับฟัง
โดยไม่รู้สึกตัวว่ากำลังถูกสอน ซึ่งทรงพลังกว่าการสอนโดยตรง

รับมือกับคู่แข่งของการคิดที่ชื่อว่าอุปกรณ์ดิจิทัล

ไม่มีหนังสือเรื่องการพัฒนาเด็กในยุคนี้ที่หลีกเลี่ยงเรื่อง ‘อุปกรณ์ดิจิทัล’ ได้
ทั้งทีวี อินเทอร์เน็ต แท็บเล็ต ยูทูป TikTok ไปจนถึงเกม สิ่งเหล่านี้เป็น ‘คู่แข่ง’ ที่

ทรงพลังที่สุดของการคิด เพราะออกแบบมาให้ดึงดูดความสนใจ และทำให้สมอง อยู่ในโหมด ‘รับ’ ไม่ใช่ ‘การคิด’

ผมไม่ได้บอกให้ห้ามทุกอย่าง เพราะในขณะนี้ การห้ามทุกอย่างทำไม่ได้จริง และทำให้ลูกตามเพื่อนไม่ทันในด้านการเข้าสังคม แต่ผมขอให้ครอบครัวคิด เรื่อง ‘สมดุล’ และ ‘ขอบเขต’ และนั่นนำมาซึ่งหลักการพื้นฐาน 3 ข้อที่ผมมักจะแนะนำ ดังนี้

มี ‘เขตปลอดอุปกรณ์’ ในเวลาและสถานที่ที่ใช้คิดร่วมกัน

เราต้องมีพื้นที่และเวลาที่เอาอุปกรณ์ดิจิทัลเหล่านี้ออกไป ไม่ให้เข้ามาทวงใจ ตัวอย่างเช่น บนโต๊ะอาหาร ในรถ หรือช่วงเวลาก่อนนอน 30 นาที กฎนี้ต้องใช้กับ ‘ทุกคน’ รวมไปถึงพ่อแม่ด้วย เพราะถ้าพ่อแม่ใช้โทรศัพท์ที่โต๊ะอาหารแต่กลับห้ามลูก กฎจะไม่ทำงาน เพราะลูกรู้ว่ากฎนี้ใช้แค่กับเด็ก

จัดเวลาใช้อุปกรณ์เป็น ‘ช่วง’ ไม่ใช่ ‘ตลอดเวลา’

สมองของเด็กและผู้ใหญ่ มักจะเสียสมาธิเมื่อสลับระหว่างอุปกรณ์กับการคิด การให้ลูกใช้อุปกรณ์ ‘ตอนที่ใช่’ เพียง 1-2 ชั่วโมงต่อวัน แล้วเก็บ ดึงว่าให้ใช้ได้ตลอด เพราะสมองจะได้พักจริง ไม่ต้องคอยคิดว่า ‘เมื่อไรจะได้เล่นอีก’

สอนลูกให้แยก ‘การคิดแบบเชิงรับ’ กับ ‘การใช้อุปกรณ์เพื่อฝึกคิด’

การดูยูทูปคือการดึงดูดความสนใจของสมองในระดับต่ำ เพราะสมองจะตกอยู่ใน ‘โหมดรับสาร’ เพียงฝ่ายเดียว ในขณะที่การใช้อุปกรณ์เพื่อค้นหาคำตอบ ทำโครงการเรียน หรือสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาเอง นั้นคือการใช้งานใน ‘โหมดกระตุ้นการคิด’ ครอบคลุมที่เข้าใจความต่างนี้ และส่งเสริมให้ลูกใช้อุปกรณ์ในเชิงคิดมากกว่าเชิงรับ จะช่วยเปลี่ยนให้อุปกรณ์ดิจิทัลไม่ใช่ ‘คู่แข่งของการคิด’ อีกต่อไป แต่กลายเป็น ‘เครื่องมือคิด’ ของลูกแทน

ข้อสำคัญที่สุดที่ผมขอเน้นคือ การ ‘ใช้อุปกรณ์น้อยลง’ ของลูก ต้องเริ่มต้นจากการ ‘ใช้อุปกรณ์น้อยลง’ ของพ่อแม่ ลูกที่เห็นพ่อแม่จ้องโทรศัพท์ตลอดเวลาจะคิดว่านี้คือวิถีชีวิตปกติและจะเรียนรู้ที่จะทำตาม ในทางตรงกันข้าม ลูกที่เห็นพ่อแม่อ่านหนังสือ คุยกับคนในบ้าน หรือคิดในความสงบ จะเรียนรู้พฤติกรรมไปโดยธรรมชาติ

รับมือเมื่อสมาชิกครอบครัวคนอื่นไม่ไปในแนวทางเดียวกัน

ปัญหาที่ผมได้ยินบ่อยที่สุดเมื่อพ่อแม่เริ่มใช้แนวคิดในหนังสือเล่มนี้คือ “คุณแม่อ่านและอยากใช้ แต่คุณพ่อยังตอบคำถามลูกทันที” หรือ “พ่อแม่อยากใช้ แต่ปู่ย่าตายายที่อยู่บ้านเดียวกันมีวิธีแบบเดิม”

ในบ้านที่สมาชิกหลายคนเลี้ยงเด็กด้วยแนวคิดที่ต่างกัน ลูกจะเกิดความสับสนหรือเลือกทางที่ง่ายกว่า ซึ่งก็คือทางของคนที่ตอบคำถามให้ทันที ดังนั้นเรื่องนี้ต้องคุยกันและหาทางจัดการ

กรณีคู่ชีวิตไม่ไปในทางเดียวกัน

ขั้นแรกคือ ‘พูดคุยกัน’ ในช่วงเวลาที่ไม่ได้อยู่ต่อหน้าลูก ก่อนที่จะคาดหวังให้คู่ชีวิตปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เราต้องทำความเข้าใจก่อนว่าทำไมเขาทำแบบนั้น ซึ่งอาจเป็นเพราะเขาไม่รู้ถึงผลกระทบ หรืออาจเพียงเพราะเหนื่อยล้าจนต้องเลือกทางออกที่ใช้พลังงานน้อยที่สุด ซึ่งไม่ใช่เพราะเขาไม่รักลูก เมื่อเข้าใจมุมมองเขาแล้ว ค่อย ๆ ชวนเขาอ่านเนื้อหาบางบทของหนังสือเล่มนี้ หรือเปิดคลิปวิดีโอให้ดู เพื่อช่วยให้เขา ‘เห็นด้วยจากภายใน’ แทนที่จะรู้สึกว่าคุณบังคับให้เปลี่ยน

กรณีปู่ย่าตายายช่วยเลี้ยงดู

ความเคารพต่อผู้ใหญ่ในวัฒนธรรมไทยทำให้การ ‘ขอ’ ให้เปลี่ยนแนวการเลี้ยงเป็นเรื่องที่ยากขึ้น หนึ่งในวิธีที่ได้ผลที่สุดจากประสบการณ์ที่ผมแนะนำคือ ไม่ขอให้ปู่ย่าเปลี่ยน แต่ ‘แบ่งบทบาท’ แทน กล่าวคือ ให้พ่อแม่รับผิดชอบเรื่องการสอนวิธีคิดในเวลาที่อยู่กับลูก ส่วนปู่ย่ายังคงทำหน้าที่ในแบบของท่าน

ลูกก็จะค่อย ๆ เรียนรู้ว่าพ่อแม่กับปู่ย่ามีสไตล์ที่ต่างกัน ซึ่งไม่ใช่เรื่องเสียหาย ถ้าหากได้รับการพูดคุยที่ดี

กรณีพี่น้องในบ้านอายุต่างกัน

ลูกที่อายุน้อยกว่าจะเลียนแบบพี่ ดังนั้นถ้าฝึกคนพี่ก่อน คนน้องจะทำตามตามเอง ทั้งนี้ การพยายามฝึกทั้งสองคนพร้อมกันด้วยเทคนิคเดียวกัน มักไม่ได้ผล เพราะวัยและพัฒนาการที่ต่างกัน

กรณีโรงเรียนสอนแบบ ‘จำคำตอบ’

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 ว่าโรงเรียนสามารถสอนได้เท่าที่ขอบเขตของระบบจะเอื้ออำนวย หน้าที่ของพ่อแม่จึงเป็นการเข้ามาเสริมในส่วนที่โรงเรียนยังทำไม่ได้ โดยไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกับวิธีการของโรงเรียน เพียงแค่ช่วย ‘เติมเต็ม’ เพิ่มเติมที่บ้าน

จุดสำคัญคือ ไม่จำเป็นที่ทุกคนในครอบครัวและสภาพแวดล้อมรอบตัวของลูก ต้องทำเหมือนกัน ขอเพียงแค่มี ‘ใครสักคน’ ในชีวิตของลูก ที่ใช้แนวคิดนี้ อย่างสม่ำเสมอ ก็สร้างผลลัพธ์ที่ยิ่งใหญ่ในระยะยาวได้แล้ว

สำรวจบ้านของตัวเอง

เราคุยกันจบ 3 บทแรกที่เป็นปูพื้นฐานแล้ว ก่อนเข้าสู่ภาคที่ 2 ที่จะเริ่มเรียนรู้ 6 ทักษะการคิดแรกในบทถัดไป ผมขอชวนคุณพ่อคุณแม่ทำการ ‘สำรวจบ้านของตัวเอง’ ในสัปดาห์หน้า โดยใช้รายการต่อไปนี้เป็นเช็คลิสต์ ไม่จำเป็นต้องตอบทุกข้อแบบสมบูรณ์ เพียงแค่สังเกตและจดบันทึกไว้

- ในบ้านมี ‘พื้นที่ส่วนรวม’ ที่ทุกคนใช้เวลาด้วยกันบ้างไหม
- ในมื้ออาหารร่วมกัน มีการเปิดทีวี โทรศัพท์ หรือไอแพด อยู่หรือไม่
- เมื่อลูกตอบ ‘ผิด’ ปฏิกิริยาของพ่อแม่เป็นอย่างไร
- ในแต่ละวันลูกถามคำถามวันละประมาณกี่ครั้ง น้อยกว่าหรือมากกว่าเมื่อเทียบกับปีที่แล้ว
- พ่อแม่ ‘คิดดัง ๆ’ ให้ลูกได้ยินกี่ครั้งต่อสัปดาห์
- ลูกใช้อุปกรณ์ดิจิทัลที่ชั่วโมงต่อวัน และเป็น ‘การใช้แบบเชิงรับ’ หรือ ‘การใช้เพื่อฝึกคิด’
- คู่ชีวิตและคนในบ้านอื่น ๆ มีแนวทางการเลี้ยงลูกไปในทางเดียวกันหรือไม่

ผลของการสำรวจไม่มีถูกหรือผิด เป็นเพียง ‘สถานะปัจจุบัน’ ของบ้านที่ลูกกำลังเติบโต ซึ่งการรู้สถานะคือก้าวแรกของการปรับเปลี่ยน ในสัปดาห์ถัดไปลองเลือกปรับ 1 จุด ที่คิดว่าทำได้ง่ายที่สุดก่อน โดยไม่ต้องเปลี่ยนทุกอย่าง

พร้อมกับ เพราะการเปลี่ยนแปลงที่ละน้อยอย่างสม่ำเสมอ ย่อมได้ผลดีกว่า
การเปลี่ยนทุกอย่างแล้วยอมแพ้ไปภายใน 2 สัปดาห์

ในบทถัดไปซึ่งเป็นบทที่ 4 เราจะมาเริ่มเรียนรู้ทักษะการคิดทักษะแรก นั่นคือ
‘การตั้งคำถาม’ ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นทักษะที่เด็กทุกคนมีติดตัวมาโดยธรรมชาติ
สังเกตได้จากเด็กเล็กที่มีคำถามว่า “ทำไม” ตลอดเวลา) ทว่าทักษะนี้
กลับค่อย ๆ หายไปในเมื่อเข้าสู่วัยประถมเพราะระบบการศึกษาและพ่อแม่
คอย “กรอง” คำถามออกไปหน้าที่ของพ่อแม่ในวัยประถมจึงเป็นการ ‘พ้ัน’
ทักษะนี้กลับมา และ ‘จัดระเบียบ’ ให้มันทำงานอย่างเป็นระบบ โดยเราจะคุย
รายละเอียดและกิจกรรมที่ทำกับลูกได้ในบทถัดไป

บทที่ 4

ทักษะการตั้งคำถาม รักษาความสงสัย และสร้างระเบียบให้คำถามของคุณ

ก่อนเข้าบทนี้ผมอยากชวนพ่อแม่ฝึกถึงเด็กเล็กในวัย 3-4 ขวบ

ที่อาจจะเป็นผู้ของคุณ หรือลูกของคนใกล้ตัว

สองสิ่งเกตุว่าเด็กในวัยนั้นทำอะไรตลอดทั้งวัน

“ทำไมท้องฟ้าเป็นสีฟ้า” “ทำไมแมวต้องร้องเหมียว” “ทำไมแม่ใส่รองเท้าก่อนออก” “ทำไมต้องนอน” “ทำไม” “ทำไม” “ทำไม” ตลอดทั้งวัน ทุกอย่างที่เราเห็นและที่ได้ยินกลายเป็นคำถาม ครูที่สอนเด็กเล็กรู้ดีว่า เด็กในวัยนี้ ‘หิวคำถาม’ จนผู้ใหญ่บางคนเริ่มเหนื่อยที่จะตอบ

ที่นี้ลองสังเกตเด็กในวัย 10-11 ขวบ ซึ่งคืออายุของลูกของใครหลายคนที่กำลังอ่านหนังสือเล่มนี้ เด็กในวัยนี้มักถามคำถามแบบเด็ก 3 ขวบไหม คำตอบที่น่าเศร้าคือ ‘แทบไม่ถามเลย’ เมื่อก้าวเข้าสู่วัยประถมปลาย เด็กส่วนใหญ่จะหยุดถามว่า “ทำไม” ในเรื่องที่พวกเขาคิดว่าไม่จำเป็น พวกเขาเห็นอะไรก็ยอมรับได้ คำตอบจากผู้ใหญ่ก็เชื่อกันที และเริ่มปฏิเสธสิ่งที่ ‘ไม่อยู่ในตำราเรียน’

คำถามสำคัญคือ ความสงสัยที่เคยระเบิดในวัย 3 ขวบหายไปไหน? คำตอบมีหลายชั้น แต่หนึ่งในสาเหตุหลักคือผู้ใหญ่คอย ‘กรอง’ ออก ทุกครั้งที่เด็กถาม แล้วผู้ใหญ่ตอบว่า “อย่าถามมาก” “เดี๋ยวก็รู้เอง” “คำถามไร้สาระ” หรือแสดงสีหน้าเหนื่อยล้า เด็กจะค่อย ๆ เรียนรู้ว่า ‘การถาม’ ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ใหญ่ชอบ จนหยุดถามไปในที่สุด

บทที่ 4 นี้เป็นบทแรกของภาคที่ 2 ที่จะคุยเรื่องทักษะการคิดเฉพาะด้าน และผมเลือกให้ ‘ทักษะการตั้งคำถาม’ เป็นทักษะแรก เพราะมันเป็นรากฐานของทักษะ

การคิดทุกอย่าง หากลูกไม่ถาม ลูกก็จะไม่คิด แต่ถ้าถามได้กว้างและลึกซึ่ง ลูกก็จะคิดได้กว้างและลุ่มลึกได้มากเท่านั้น

เป้าหมายของบทนี้มีเพียง 2 อย่าง อย่างแรกคือ ‘รักษา’ ความสงสัยตามธรรมชาติของลูกที่ยังเหลืออยู่ ไม่ให้หายไป อย่างที่สองคือ ‘จัดระเบียบ’ ให้คำถามของคุณ จากการถามแบบกระจัดกระจายในวัยเด็กเล็ก เปลี่ยนเป็นการถามแบบมีโครงสร้างที่ใช้คิดวิเคราะห์ได้จริง

คอนเซปต์ ‘การตั้งคำถาม’ ในมุมมองแม่

ทักษะการตั้งคำถามคือความสามารถในการ ‘สงสัย’ สืบรอบตัว และเปลี่ยนความสงสัยนั้นให้กลายเป็นคำถามที่ชัดเจนพอจะหาคำตอบได้ ในผู้ใหญ่ ทักษะนี้คือรากฐานของการคิดวิเคราะห์ทุกอย่าง คนที่ถามได้ดีจะสามารถหาคำตอบที่ดีได้ ส่วนคนที่ถามไม่เป็น ก็มักจะหลงทางในเรื่องที่มีความซับซ้อน

ในวัยเด็ก ทักษะนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนที่พ่อแม่ต้องดูแลต่างกัน ส่วนแรกคือ ‘ปริมาณ’ สังเกตได้จากการที่เด็กถามบ่อยแค่ไหน หิวคำถามแค่ไหน ในวัยเด็กเล็ก ปริมาณคำถามนี้สูงเองโดยธรรมชาติ ส่วนหน้าที่ของพ่อแม่คือ ไม่ทำลายปริมาณคำถามเหล่านี้ในช่วงวัยประถม

ส่วนที่สองคือ ‘คุณภาพ’ ซึ่งสังเกตได้จากคำถามของลูกว่าความลุ่มลึกแค่ไหน เปิดให้คิดได้แค่ไหน เป็นคำถามที่ ‘นำไปสู่การคิด’ หรือเป็นแค่ ‘คำถามเพื่อรู้คำตอบ’ ในส่วนนี้พ่อแม่ต้องช่วย ‘พัฒนา’ เพราะเด็กไม่ได้เรียนรู้คุณภาพของคำถามด้วยตัวเอง แต่ต้องอาศัยการที่ผู้ใหญ่ ‘ตอบรับ’ คำถามที่มีคุณภาพ ในแบบที่ทำให้กำลังใจ และคอยตั้งคำถามตัวอย่างให้เห็น

ลูกในวัยประถมที่ทักษะนี้แข็งแรง จะกลายเป็นเด็กที่ ‘อยากรู้’ สิ่งใหม่อยู่ตลอดเวลา สนใจสิ่งรอบตัว ตั้งคำถามที่ผู้ใหญ่ไม่คาดคิด และที่สำคัญที่สุด ‘ไม่กลัวที่จะถาม’ แม้คำถามจะดู ‘ง่าย’ หรือ ‘แปลก’ ในสายตาคนอื่นก็ตาม

ทำไมทักษะ ‘การตั้งคำถาม’ ถึงสำคัญในวัยเด็ก

ในวัยประถม สมองของเด็กกำลังพัฒนาเส้นทางการคิดที่จะติดตัวไปจนโต และทักษะการตั้งคำถามเป็นทักษะที่ ‘ฝัง’ เป็นนิสัยในวัยนี้ โดยเฉพาะ เด็กที่ถูกฝึกให้ตั้งคำถามในช่วงนี้จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่ถามเป็น ส่วนเด็กที่ถูก ‘กรอง’ คำถาม ออกจะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่ตั้งคำถาม แม้จะรู้ว่าควรถามก็ตาม

เหตุผลที่วัยประถมเป็นช่วงสำคัญที่สุดมี 3 ข้อ

1. ระบบโรงเรียนเริ่มกรองคำถามออก

ในวัยเด็กเล็ก ทั้งที่บ้านและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เด็กตั้งคำถามได้อย่างอิสระ แต่พอเข้าสู่โรงเรียนประถม ระบบจะเริ่มสอนเด็กให้ ‘ตอบคำถามที่ครูถาม’ มากกว่า ‘ถามคำถามของตัวเอง’ เพราะระบบการประเมินผลทำไม่ได้ และในห้องเรียนที่มีเด็ก 35 คน ครูที่เปิดโอกาสให้ทุกคนถามตามใจชอบจะไม่สามารถสอนได้ทันตามหลักสูตร แทนเด็กที่ถามเยอะอาจถูกมองว่า ‘กวน’ ผลคือเด็กเรียนรู้ที่จะ ‘เก็บคำถาม’ ไว้ และเลิกถามไปในที่สุด ในสถานการณ์นี้ พ่อแม่จึงต้องทำหน้าที่เป็น ‘พื้นที่ปลอดภัย’ สำหรับคำถามที่บ้าน เพื่อชดเชยสิ่งที่โรงเรียนทำไม่ได้

2. วัยประถม: ช่วงวัยที่เด็กเริ่มกลัวการ ‘ดูไม่ฉลาด’ ในสายตาคนอื่น

เด็กเล็กไม่กลัวถาม เพราะยังไม่มีแนวคิดที่ว่าคำถามไหนที่ ‘ฉลาด’ หรือ ‘ไม่ฉลาด’ แต่เมื่อเข้าสู่วัยประถม เริ่มมีเพื่อนล้อ เริ่มเห็นว่าครูชอบคำถามแบบไหน และเริ่มกลัวว่าคำถามของตัวเองอาจจะ ‘ผิด’ ในสายตาคนอื่น จึงเลือกที่จะเงียบ ดังนั้นการที่พ่อแม่แสดงให้เห็นว่า ‘ไม่มีคำถามไหนที่โง่’ ในวัยนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะกำหนดว่าลูกจะกล้าถามต่อไปหรือล้มเลิกกลางคัน

3. วัยประถม: ช่วงที่สมองพัฒนาเส้นทางการคิดแบบถาวร

ทักษะที่ฝึกฝนในวัย 6-12 ปี จะกลายเป็น ‘นิสัย’ ที่ติดตัวลูกไปในระยะยาว ลูกที่ฝึกตั้งคำถามในช่วงนี้ จะเป็นวัยรุ่นและผู้ใหญ่ที่ตั้งคำถามเก่ง ในขณะที่เด็กที่ไม่ได้ฝึกฝนในช่วงวัยนี้ จะต้องใช้ความพยายามมหาศาลในการ ‘เรียนรู้ใหม่’ เมื่อเขาโตขึ้น และส่วนใหญ่มักจะไม่ได้เรียน เพราะนิสัยไม่ถามได้ฝังติดตัวไปแล้ว

สัญญาณที่บอกว่าลูก ‘มี’ หรือ ‘ขาด’ ทักษะการตั้งคำถาม

ก่อนเริ่มฝึก พ่อแม่ควรประเมินการตั้งคำถามของลูกในทักษะนี้

ผมจัดสัญญาณออกเป็น 2 ฝั่ง เพื่อให้พ่อแม่สังเกตในสัปดาห์ถัดไป

สัญญาณที่บอกว่าลูกยังขาดทักษะการตั้งคำถาม

- ถามคำถามน้อยมากในแต่ละวัน อาจน้อยกว่า 3-5 คำถาม
แม้จะพบเจอสิ่งใหม่ ๆ
- เมื่อเห็นอะไรใหม่ พฤติกรรมหลักของลูกคือ ‘การดู’ ไม่ใช่ ‘การถาม’
- รับคำตอบของผู้ใหญ่โดยไม่ตั้งข้อสงสัยต่อ หรือตอบรับด้วยคำว่า ‘อ้อ’ แล้วจบ
- เมื่อพ่อแม่ถามว่า “ลูกคิดยังไง” แล้วลูกตอบกลับว่า “ไม่รู้” หรือ “แล้วแต่แม่” บ่อยครั้ง

- ในห้องเรียนเป็นเด็กเงียบ ไม่ยกมือถาม ไม่ค่อยถามครู
- ดูยวบหรือทื่อเป็นเวลานานโดยไม่มีปฏิกิริยา ไม่มีคำถามตามมา

สัญญาณที่บอกว่าลูกมีทักษะการตั้งคำถาม

- ถามบ่อย ทั้งในเรื่องที่ตัวเองเห็นและเรื่องที่ได้ยินจากคนอื่น
- ถามคำถามที่เชิงลึก ไม่ใช่ถามแค่ “อะไร” แต่ถามว่า “ทำไม” หรือถามว่า “ถ้าเป็นแบบนี้ละ”
- เมื่อได้รับคำตอบ มักจะถามต่อ ไม่หยุดที่คำตอบแรก
- หากมีข้อสงสัย ถ้าก็จะเอ่ยถามกับผู้ใหญ่ที่ไม่คุ้นเคย เช่น คุณครูใหม่ พนักงานในร้าน
- ตั้งคำถามที่ผู้ใหญ่ไม่คาดคิดในบางครั้ง เช่น “เอ๊ะ ทำไมไม่เคยคิดถึงเรื่องนี้”
- เมื่อพ่อแม่บอกบางอย่างกับลูก แล้วลูกตอบกลับว่า “ทำไม” หรือ “จริงหรือ”

ลูกของคุณอาจไม่ได้อยู่สุดหัวใดหัวหนึ่ง ส่วนใหญ่แล้วเด็ก ๆ มักจะอยู่ตรงกลาง บางสัญญาณก็เริ่มมีให้เห็น แต่บางสัญญาณก็ยังไม่ปรากฏการประเมินครั้งนี้จึงเป็นเพียงการมองให้เห็น ‘จุดเริ่มต้น’ เพื่อให้รู้ว่าควรส่งเสริมลูกในด้านใดต่อไป

กิจกรรม ‘การตั้งคำถาม’ ที่ทำกับลูกได้

ผมขอเสนอ 4 กิจกรรมที่ครอบคลุมการพัฒนาทักษะการตั้งคำถามในมิติต่าง ๆ ทั้งความถี่ ความลุ่มลึก และความกล้า โดยแต่ละกิจกรรมจะมีคำแนะนำตามอายุของลูก

■ ลองทำที่บ้าน

กิจกรรมที่ 1 เกม 20 คำถาม (เหมาะกับวัย 6-9 ปี)

เป้าหมายการฝึก: สอนลูกว่าคำถามที่ดีนำไปสู่คำตอบอย่างไร และคำถามที่ไม่ดีเสียโอกาสอย่างไร

วิธีเล่น: ให้พ่อแม่นึกถึง ‘สิ่งหนึ่ง’ ไว้ในใจ อาจเป็นวัตถุ สัตว์ สถานที่ หรือคน ลูกมีสิทธิ์ถามคำถาม 20 ข้อ ซึ่งที่พ่อแม่ตอบได้เฉพาะ “ใช่” หรือ “ไม่ใช่” โดยเป้าหมายของลูกคือ การทายให้ถูกภายใน 20 คำถาม

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะเรียนรู้ว่าคำถามเช่น “ใช่เครื่องบินหรือเปล่า” เป็นคำถามที่แย่ ในขณะที่คำถาม

เช่น “มันมีชีวิตไหม” “มันใหญ่กว่ารถไหม”
“มันอยู่ในบ้านเราไหม” เป็นคำถามที่ดี เพราะ
ลดจำนวนความเป็นไปได้ลงไปได้
ครั้งหนึ่งในแต่ละคำถาม

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าใช้ลูกหรือบอกว่าควรถามอะไร ปลอบให้
ลูกถามผิดหลาย ๆ ครั้ง แล้วในรอบถัดไป
ลูกจะปรับคำถามเอง ถ้าลูกถามแบบสุ่มจน
ครบ 20 คำถามแล้วยังทายไม่ถูก หลังจบเกม
พ่อแม่สามารถบอกได้ว่า “ลองสังเกตว่า
คำถามไหนช่วยลูกตัดตัวเลือกได้เยอะ
หรือคำถามไหนช่วยไม่ได้เลย” แล้วปล่อยให้
ลูกคิดเอง

กิจกรรมที่ 2 คำถามวันละข้อ (เหมาะทุกช่วงวัย)

เป้าหมายการฝึก: สร้างนิสัยการถามเป็นวินัยประจำวัน และทำให้
คำถามกลายเป็นเรื่อง ‘สนุก’ ของครอบครัว

วิธีเล่น: ตั้งกฎประจำครอบครัวว่าทุกมือเย็น หรือ ก่อนนอน ทุกคนต้องแบ่งปัน ‘คำถามที่สงสัย ในวันนี้’ คนละ 1 ข้อ คำถามอะไรก็ได้ ไม่ต้องมี คำตอบ จุดประสงค์คือ ‘แบ่งปันความสงสัย’ ไม่ใช่หาคำตอบ

จุดที่ฝึกทักษะ: เด็กจะเริ่มสังเกตสิ่งรอบตัวระหว่างวัน ด้วยมุมมอง “ฉันสงสัยอะไรเพื่อจะมาแบ่งปัน ที่บ้าน” และจะเห็นว่าพ่อแม่ก็มีคำถามที่ตอบ ไม่ได้ จะทำให้ลูกเข้าใจว่า ‘การไม่รู้’ ก็เป็นเรื่องปกติของทุกคน ไม่ใช่เรื่องน่าอาย

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าเปลี่ยนกิจกรรมนี้ให้กลายเป็น ‘การให้ลูก ตอบคำถามที่ครูสอน’ เด็กบางคนจะเริ่ม แบ่งปัน ‘คำถามจากในหนังสือเรียน’ เพื่อ เอาใจพ่อแม่ ถ้าเห็นแบบนี้ ให้ลองบอกว่า “พ่อสนใจคำถามที่ลูกสงสัยจริง ๆ ไม่ใช่จาก

หนังสือเรียน” และพ่อแม่ต้องแบ่งปันคำถาม
ของตัวเองที่ดู ‘ไร้สาระ’ บ้าง เพื่อให้ลูกเห็นว่า
ทุกคำถามได้รับการยอมรับ

กิจกรรมที่ 3 นักสำรวจในซูเปอร์มาร์เก็ต (เหมาะกับวัย 8–11 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกลูกให้สังเกตสิ่งรอบตัวและตั้งคำถาม
โดยใช้สภาพแวดล้อมจริงเป็นห้องเรียน

วิธีเล่น: ในการไปซื้อของหรือเดินห้างกับลูก กำหนด
ให้ลูกเลือก ‘1 สิ่ง’ ที่เห็นในร้าน แล้วต้องตั้ง
คำถามเกี่ยวกับสิ่งนั้นให้ได้ 5 ข้อ ภายในเวลา
5 นาที สิ่งนั้นอาจเป็นได้ทั้งสิ่งของธรรมดา เช่น
กล่องนม รถเข็น หรือพนักงาน คำถามต้อง
ไม่ใช่ “นี่คืออะไร” แต่เป็นคำถามที่ลึกกว่านั้น
เช่น “ทำไมกล่องนมต้องเป็นรูปสี่เหลี่ยม
ไม่ใช่กลม” “ใครเป็นคนเลือกว่าจะใส่อะไรในกล่อง”
“ทำไมราคาเป็นแบบนี้”

จุดที่ฝึกทักษะ: เด็กจะเริ่มเห็นว่า มี ‘คำถาม’ อยู่ในทุกสิ่งรอบตัว ไม่ใช่แค่ในตำราเรียน และจะฝึกการ ‘คิดต่อ’ จากการเห็นสิ่งธรรมดา

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าให้คะแนนว่าคำถามไหน ‘ดี’ หรือ ‘ไม่ดี’ ทุกคำถามที่ลูกมีคือชัยชนะ ถ้าลูกตั้งได้แค่ 3 คำถามใน 5 นาที ถือว่าทำได้ดี ในครั้งหน้า อาจจะได้ 4 คำถาม ครั้งถัดไปอาจจะได้ 5 คำถาม ทั้งนี้ พ่อแม่ไม่จำเป็นต้องตอบคำถามทั้งหมด แต่สามารถบอกได้ว่า “แม่ก็ไม่รู้ละ น่าสนใจ” และจดไว้กลับมาหาคำตอบที่บ้าน

กิจกรรมที่ 4 คำถามที่ผู้ใหญ่มักถาม (เหมาะกับวัย 10-12 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกลูกให้กล้าถามคำถามที่สร้างความ ‘อึดอัด’ หรือ ‘แปลก’ ที่ปกติเรามักกลัวที่จะถามเพราะคำถามเหล่านี้บ่อยครั้งเป็นคำถามที่ลุ่มลึกที่สุด

วิธีเล่น: ในวันเสาร์อาทิตย์ที่ครอบครัวอยู่กันพร้อมใช้เวลา 30 นาที ให้ทุกคน รวมพ่อแม่ เขียน 3 คำถามที่ตัวเองสงสัยแต่ ‘ไม่กล้าถาม’ ใส่กระดาษ พับใส่กล่อง จากนั้นสุ่มหยิบมาทีละข้อแล้วให้คนในครอบครัวคุยกัน

ตัวอย่างคำถามที่อาจปรากฏ: “ทำไมพระต้องใส่สี่เหลืง?”
“ทำไมเรามีจุมูก?” “ทำไมเงินมีค่า?”
“ทำไมต้องไปโรงเรียน?” “ทำไมต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่?” ซึ่งคำถามเหล่านี้บางข้อ “แปลก” บางข้อ “อึดอัด” แต่ทุกข้อเป็นคำถามที่สำคัญและน่าติดตาม

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะเรียนรู้ว่าทุกคำถามมีค่าและน่าคิด และจะเห็นว่าผู้ใหญ่ก็มีคำถามที่ตอบไม่ได้เช่นกัน ส่งผลให้ลูกเริ่มกล้าตั้งคำถามเชิงลึกในชีวิตประจำวัน

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: ห้ามตัดสินคำถามใด่ว่า ‘ไม่ควรถาม’ หรือ ‘ไม่เหมาะ’ ถ้าคำถามนั้นเลยขอบเขตที่ครอบครัวจะคุย (เช่นเรื่องเซ็กส์ในวัยที่ยังเล็ก) อาจตอบว่า “คำถามดีมาก แม่อยากคุยเรื่องนี้ตอนที่ลูกโตอีกหน่อย จดไว้ก่อนนะ” ไม่ใช่การตอบกลับว่า “คำถามอะไรไม่ดี”

โอเค เริ่มบทสนทนา ‘การตั้งคำถาม’ ที่ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

นอกจากกิจกรรมที่กล่าวมาแล้ว ผมได้รวมรายการคำถามที่พ่อแม่ใช้ใน ‘จังหวะธรรมดา’ ของวันได้ เพื่อกระตุ้นการคิดของลูกโดยไม่ต้องจัดเวลาพิเศษ

ในระหว่างเดินทาง

- “วันนี้มีอะไรที่ลูกสงสัยจริง ๆ บ้าง”
- “ลูกเคยเห็นรถสีเขียวลายจุดไหม ลูกคิดว่าทำไมไม่มี”
- “ถ้าลูกออกแบบป้ายจราจรใหม่ได้ จะออกแบบยังไง”

ตอนกินข้าว

- “ทำไมเราต้องกินอาหารหลายอย่าง ไม่กินอย่างเดียวได้ไหม”
- “ลูกคิดว่าใครเป็นคนแรกทีกล้ากินไข่ดิบ”
- “ถ้าให้เลือกอาหาร 3 อย่างเท่านั้นกินตลอดชีวิต ลูกจะเลือกอะไร เพราะอะไร”

ก่อนนอน

- “วันนี้มีอะไรที่ลูกเข้าใจในวันนี้ แต่เมื่อวานยังไม่เข้าใจไหม”
- “ถ้าลูกถามครูได้ 1 คำถาม ในวันพรุ่งนี้จะถามอะไร”
- “มีเรื่องอะไรในวันนี้ที่ลูกไม่เข้าใจ”

ดูข่าวหรือทีวีด้วยกัน

- “ลูกคิดว่าทำไมเขาทำแบบนั้น”
- “ถ้าลูกเป็นนักข่าว ลูกจะถามอะไรคนคนนี้”
- “มีเรื่องในข่าวที่ลูกอยากรู้เพิ่มไหม”

คำถามเหล่านี้ไม่ต้องการคำตอบที่ถูกต้อง จุดประสงค์คือทำให้สมองของลูกได้คิดในจังหวะที่ปกติมีพฤติกรรมแค่ ‘ดู’ หรือ ‘ฟัง’

กับเด็กที่พ่อแม่ทำผัดบ๋อยในการพัฒนาทักษะการตั้งคำถาม

ในการพัฒนาทักษะการตั้งคำถามให้ลูก มีกับดักหลายอย่างที่พ่อแม่ทำ โดยไม่รู้ตัวจนทำลายทักษะที่ลูกมีอยู่ ผมขอเตือน 4 กับดักที่พบบ่อยที่สุด

1. แสดงความเหนียวเมื่อลูกถาม

เมื่อลูกตั้งคำถามเป็นครั้งที่ 10 ในวันเดียวกัน หรือถามคำถามที่พ่อแม่ตอบไม่ได้ การถอนหายใจ แล้วบอกว่า “ถามอีกแล้วหรอ” หรือแสดงสีหน้าเหนียว เป็นการส่งสัญญาณกับลูกว่า ‘พ่อแม่ไม่ชอบที่ลูกถาม’ ลูกจะค่อย ๆ เก็บคำถามไว้ในใจและไม่ถามอีกในอนาคต ทางที่ดีคือแม้ว่าจะเหนื่อยจริง แต่ลองตอบกลับไปว่า “แม่กำลังเหนียวแต่ลูกถามดีนะ เก็บไว้ถามตอนกินข้าวเย็นได้ไหม” เพื่อรักษาความรู้สึกที่ดีต่อการถาม

2. ตอบคำถามทันทีโดยไม่ชวนลูกคิด

ทุกครั้งที่ตอบคำถามให้ลูกทันที พ่อแม่กำลังทำให้ทักษะการตั้งคำถามเป็นเครื่องมือที่เสียเปล่า เพราะลูกได้คำตอบโดยไม่ต้องคิด ทางที่ดีคือชวนลูกตอบเองก่อนเสมอ เช่นถามกลับว่า “ลูกคิดว่ายังไงล่ะ” แล้วค่อยเสริมคำตอบ

3. ซึ่่นชมในคำถามที่ดีและเฉยเมยกับคำถามอื่น

เมื่อพ่อแม่ตอบรับคำถามต่างกัน ลูกจะเรียนรู้ว่า ‘คำถามแบบนี้ดี คำถามแบบนั้นไม่ดี’ และจะกรองคำถามที่ ‘ไม่ดี’ ออกจากความคิดของตัวเอง ปัญหาคือบ่อยครั้งคำถามที่ลึกที่สุดมักเริ่มต้นจากคำถามที่ดู ‘แปลก’ ในตอนแรก ทางที่ดีคือตอบรับทุกคำถามด้วยน้ำเสียงและสีหน้าเดียวกัน

4. เปรียบเทียบลูกกับพี่น้องในเรื่องการถาม

ถ้าหากมีลูกหลายคน บางครั้งพ่อแม่จะพูดว่า “พี่ถามเก่งกว่าน้อง” หรือ “ทำไมไม่ถามเหมือนพี่” คำเปรียบเทียบแบบนี้ทำให้ลูกที่ถามน้อยกว่า รู้สึกแย่กับตัวเอง และเลิกถามไปเลยเพราะกลัวเทียบไม่ได้ ทางที่ดีคือสนับสนุนคำถามของลูกแต่ละคนในแบบของตัวเอง โดยไม่ต้องเปรียบเทียบ

เรื่องเล่าก่อนนอน ‘เจ้าหญิงที่ไม่กลัวถาม’

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีอาณาจักรหนึ่งที่ปกครองโดยพระราชผู้ทรงปัญญา ในวังนั้นมีเจ้าหญิงน้อยชื่อ ‘ปุกกี’ อายุ 9 ขวบ ที่ขึ้นชื่อในวังเรื่องการตั้งคำถาม

ปุกกีถามทุกเรื่อง ตั้งแต่ “ทำไมเสาในวังต้องเป็นทรงกลม” “ทำไมพ่อต้องใส่มงกุฎทุกครั้งที่ออกหน้าพระลาน” ไปจนถึง “ทำไมพ่อครัวต้องทำนม

ตอนเช้า ทำไมไม่ทำตอนเย็น” ขุนนางบางคนในวังต่างพากันบ่นว่า
“เจ้าหญิงถามเยอะเกินไป ไม่เหมาะกับการเป็นเจ้าหญิง”

วันหนึ่ง อาณาจักรเพื่อนบ้านส่งทูตมาเสนอข้อตกลงทางการค้า ข้อตกลงนั้น
ยุติในกระดาษ ทูตได้การอธิบายเรียบร้อย และขุนนางส่วนใหญ่ก็เห็นด้วยกับ
พ่อ ในขณะที่พ่อกำลังจะลงนาม ปุ๊กก็ที่นั่งอยู่ข้าง ๆ ยกมือขึ้นเพื่อถามว่า

“พ่อคะ ปุ๊กก็สงสัยว่า ถ้าข้อตกลงนี้ดีกับเราเหมือนดังที่ทูตว่า ทำไมเราจึง
เดินทางมาไกลขนาดนี้เพื่อขอเซ็น แทนที่จะรอให้เราเป็นฝ่ายขอ”

ขุนนางในวังตกใจ บางคนหัวเราะคิดว่าเป็นคำถามตามประสาเด็ก แต่พ่อกลับ
นั่งคิดอยู่ครู่หนึ่ง แล้วจึงหันไปถามทูตว่า “ลูกจ้างถามดี ตอบหน่อยสิ ว่าทำไม
ท่านจึงมาด้วยตัวเอง”

สีหน้าของทูตเปลี่ยน แม้จะพยายามตอบคำถาม แต่คำตอบก็ยังไม่ลงตัว
พ่อจึงสั่งให้เลื่อนการลงนามและสั่งให้คนไปสอบสวน หนึ่งเดือนต่อมาพบว่า
ข้อตกลงนั้นช้อนกับดักที่จะทำให้อาณาจักรของเราเสียดินแดนชายแดน
ทีละน้อย ภายในระยะเวลา 5 ปี

พ่ออดปึกกี้และพูดว่า “คำถามของคุณช่วยอาณาจักรไว้ทั้งหมด พ่อขอบคุณ
ที่คุณไม่เกรงกลัวที่จะถาม”

ตั้งแต่นั้นมา ในวังของพ่อ ใครก็ตามที่จะเข้าประชุมจะต้องเตรียมคำถาม
อย่างน้อย 3 ข้อ มาด้วยทุกครั้ง ไม่ใช่เตรียมมาแค่คำตอบเท่านั้น และปึกกี้ที่เคย
ถูกบ่นว่าถามเยอะ ก็กลายเป็นที่รักของทั้งวัง เพราะคนในวังเข้าใจในที่สุดว่า
คำถามที่ดีอาจมีค่ามากกว่าคำตอบที่รวดเร็ว

หลังเล่าเรื่องจบ พ่อแม่สามารถชวนลูกคุยต่อได้

- “ลูกคิดว่าทำไมขุนนางคนอื่นไม่ถามคำถามนี้”
- “ถ้าลูกอยู่ในห้องประชุมนั้น ลูกจะกล้าถามไหม”
- “มีเรื่องอะไรในชีวิตลูกที่ลูกอยากถามแต่ไม่กล้า”

เริ่มฝึกตั้งคำถามในสัปดาห์ถัดไป

บทนี้เป็นบทแรกของภาคที่ 2 ที่เราเริ่มเข้าสู่สู่ทักษะการคิดจริง พ่อแม่ที่อ่านมาถึง
ตรงนี้ ผมขอชวนให้ลองเลือกอย่างน้อย ‘1 อย่าง’ จากที่เรียนรู้ไปนำไปปรับใช้
ในสัปดาห์หน้า โดยไม่ต้องทำทั้งหมดพร้อมกัน

ในบทถัดไป ผมจะคุยเรื่องทักษะที่ทำงานควบคู่ไปกับการตั้งคำถาม นั่นคือ ‘ทักษะการสังเกตและรวบรวมข้อมูล’ เพราะคำถามที่ดีเริ่มต้นจากการสังเกตที่ดี และคำตอบที่ดีก็มาจากการรวบรวมข้อมูลที่เป็นระเบียบ ทั้งสองทักษะนี้ทำงานควบคู่กันอย่างแน่นแฟ้น

บทที่ 5

ทักษะการสังเกตและรวบรวมข้อมูล การเห็นในสิ่งที่คนอื่นไม่เห็น

ในบทที่ 4 เราคุยกันเรื่องทักษะการตั้งคำถาม

ผมขอเริ่มบทนี้ด้วยฉากที่แสดงให้เห็นว่าทำไมการตั้งคำถาม

อย่างเดียวไม่เพียงพอ ลองพิจารณาสองเหตุการณ์ต่อไปนี้

ที่เกิดในบ้านเดียวกันภายในระยะเวลาห่างกัน 1 สัปดาห์

เหตุการณ์ 1

แม่ชวนลูกวัย 9 ขวบเดินเล่นในสวน ลูกตั้งคำถามมากมาย
“ทำไมต้นไม้สูง” “ทำไมนกบินได้” “ทำไมท้องฟ้าเป็นสีฟ้า” แม่ตั้งใจ
ที่ลูกถามเยอะ ตอบบางคำถามและชวนลูกคิดบางคำถาม กลับบ้าน
พร้อมความรู้สึกว่าวันนี้สอนลูกได้ดี

เหตุการณ์ 2

สัปดาห์ถัดไป แม่ชวนลูกเดินเล่นในสวนเดียวกัน คราวนี้ลูกของ
เพื่อนซึ่งอายุเท่ากันมาด้วย ระหว่างเดิน ลูกของเพื่อนทักว่า
“แม่ดูสิ ใบไม้ฝั่งนี้ของต้นนี้เหลืองกว่าฝั่งนั้น” และ “ทำไมมีรอยขีด
บนเปลือกไม้ตรงนี้” แม่หันมามองลูกของตัวเอง พบว่าลูกไม่เห็น
รายละเอียดเหล่านี้ ทั้งที่เดินผ่านพื้นที่เดียวกัน

ความต่างระหว่างเด็กสองคนนี้ไม่ได้อยู่ที่ ‘การถาม’ เพราะทั้งคู่ถามคำถามได้
แต่อยู่ที่ ‘การสังเกต’ ในเรื่องนี้ ลูกถามแม่จากสิ่งที่ ‘คิดอยู่ในใจ’ ในขณะที่ลูก

ของเพื่อนถามคำถามจากสิ่งที่ ‘เห็นจริงในสวน’ คำถามจากการสังเกตที่ดี ก็เป็นคำถามที่ลึกซึ้งและตรงกับโลกความเป็นจริง ต่างจากคำถามจาก ความคิดในใจเพียงอย่างเดียว ที่แม้จะถามเยอะแต่อาจเป็นคำถามที่ไม่เชื่อมโยง กับสิ่งรอบตัว

ทักษะการสังเกตและรวบรวมข้อมูลคือทักษะที่เราจะคุยกันในบทนี้ เพราะเป็น ทักษะที่ทำงานควบคู่กับทักษะการตั้งคำถามในบทที่ 4 อย่างแน่นแฟ้น พ่อแม่ที่ ฝึกลูกให้ถามอย่างเดียวโดยไม่ฝึก ‘สังเกต’ จะส่งผลให้ลูกเป็นคนที่ถามเยอะ แต่คำถามไม่เชื่อมโยงกับโลกความเป็นจริง พ่อแม่ที่ฝึกทั้งสองทักษะควบคู่กัน จะส่งผลให้ลูกกลายเป็นคนที่ทั้งตั้งข้อสังเกตและตั้งคำถามได้อย่างแม่นยำ ซึ่ง นับเป็นพื้นฐานของการคิดวิเคราะห์ที่ดี

คอนเซปต์ ‘การสังเกต’ และ ‘รวบรวมข้อมูล’ ในมุมมองพ่อแม่

ทักษะการสังเกตและรวบรวมข้อมูลคือความสามารถในการ ‘จับ’ สิ่งที่มีอยู่จริง ในโลก แล้วเก็บไว้เป็นวัตถุดิบของการคิด ในผู้ใหญ่ทักษะนี้คือพื้นฐานของ การตัดสินใจที่ดี เพราะถ้าข้อมูลที่ใช้ตัดสินใจผิด ไม่ว่าจะคิดเก่งแค่ไหน ข้อสรุป ก็จะผิดอยู่ดี ซึ่งในวัยเด็ก ทักษะนี้คือพื้นฐานของการเรียนรู้ทั้งหมด

ทักษะนี้แบ่งเป็น 2 ส่วนที่พ่อแม่ต้องดูแล

ส่วนแรก การสังเกต คือความสามารถในการ ‘เห็น’ รายละเอียดของสิ่งรอบตัว ที่คนอื่นมองข้าม เด็กที่สังเกตเก่งจะเห็นในสิ่งที่เด็กคนอื่นไม่เห็น ไม่ใช่เพราะตามองได้ดีกว่า แต่เพราะสมอง ‘ใส่ใจ’ รายละเอียด โดยความสามารถนี้ฝึกได้ผ่านการสังเกตอย่างมีจุดประสงค์ในจังหวะต่าง ๆ ของวัน

ส่วนที่สอง การรวบรวม คือความสามารถในการ ‘เก็บ’ สิ่งที่สังเกตได้อย่างเป็นระเบียบ ไม่ใช่ปล่อยทิ้งไว้ในใจจนลืม เด็กที่รวบรวมข้อมูลเป็นจะใช้กระดานในการบันทึกข้อสังเกต ส่งผลให้ความทรงจำของเขามีโครงสร้าง หรือคำพูดที่ชัดเจนในการเก็บข้อมูล ส่วนเด็กที่ไม่รวบรวมจะมีข้อมูลในใจหลายอย่างแต่ดึงมาใช้ไม่ได้ในเวลาที่ต้องการ

ทักษะที่สำคัญที่สุดในการสังเกตและรวบรวมในวัยเด็ก คือการ ‘แยกข้อเท็จจริง’ ออกจาก ‘การตีความ’ ตัวอย่างเช่น เมื่อลูกเห็นเพื่อนนั่งคนเดียวในห้องพัก ข้อเท็จจริงคือ เพื่อนนั่งคนเดียว แต่การตีความที่เด็กส่วนใหญ่ทำทันทีคือ เพื่อนเศร้า หรือเพื่อนไม่มีคนเล่นด้วย ซึ่งในความเป็นจริง เพื่อนอาจจะแค่อยากอยู่คนเดียวสักครู่ หรือกำลังคิดอะไรอยู่ จึงทำให้เด็กที่แยกข้อเท็จจริงออกจาก การตีความได้จะตัดสินใจอื่นน้อยลงและตัดสินใจจากข้อมูลจริงมากขึ้น

ทำไมทักษะ ‘การสังเกต’ ถึงสำคัญในวัยเด็ก

ในวัยประถม ทักษะการสังเกตและรวบรวมข้อมูลมีความสำคัญ

เนื่องด้วยเหตุผลหลัก 3 ข้อ

1. สมองของเด็กพัฒนาวิธีรับรู้โลกในช่วงนี้

ในวัย 6-12 ปี สมองของเด็กกำลังเรียนรู้ว่าจะ ‘ให้ความสนใจ’ กับอะไรในโลกที่เต็มไปด้วยสิ่งเร้า เด็กที่ถูกฝึกให้ ‘สังเกตอย่างมีจุดประสงค์’ ในช่วงนี้จะเป็นผู้ใหญ่ที่มองโลกได้ละเอียดอ่อนและจับประเด็นได้เร็ว ในขณะที่เด็กที่ไม่ได้ฝึกจะเป็นผู้ใหญ่ที่ ‘มองผ่าน’ สิ่งต่าง ๆ และพลาดรายละเอียดสำคัญในการทำงานและในชีวิตส่วนตัว

2. โลกดิจิทัลฝึกเด็กให้ ‘กวาด’ ไม่ใช่ ‘สังเกต’

ในยุคของ TikTok, Reels, YouTube Shorts ที่คอนเทนต์เปลี่ยนผ่านทุก 15 วินาที สมองของเด็กถูกฝึกให้ ‘กวาดผ่าน’ สิ่งต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ไม่ได้หยุดสังเกตจุดใดจุดหนึ่งนานพอ เด็กรุ่นนี้มีแนวโน้มที่จะมีทักษะการสังเกตเชิงลึกที่อ่อนแอลงเรื่อย ๆ การที่พ่อแม่ตั้งใจเข้ามาช่วยฝึกฝนทักษะนี้ในวัยประถม จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการ ‘ทวนกระแส’ สิ่งที่เทคโนโลยีกำลังทำกับลูก

3. การแยกข้อเท็จจริงออกจากการตีความ คือรากฐานของ

วุฒิภาวะทางความคิด

ผู้ใหญ่หลายคนที่ตัดสินใจผิดพลาดในชีวิต ทะเลาะกับคนอื่น หรือเข้าใจสถานการณ์ผิดพลาด ล้วนมาจากการที่ กระโดดไปกับการตีความ โดยไม่ได้แยกแยะข้อเท็จจริงก่อนทักษะนี้ปลูกฝังยากเมื่อโตขึ้น หากฝึกในวัยประถม ก็จะกลายเป็นนิสัยที่นำไปใช้ได้ตลอดชีวิต ทั้งในที่ทำงาน ในความสัมพันธ์ และในการตัดสินใจส่วนตัว

สัญญาณที่บอกว่า ลูกมีหรือไม่มีทักษะการสังเกต

สัญญาณที่บอกว่าลูกยังมีทักษะนี้ไม่เยอะ

- เมื่อเล่าเรื่องที่เห็น มักเล่าแบบรวม ๆ เช่น “วันนี้ที่โรงเรียนสนุก” โดยไม่ลงรายละเอียด
- ตัดสินสถานการณ์เร็ว เช่น พูดว่า “เพื่อนใจร้าย” โดยอิงจากเหตุการณ์เดียวหรือสีหน้าเดียว
- มองข้ามสิ่งที่อยู่ตรงหน้า เช่น หางองไม่เจอทั้งที่อยู่บนโต๊ะ
- เมื่อถามว่า “เห็นอะไรบ้าง” ตอบได้แค่ 1-2 อย่าง ทั้งที่มีหลายอย่างให้เห็น
- ไม่ค่อยใช้คำว่า “ที่จริง” หรือ “แต่จริง ๆ” ในคำพูด

- เมื่อทะเลาะกับเพื่อนหรือพี่น้อง เล่าเรื่องในมุมมองของตัวเองเท่านั้น
ไม่สังเกตมุมมองอื่น ๆ

สัญญาณที่บอกว่าลูกมีทักษะนี้

- เล่าเรื่องที่เห็นได้อย่างละเอียด เช่น “วันนี้ที่โรงเรียน ครูใส่เสื้อสีฟ้า มีดอกไม้ใหม่วางบนโต๊ะ และเพื่อนคนที่จาดเรียนเมื่อวานกลับมาเรียนแล้ว”
- ใช้คำว่า “ที่จริง” “จริง ๆ แล้ว” หรือ “แต่จริง ๆ” บ่อย แสดงว่ากำลังตรวจสอบความเข้าใจของตัวเอง
- เมื่อทะเลาะกับเพื่อน อธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นได้เป็นขั้นเป็นตอน
ไม่ใช่แค่บอกว่า “เพื่อนใจร้าย”
- เห็นรายละเอียดที่ผู้ใหญ่ไม่เห็น เช่น ใบไม้สีต่างกัน รอยขีดบนสิ่งของ
การแต่งตัวของคนรอบข้างเปลี่ยนไป
- เมื่ออธิบายเหตุการณ์ สามารถแยกได้ว่าอันไหนคือสิ่งที่ ‘เห็น’
และอันไหนคือสิ่งที่ ‘คิด’

ในการประเมินลูก ขอให้พ่อแม่จำไว้ว่าทักษะนี้เป็น ‘สเปกตรัม’ เด็กส่วนใหญ่
อยู่ตรงกลาง บางครั้งมีสัญญาณบอก บางครั้งบางสัญญาณอาจต้องพัฒนา
เพิ่มเติม ซึ่งการประเมินจะทำให้เห็นว่าควรเริ่มต้นที่ด้านไหน

กิจกรรม ‘การสังเกต’ ที่ทำกับลูกได้

ผมขอเสนอ 4 กิจกรรมที่ครอบคลุมทั้งการสังเกตในระดับพื้นฐาน การสังเกตในระดับเชิงลึก และการแยกข้อเท็จจริงจากการตีความ

■ ลองทำที่บ้าน

กิจกรรมที่ 1 อะโรเปลี่ยนไป (เหมาะกับวัย 6-9 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกสมองของลูกให้สังเกตรายละเอียด
ในสภาพแวดล้อม และจำสิ่งที่เห็น ซึ่งเป็น
พื้นฐานของการสังเกตทุกระดับ

วิธีเล่น: ในห้องที่ลูกคุ้นเคย เช่น ห้องนอน หรือห้อง
นั่งเล่น ให้ลูกดูสภาพห้องประมาณ 30 วินาที
จากนั้นให้ลูกออกจากห้อง พ่อแม่เปลี่ยน
สิ่งของในห้อง 3-5 อย่าง อาจเป็นการย้าย
สิ่งของ เปลี่ยนสี เพิ่มสิ่งของใหม่ หรือเอา
สิ่งของออก เมื่อพร้อมแล้วให้ลูกกลับเข้าห้อง
และให้ลูกบอกว่ามีอะโรเปลี่ยนไปบ้าง

จุดที่ฝึกทักษะ:

ลูกจะเรียนรู้ว่าการ ‘ดู’ กับการ ‘สังเกต’

แตกต่างกัน การดูทั่วไปจะทำให้พลาด

รายละเอียด ส่วนการสังเกตอย่างมี

จุดประสงค์จะทำให้จำได้ ในครั้งแรกลูก

อาจหาเจอเพียงแค่ 1-2 อย่าง แต่หลังเล่นซ้ำ

5-6 ครั้ง ลูกจะหาเจอครบ เพราะสมองเรียนรู้

ที่จะใส่ใจรายละเอียดมากขึ้น

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าเปลี่ยนของให้ยากเกินไปในครั้งแรก ๆ ให้

เริ่มจากสิ่งของที่เห็นง่ายก่อน เช่น ย้ายคอมไฟ

จากซ้ายไปขวา หรือเปลี่ยนสีหมอนบนโซฟา

ความสำเร็จเพียงเล็กน้อยในช่วงเริ่มนั้น

สำคัญกว่าความท้อทาย เด็กที่ ‘ทำได้’

จะอยากเล่นต่อ ส่วนเด็กที่ ‘ทำไม่ได้’

จะอยากเลิกเล่น

กิจกรรมที่ 2 นักสืบ 30 วินาที (เหมาะกับวัย 8-10 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกให้ลูกสังเกตสภาพแวดล้อมอย่างมีระเบียบ
และอธิบายสิ่งที่เห็นออกมาเป็นคำพูด
โดยละเอียด

วิธีเล่น: ลองเล่นในที่สถานที่ใหม่ ๆ เช่น ร้านอาหาร
ห้องรับแขกที่บ้านญาติ หรือสวนสาธารณะ
ให้ลูกมองเป็นเวลา 30 วินาที ให้เขาพยายาม
จำให้ได้มากที่สุด จากนั้นปิดตา หรือหันหลัง
แล้วเล่าให้พ่อแม่ฟังว่าเห็นอะไรบ้าง จากนั้น
พ่อแม่จดสิ่งที่ลูกพูดได้ตามความจริง

จุดที่ฝึกทักษะ: ในครั้งแรก ๆ ลูกจะเล่าแบบทั่วไป “เห็นโต๊ะ เห็น
เก้าอี้ มีคน” เป้าหมายของพ่อแม่คือ การชวน
ให้ลูกเล่าละเอียดขึ้นเรื่อย ๆ ผ่านคำถาม เช่น
“โต๊ะสีอะไร โต๊ะมีอะไรวางอยู่ คนใส่อะไร คนทำ
อะไร” หลังจากเล่นซ้ำ ๆ ลูกจะเริ่มเรียนรู้ที่จะ

สังเกตในรายละเอียดที่ลึกซึ้งเองโดยอัตโนมัติ
เพราะรู้ว่าพ่อแม่จะถามต่ออย่างแน่นอน

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าตัดสินว่าลูกสังเกตเก่งหรือไม่เก่ง ทุกการเล่นคือการฝึก ลูกที่จำได้ 3 อย่างในครั้งแรก อาจจำได้ 10 อย่างในครั้งที่ 5 และที่สำคัญ ห้ามแก้คำตอบ ถ้าลูกจำผิด เช่น ถ้าลูกบอกว่า “คนใส่เสื้อสีฟ้า” ทั้งที่จริงใส่เสื้อสีเขียว อย่าเพิ่งบอกว่าผิด ให้ปล่อยไปก่อน หลังจากเล่นเสร็จค่อยกลับไปดูร่วมกัน แล้วบอกกับลูกว่า “ที่จริงใส่เสื้อสีเขียวนะ ครึ่งหน้าเราจะดูให้ละเอียดขึ้น”

กิจกรรมที่ 3 ข้อเท็จจริง vs ความคิดเห็น (เหมาะกับวัย 10-12 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกลูกให้แยก ‘สิ่งที่เห็นจริง’ ออกจาก ‘สิ่งที่ตีความ’ ซึ่งเป็นทักษะระดับสูงและสำคัญที่สุดของบภนี้

วิธีเล่น:

เลือกภาพถ่ายจากในหนังสือ วาดในหนังสือ
หรือสภาพแวดล้อมจริง เช่น ในร้านค้า/ร้านอาหาร เป็นต้น หลังจากนั้นให้ลูกเขียน 5 ข้อเท็จจริง ที่เห็น ซึ่งเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้
ใครเห็นก็สามารถตอบได้เหมือนกัน และให้เขียน 5 ความคิดเห็นหรือการตีความ ที่คิดจากสิ่งที่เห็น เพราะสิ่งที่เห็นอาจจะใช่หรือไม่ใช่ก็ได้ เพราะแต่ละคนคิดไม่เหมือนกัน

ตัวอย่าง:

ภาพคนนั่งคนเดียวที่มานั่งในสวน

- ข้อเท็จจริง: คนใส่เสื้อสีดำ คนถือถ้วยกาแฟ
คนนั่งบนม้านั่งสีเขียว ม้านั่งอยู่ใต้ต้นไม้
มีนกบนพื้นใกล้ม้านั่ง
- ความคิดเห็น/การตีความ: คนเศร้า คนรอเพื่อน คนหิว คนไม่อยากกลับบ้าน
คนชอบนก

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะเริ่มเห็นว่าตัวเอง ‘กระโดด’ ไปที่
การตีความเร็วแค่ไหน หลายครั้งสิ่งที่คิดว่า
เห็น ความจริงแล้วเป็นสิ่งที่ ‘คิดว่าใช่’ ไม่ใช่
การ ‘เห็นจริง’ ดังนั้น การฝึกแยกสองอย่างนี้
ในวัยเด็ก จะกลายเป็นนิสัยที่ใช้ตลอดชีวิต
ในการประเมินสถานการณ์และตัดสินใจอื่น

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าตัดสินใจว่าการตีความของลูกผิด เพราะ
สิ่งที่เขาตีความอาจจะถูกต้องก็ได้ แต่สิ่งที่
สำคัญคือ ลองใช้คำถามชวนคิดเพื่อให้ลูก
ตระหนักว่า เขากำลังสรุปจากข้อมูลที่จำกัด
อยู่หรือเปล่า เช่น “ลูกเห็นข้อมูลอะไรที่ทำให้
คิดว่าเขาเศร้าอยู่”

กิจกรรมที่ 4 บันทึกการสังเกต 1 สัปดาห์ (เหมาะกับทุกช่วงวัย)

เป้าหมายการฝึก: สร้างนิสัยการสังเกตและการรวบรวมข้อมูล
ให้กลายเป็นกิจวัตรประจำวัน ไม่ใช่กิจกรรม
พิเศษ

วิธีเล่น:

ให้ลูกมีสมุดเล็ก ๆ 1 เล่ม เป็น ‘สมุดนักสังเกต’ ของตัวเอง ในทุกวันก่อนนอน ให้ลูกเขียนหรือวาด 3 สิ่งที่ ‘สังเกตเห็น’ ในวันนี้ สามารถเป็นอะไรก็ได้ที่ลูกเห็นและจำได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องสำคัญ อาจเป็นแมวข้างบ้านที่ไม่เคยเห็นมาก่อน นกตัวใหม่ในสวน หรือเพื่อนใส่เสื้อสีที่ไม่เคยใส่

จุดที่ฝึกทักษะ:

การมีสมุดที่ต้องเขียนทุกวัน เป็นการบังคับให้สมองของลูกมองหาสิ่งที่จะเขียนระหว่างวัน ความตั้งใจที่จะสังเกตในระหว่างวันคือทักษะที่จะถูกปลูกฝังเป็นนิสัย หลังจากทำ 1 เดือน ลูกจะเริ่มสังเกตเห็นสิ่งต่าง ๆ โดยอัตโนมัติ แม้จะไม่มีสมุดก็ตาม

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง:

อย่าตัดสินสิ่งที่ลูกเขียน ทุกการสังเกตคือชัยชนะ ถ้าลูกเขียนแค่ ‘แมวข้างบ้านมีขนสีดำ’

เพียงแค่นั้นก็โอเคแล้ว ไม่ต้องบอกว่า
“นี่ไม่น่าสนใจ” และอย่าตรวจสอบดูทุกวันแบบ
ครู ให้ทำเป็นกิจกรรมส่วนตัวของคุณ พ่อแม่
สามารถดูได้เป็นครั้งคราว และแสดงความเห็น
ด้วยน้ำเสียงที่ดูสนใจ

ไอเดียเริ่มบทสนทนา ‘การสังเกต’ ที่ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

คำถามที่กระตุ้นการสังเกตใช้ได้ในจังหวะต่าง ๆ ของวัน ผมรวมไว้ตาม
สถานการณ์ที่พ่อแม่กับลูกอยู่ด้วยกันบ่อย ดังนี้

ในระหว่างเดินทาง

- “ลูกสังเกตเห็นอะไรใหม่ในเส้นทางนี้บ้าง”
- “ลองนับดูสิว่ามีรถสีแดงที่คันตั้งแต่ออกจากบ้านจนถึงโรงเรียน”
- “คนที่จับรถคันข้างหน้า ลูกคิดว่าเขาเป็นใครจากที่สังเกตเห็น”

ตอนกินข้าวด้วยกัน

- “วันนี้ที่โรงเรียน ลูกเห็นอะไรที่ปกติไม่เคยเห็นบ้าง”
- “ครูคนนี้สอนเป็นยังไง แตกต่างจากครูคนอื่นตรงไหน”
- “อาหารวันนี้มีอะไรอยู่ในจานบ้าง ลองอธิบายให้แม่ฟังหน่อย”

เมื่อดูทีวีหรือหนังสือด้วยกัน

- “ลูกสังเกตเห็นอะไรในฉากนี้ ที่ช่วยให้รู้ว่านี่คือตอนไหน?”
- “ตัวละครคนนี้ดูเป็นคนยังไง สิ่งที่เห็นบอกอะไรเกี่ยวกับตัวเขาได้บ้าง”
- “มีอะไรในฉากนี้ ที่ลูกคิดว่าผู้กำกับตั้งใจใส่เข้ามาบ้าง”

เมื่อลูกเล่าเหตุการณ์

- “เล่าให้แม่ฟังหน่อยว่า เห็นอะไรบ้าง ไม่เอาสิ่งที่คิดว่าเป็น”
- “ก่อนที่ทุกอย่างจะเกิดขึ้น ลูกสังเกตเห็นอะไรในตัวเพื่อนคนนั้น”
- “ข้อมูลอะไรที่ทำให้ลูกคิดแบบนั้น”

กับดักที่พ่อแม่ทำผิดพลาดในการพัฒนาทักษะนี้

ในการพัฒนาทักษะการสังเกต มีกับดักหลายอย่างที่พ่อแม่ทำโดยไม่รู้ตัว
ผมขอยกตัวอย่าง 4 กับดักที่พบบ่อยที่สุด

1. บอกลูกว่า “มองไม่เห็นเหรอ”

เมื่อลูกมองหาของไม่เจอถึงที่อยู่ตรงหน้า เช่น แว่นตาบนโต๊ะ หรือของเล่น
ใต้เตียง การพูดว่า “มองไม่เห็นเหรอ ตามหาดหรือเปล่า” เป็นการส่งสัญญาณ
กับลูกว่า ‘การสังเกตเป็นเรื่องง่าย ถ้าทำไม่ได้แปลว่าฉันโง่’ ผลคือเด็กจะกลัว
การลองสังเกตเพราะกลัวความล้มเหลว สิ่งที่ดีกว่าคือการชวนลูกสังเกตไป
พร้อมกัน เช่น ‘ลองดูซิว่าอยู่ตรงไหน ค่อยๆ เริ่มมองจากซ้ายไปขวาดูนะ’
เพื่อสอนวิธีกวาดสายตาสังเกตอย่างเป็นระบบ

2. ตอบคำถาม “นั่นคืออะไร” แทนการชวนสังเกต

เมื่อลูกถาม “นั่นคืออะไร” พ่อแม่ส่วนใหญ่มักจะตอบทันที ซึ่งเป็นการปล่อย
โอกาสใน การชวนลูกสังเกตและคาดเดาก่อนหาคำตอบไป เช่น “ลูกคิดว่าน่าจะ
เป็นอะไร เห็นอะไรในนั้นบ้าง” คำตอบของลูกที่มาจากการสังเกตและคาดเดา
ถือเป็นการฝึกที่ทรงพลังกว่าการรู้คำตอบจากผู้ใหญ่

3. ไม่ยอมรับเมื่อลูกเห็นในสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่เห็น

บางครั้งลูกบอกว่า “แม่อูสิ ไบไบไบนันมีหนอน” หรือ “พ่อ คุณป้าคนนั้นพูดกับสามีของตัวเองนะ ไม่ใช่กับลูก” ที่พ่อแม่ตอบว่า “ไม่ใช่หรอก” โดยไม่ดูสถานการณ์จริง เท่ากับว่าไม่ยอมรับการสังเกตของลูก ทำให้ลูกเริ่มไม่เชื่อในสิ่งที่เห็น ในทางกลับกัน หากพ่อแม่ดูจริง ๆ และพบว่าสิ่งที่ลูกบอกนั้นถูกต้อง ก็จะเสริมความมั่นใจในการสังเกตของลูกเป็นอย่างมาก ทางที่ดีคือดูตามสิ่งที่ลูกชี้ก่อนเสมอ ถ้าหากลูกเข้าใจผิดก็ค่อยอธิบาย แต่ส่วนใหญ่แล้ว การสังเกตของลูกมักจะถูก เพราะตาของเด็กที่ตั้งใจสังเกต มักจะเห็นสิ่งที่ผู้ใหญ่ที่กำลังเร่งรีบไม่ทันสังเกตเห็น

4. ตีความให้ลูกทันทีโดยไม่ชวนแยกข้อเท็จจริง

เมื่อลูกเล่าถึงเหตุการณ์ที่ทำให้เสียใจ เช่น “เพื่อนไม่เล่นกับหนู” พ่อแม่มักจะตีความแทนลูกทันทีว่า ‘เพื่อนใจร้าย’ หรือ ‘คงไม่ชอบลูก’ ทางที่ดีคือชวนลูกแยกแยะข้อเท็จจริง เช่น การที่เพื่อนเล่นกับคนอื่น แต่ไม่เล่นกับลูก สามารถตีความถึงความจริงที่เป็นไปได้ว่า ใจร้าย ไม่ชอบลูก มีอย่างอื่นที่อยากเล่นมากกว่า ทะเลาะกับใครก่อนหน้านี้ หรือกำลังเครียดเรื่องอื่น จากนั้นจึงชวนลูกหาข้อมูลเพิ่มก่อนตัดสินใจตัดสิน

เรื่องเล่าก่อนนอน ‘นักสืบไต้ง’

ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีเด็กชายชื่อไต้งอายุ 10 ขวบ ไต้งเป็นเด็กที่ชอบสังเกต
ทุกอย่างรอบตัว ทั้งคน สิ่งของ และเหตุการณ์ จนเพื่อนเรียกเขาว่า ‘นักสืบไต้ง’

วันหนึ่งที่โรงเรียน คุณครูประกาศว่าขนมในห้องครูหายไป 5 ชิ้น คุณครูถาม
ทุกคนในห้องว่า ใครเอาไป ทุกคนพากันชี้ไปที่ ‘นุ้ม’ เป็นเพื่อนคนหนึ่งที่กำลังย้าย
เข้ามาเรียน เพราะนุ้มดูใจคอไม่ดี ไม่พูดกับใคร และเห็นเข้าออกห้องพักครูบ่อย
ที่สุด

คุณครูเรียกนุ้มมาถาม นุ้มร้องไห้ บอกว่าไม่ได้ทำ แต่ทุกคนไม่เชื่อ เพราะ
หลักฐานชัดเจน ไหนจะเข้าออกห้องพักครูบ่อย ไม่พูดกับใคร ทำทาง
ดูแปลก ๆ อีก

ไต้งที่นั่งอยู่ในห้อง พูดขึ้นมาว่า “ครูครับ ผมขอถาม 3 ข้อ ข้อแรก ขนมหายไป
กี่โมงครับ ข้อสอง นุ้มเข้าห้องครูช่วงไหนบ้าง ข้อสาม ใครอีกบ้างที่เข้าห้องพัก
ครูในวันนี้”

คุณครูคิดสักครูหนึ่งแล้วตอบว่า “ขนมยังอยู่ตอนเช้า หายไปตอนหลังพักเที่ยง
นุ้มเข้าห้องครู 2 รอบ คือตอนเช้าและตอนหลังเลิกเรียน ส่วนคนอื่นที่เข้าห้องครู
ก็มีพี่ ป.6 อีก 3 คน ที่เข้ามาขอกระดาษตอนพักเที่ยง”

โต้งพยักหน้า “ครูครับ ถ้าจนมหายตอนหลังพักเที่ยง และนุ่มเข้าห้องครู ตอนเช้าและหลังเลิกเรียน ไม่ใช่ตอนพักเที่ยง แสดงว่าโอกาสที่นุ่มเอาจนมไป น้อยกว่าพี ๒.6 ที่เข้ามาตอนพักเที่ยงนะครับ”

ครูได้ฟังก็ตกใจ “จริงด้วย ครูไม่ได้คิดถึงเรื่องนี้” สอบสวนต่อมาพบว่าคนเอา จนมไปจริง ๆ แล้วคือพี ๒.6 คนหนึ่งที่หัวเราะเพราะลืมเอาเงินมาซื้อข้าวเที่ยง

นุ่มได้รับการล้างมลทิน พร้อมทั้งขอโทษนุ่มกับทุกคนในห้อง และครูยังบอก ในที่ประชุมอีกว่า “บทเรียนที่ครูได้จากโต้งในวันนี้คือ ไม่ควรตัดสินคนจาก รูปลักษณ์ หรือความรู้สึกส่วนตัว เพราะนั่นไม่ใช่วิธีในการค้นหาความจริง สิ่งที่เราควรทำคือเราต้องหาข้อมูลและตั้งคำถามอย่างละเอียด

ตั้งแต่นั้นมา เวลาในห้องเรียนเกิดปัญหาอะไร ครูจะถามว่า “มีใครจะช่วย ตั้งข้อสังเกตและหาข้อมูลบ้างมั๊ย” และก็เป็นโต้งที่ยกมือทุกครั้ง เพราะรู้ว่าการสังเกตที่ดี ไม่ใช่แค่เล่นเกมสนุก ๆ แต่เป็นเครื่องมือที่ช่วยคนได้จริง

หลังเล่าจบ พ่อแม่สามารถชวนลูกคุยต่อได้ด้วยคำถามดังต่อไปนี้

- “ทำไมเพื่อนในห้องถึงคิดว่านุ่มเป็นคนเอาไป ทั้งที่ไม่มีหลักฐาน”
- “ถ้าลูกอยู่ในห้องนั้น ลูกจะคิดเหมือนเพื่อนหรือเหมือนโต้ง เพราะอะไร”

- “มีเรื่องไหนในชีวิตลูกที่ลูกตัดสินใจคนจากความรู้สึก แล้วต่อมาพบว่าผิดไหม”

มาเริ่มฝึกสังเกตกัน

บทนี้เราจะคุยกันเรื่อง ‘ทักษะการสังเกตและรวบรวมข้อมูล’ ซึ่งเป็นทักษะที่ทำงานคู่กับ ‘ทักษะการตั้งคำถาม’ ในบทที่ 4 อย่างใกล้ชิด การฝึกฝนทั้ง 2 ทักษะนี้ร่วมกันจะช่วยเสริมพลังกัน ทำให้ลูกเริ่มมองเห็นสิ่งรอบตัวอย่างละเอียดและคิดได้ลุ่มลึกยิ่งขึ้น

ในบทถัดไปคือบทที่ 6 ผมจะกล่าวถึงทักษะที่ใช้การตั้งคำถามและการสังเกต ในบทที่ 4-5 มาประกอบเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ขึ้น นั่นคือ ‘ทักษะการหาสาเหตุ’ หรือการเล่นเป็นนักสืบตัวน้อย เด็กที่ฝึกทักษะนี้จะไม่ตัดสินใจสถานการณ์เร็ว แต่จะขุดลึกถึงต้นตอจริงของปัญหา ซึ่งเป็นทักษะที่ใช้ได้ตลอดชีวิต

บทที่ 6

ทักษะการหาสาเหตุ 5 Why แบบนักสืบตัวน้อย

ในบทที่ 4 และ 5 เราคุยเรื่องการตั้งคำถามและการสังเกต
ทักษะทั้งสองเป็นวัตถุดิบที่สำคัญ แต่ยังไม่ใช่ กระบวนการที่ทำให้ลูก
หาคำตอบของเรื่องที่ซับซ้อนได้ด้วยตัวเอง ดังนั้นในบทที่ 6
เราจะกล่าวถึงทักษะที่นำวัตถุดิบทั้งสองมารวมให้กลายเป็น
กระบวนการที่ทรงพลัง นั่นคือทักษะการ ‘หาสาเหตุ’

ก่อนจะเข้าบท ผมขอเริ่มด้วยฉากที่เกิดขึ้นในทุกบ้าน

เย็นวันธรรมดาวันหนึ่ง... ลูกวัย 10 ขวบเดินกลับมาจากโรงเรียน ด้วยสีหน้าบึ้งตึง แล้วเอ่ยปากบอกแม่ว่า ‘หนูเกลียดเพื่อนคนนี้มาก เขาใจร้าย วันนี้เขาไม่ยอมเล่นกับหนูตอนพักเที่ยง’ แม่จึงรับตอบ กลับไปทันทีว่า “เพื่อนใจร้ายก็ไม่ต้องไปเล่นด้วยสิลูก หาเพื่อนใหม่เลย” ลูกเงยไป แต่ความรู้สึกแยะยังคงค้างอยู่ในใจ

ในฉากนี้ ทั้งลูกและแม่หยุดความคิดอยู่ตรงที่ ‘เพื่อนใจร้าย’ และเลือกแก้ปัญหาด้วยการ ‘ไม่เล่นกับเพื่อนคนนี้’ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นจริงอาจไม่ใช่อย่างที่ลูกคิด เพื่อนอาจไม่ได้ใจร้าย แต่อาจแค่ริคเคื่องสอบ เพึ่งทะเลาะกับคนอื่นมา หรือแค่ันดเล่นกับกลุ่มอื่นในวันนั้น ถ้าลูกไม่ขุดไปถึง ‘สาเหตุที่แท้จริง’ ลูกจะตัดสินใจผิดพลาดเลือกคบเพื่อนที่ผิดคนหนึ่ง และพลาดโอกาสเรียนรู้เรื่องคนอื่น

ทักษะที่ช่วยให้ลูก ‘ไม่หยุดอยู่แค่ปลายเหตุ’ แต่สามารถขุดเจาะลึกลงไปจนถึง ‘สาเหตุที่แท้จริง’ คือหัวใจสำคัญที่เราจะคุยกันในบทนี้ครับ ในโลกธุรกิจ ทักษะนี้

คือเครื่องมือที่บริษัท Toyota คิดค้นขึ้น และเรียกว่า ‘5 Whys Analysis’ หรือ การถามคำว่า ‘ทำไม’ ต่อเนื่องกัน 5 ครั้ง เพื่อกวาดค้นหาต้นตอที่ซ่อนอยู่

แต่เพื่อใช้กับเด็ก เราจะนำเครื่องมือนี้มาแปลงให้อยู่ในรูปของ ‘เกมนักสืบตัวน้อย’ ที่เด็ก ๆ สามารถสนุกไปด้วยได้ และปลูกฝังกลายเป็นนิสัยติดตัวไปตลอดชีวิต

เป้าหมายของบทนี้คือฝึกลูกให้ ‘ไม่ตัดสินใจเร็ว’ และ ‘พูดถึงต้นตอ’ ก่อนที่จะตัดสินใจหรือลงมือทำอะไร ทักษะนี้ลูกสามารถใช้ได้ตลอดชีวิต ทั้งในการทำงาน ความสัมพันธ์ และการตัดสินใจส่วนตัว

คอนเซปต์ ‘การหาสาเหตุ’ ในมุมมองแม่

ทักษะการหาสาเหตุ คือความสามารถในการมองหา ‘สิ่งที่เห็น’ ไปสู่ ‘สิ่งที่ทำให้เกิด’ โดยมีหลักการพื้นฐานคือ ทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นย่อมมี ‘กลไก’ บางอย่างซ่อนอยู่เบื้องหลังเสมอ คนที่สามารถ ‘มองเห็นกลไก’ นี้ได้ จึงเป็นคนที่น่าสนใจสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ลึกซึ้งกว่า ตัดสินใจได้แม่นยำกว่า และมองเห็นหัวใจของผู้คนได้มากกว่าใคร

ในผู้ใหญ่ เครื่องมือที่ใช้ฝึกทักษะนี้คือ ‘5 Whys Analysis’ ของ Toyota Production System ที่เน้นการถามว่า ‘ทำไม’ ซ้ำ 5 ครั้งเพื่อขุดลึก เพราะคำตอบของคำว่า ‘ทำไม’ ในแต่ละระดับจะนำไปสู่คำตอบที่ลึกขึ้นเรื่อย ๆ จนถึง ‘ต้นตอ’ ที่หากแก้ถูกจุด ปัญหาก็จะหายไปจริง

สำหรับเด็ก ใช้หลักการเดียวกันแต่เปลี่ยนการเรียกให้สนุกขึ้นเป็น ‘เกมนักสืบ’ ที่นักสืบจะไม่เชื่อคำตอบแรก แต่ถาม “แล้วทำไม” ต่อไปเรื่อย ๆ จนเจอความจริง การให้กรอบเป็นเกมจะทำให้ลูกชอบเล่น และทักษะที่ฝึกผ่านเกมจะติดใน ความทรงจำดีกว่าการสอนแบบจริงจัง

ความแตกต่างที่สำคัญที่สุดระหว่าง ‘การหาสาเหตุ’ ของผู้ใหญ่กับของเด็ก คือ เด็กยังไม่ต้องการเทคนิคที่ซับซ้อน เด็กต้องการเพียงนิสัยพื้นฐาน 2 อย่าง อย่างแรกคือ ‘ไม่หยุดที่คำตอบแรก’ อย่างที่สองคือ ‘ไม่หยุดที่ตัวบุคคล’ คือ ไม่รับโทษคนที่เห็น แต่ถามต่อว่าทำไมเขาถึงทำแบบนั้น มีอะไรในสภาพแวดล้อม หรือสถานการณ์ที่ทำให้เกิดขึ้น ซึ่งนิสัยทั้งสองอย่างนี้ ปลุกฝังตั้งแต่วัยเด็ก ได้ง่ายกว่ามาปลูกฝังในวัยผู้ใหญ่

ทำไมทักษะ ‘การหาสาเหตุ’ ถึงสำคัญในวัยเด็ก

ในวัยประถม ทักษะการหาสาเหตุมีความสำคัญด้วยเหตุผล 3 ข้อที่เชื่อมโยงกัน ดังนี้

1. สมองพัฒนาความคิดเหตุผลในช่วงนี้

วัย 6-12 ปีเป็นช่วงที่นักจิตวิทยาเรียกว่า ‘ขั้นปฏิบัติการเชิงรูปธรรม’ (Concrete Operational Stage) ตามทฤษฎีของ Jean Piaget ที่กล่าวว่า เด็กในช่วงนี้เริ่มเข้าใจความสัมพันธ์ของเหตุและผลในเรื่องที่จับต้องได้ ทักษะการหาสาเหตุที่ฝึกในช่วงนี้จะกลายเป็น ‘นิสัยทางความคิด’ ที่ขยายไปใช้กับเรื่องนามธรรมในวัยรุ่นและผู้ใหญ่

2. ทักษะนี้คือรากฐานของ Empathy

เด็กที่ฝึกถามว่า “ทำไมเพื่อนทำแบบนั้น” “ทำไมแม่หงุดหงิด” “ทำไมครูดุ” จะเริ่มเข้าใจว่าพฤติกรรมของคนอื่นมีที่มา ไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ ความเข้าใจนี้คือรากฐานของความเห็นอกเห็นใจ ในขณะที่เด็กที่ไม่ฝึกทักษะนี้จะด่วนตัดสินคนอื่นและไม่เข้าใจในความต่าง

3. ป้องกันการ ‘โทษคน’ ที่อาจกลายเป็นนิสัยตลอดชีวิต

ผู้ใหญ่หลายคนเมื่อเจอปัญหามักจะหาคนผิดทันที เพราะเป็นนิสัยที่ปลูกฝังมาตั้งแต่เด็ก ที่ถูกสอนให้ ‘หาคนทำผิด’ มากกว่า ‘หาสาเหตุของระบบ’ เด็กที่ฝึกทักษะการหาสาเหตุที่แท้จริงตั้งแต่วัยประถม จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่แก้ปัญหาได้ดี ไม่เสียพลังงานในการหาคนผิดและสามารถทำงานเป็นทีมได้ดีกว่า

สัญญาณที่บอกว่า ลูก ‘มี’ หรือ ‘ไม่มี’ ทักษะการหาสาเหตุ

สัญญาณที่บอกว่าลูกยังมีทักษะนี้ไม่เยอะ

- ยอมรับคำตอบแรกที่นึกออกโดยไม่หาคำตอบต่อ
- ด่วนตัดสินผู้อื่น เช่น “เพื่อนใจร้าย” “ครูใจดำ” “พี่กวนใจ”
- เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เริ่มหาคนผิดทันที โดยไม่หาสาเหตุของสถานการณ์
- เมื่อถามว่า “ทำไม” มักจะตอบสั้น ๆ เช่น “ก็มันเป็นแบบนั้น” “ไม่รู้สิ”
- ไม่ค่อยใช้คำว่า ‘เพราะ’ หรือ ‘เลย’ ในการอธิบายเหตุการณ์
- เชื่อคำอธิบายของผู้ใหญ่โดยไม่ถามต่อ

สัญญาณที่บอกว่าลูกมีทักษะนี้

- ถาม “ทำไม” ต่อหลายชั้น เช่น “แต่ทำไมล่ะ” หลังได้รับคำตอบ

- เมื่อมีปัญหากับคนอื่น จะพยายามคิดว่า “ทำไมเขาทำแบบนั้น”
ก่อนตัดสิน
- เห็นว่าพฤติกรรมของทุกคนมีสาเหตุ ไม่ด่วนตัดสินว่า
“แค่เป็นคนแบบนั้น”
- ใช้คำเชื่อมเหตุผลในคำพูด เช่น ‘เพราะ’ ‘เลย’ ‘ทำให้’ ‘จึง’
- ไม่ค่อยพอใจกับคำตอบ “ก็มันเป็นแบบนั้น” หรือ “ก็แค่นั้นแหละ”
- เวลาเล่าเรื่อง สามารถอธิบายได้ว่า ‘ทำไม’ ไม่ใช่แค่เล่าว่าเกิด ‘อะไร’ ขึ้น

กิจกรรม “การหาสาเหตุ” ที่ทำกับลูกได้

ผมขอเสนอ 4 กิจกรรมที่ครอบคลุมการฝึกทักษะการหาสาเหตุในระดับต่าง ๆ
ตั้งแต่เกมที่ง่ายไปจนถึงการนำไปใช้กับเรื่องในชีวิตจริงของลูก

■ ลองทำที่บ้าน

กิจกรรมที่ 1 นักสืบจนมหายโป (เหมาะกับวัย 6-8 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ให้สอนลูกว่า คำตอบแรกที่นึกออกอาจไม่ใช่
คำตอบที่ถูกเสมอไป และการถามต่อ คือ
สิ่งที่นักสืบที่ดีทำ

วิธีเล่น: จัดสถานการณ์สมมติว่า ‘จนมในตู้เย็นหายไป 1 ห่อ’ และพ่อแม่ยังไม่บอกว่าใครเป็นคนกินจริง ๆ ให้ลูกเล่นเป็นนักสืบ พ่อแม่เล่นเป็นพยาน แล้วให้ลูกถามคำถามจนรู้ความจริง โดยพ่อแม่จะตอบตามจริงทุกคำถาม แต่ไม่บอกคำตอบเอง

ตัวอย่างบทสนทนา: ลูก: ใครเป็นคนเอาจนมไป
แม่: แม่ก็ไม่รู้ ลูกต้องสืบดู
ลูก: ใครอยู่บ้านช่วงบ่ายนี้บ้าง
แม่: พ่อ ลูก แล้วก็น้อง
ลูก: ใครเปิดตู้เย็นบ้าง
แม่: แม่เห็นพ่อเปิดตอนกลับมาถึงบ้าน
แต่แม่ไม่เห็นลูกกับน้องเปิดตู้เย็นนะ
ลูก: แล้วทำไมพ่อถึงเปิดตู้เย็นล่ะ
แม่: ลองไปถามพ่อดูสิ

ลูกจึงเดินไปถามพ่อ พบว่าพ่อกินขนมจริง ๆ
ทั้งที่สถานการณ์ดูเหมือนน้องจะเป็นฝ่ายกิน
มากกว่า

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะเรียนรู้ว่า ‘คนที่ดูน่าจะเป็น’ ไม่จำเป็นต้องเป็น
อย่างที่เราคิด การถามคำถามและ
รวบรวมข้อมูลคือวิธีหาความจริง และคำตอบ
แรกที่นึกออก อย่างเช่นน้องในตัวอย่างนี้
ก็อาจไม่ใช่คำตอบที่ถูกต้อง

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าบังคับคำตอบให้ลูก ปล่อยให้ลูกเดาไปเรื่อย ๆ
และถามต่อ ทุกคำถามที่ลูกถามและการที่พ่อ
แม่ตอบตามจริงคือการฝึก ถ้าลูกเหนื่อยแล้ว
ยังไม่รู้คำตอบ ให้บอกให้เล็กน้อย อย่างเช่น
“ลองถามดูว่าใครหิวที่สุดสิ” เพื่อชี้ทิศทาง
แต่ไม่ใช่ให้คำตอบ

กิจกรรมที่ 2 ทำไม้ตบไม้เหี้ยว (เหมาะกับวัย 8-10 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกลูกให้คิดถึง ‘สาเหตุที่เป็นไปได้หลายอย่าง’ ไม่หยุดที่คำตอบเดียว และเรียนรู้วิธีการตรวจสอบหาสาเหตุแต่ละอย่าง

วิธีเล่น: ชีตไม้ในบ้านที่ใบเหลืองหรือใบเหี้ยว (ถ้าหากไม่มีต้นไม้ สามารถใช้ภาพจากในหนังสือได้) ให้ถามลูกว่า “ทำไมใบไม้เป็นสีเหลือง” ลูกอาจตอบว่า “เพราะมันขาดน้ำ” หลังจากนั้นให้พ่อแม่ตอบว่า “อาจจะใช่เนะ ลูกลองคิดอีก 4 สาเหตุที่อาจเป็นไปได้ดูมั้ย” เมื่อลูกคิดจนครบถ้วนแล้ว สาเหตุอาจมีดังนี้ ใบไม้ขาดน้ำมากเกินไป โดนแสงไม่พอ เจออากาศร้อนเกินไป ดินไม่ดี มีโรค มีแมลง เป็นต้น จากนั้นชวนลูกคิดต่อว่า “จะรู้ได้ยังไงว่าสาเหตุไหนถูก” แล้วให้ลูกค่อย ๆ ออกแบบการตรวจสอบเอง เช่น

“ดูดินว่าแห้งไหม” “ดูไต้ใบว่ามีแมลงไหม”

“ดูที่ตั้งของต้นไม้ว่าโดนแดดไหม”

จุดที่ฝึกทักษะ:

ลูกได้เรียนรู้ 2 ทักษะพร้อมกัน นั่นคือ

‘การคิดสาเหตุที่เป็นไปได้หลายอย่าง’

สองคือ ‘การออกแบบวิธีตรวจสอบ’

สองทักษะนี้คือพื้นฐานของวิธีคิด

แบบนักวิทยาศาสตร์

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่ารีบเฉลย แม่พ่อแม่จะเห็นแล้วว่าสาเหตุ

คืออะไร ปลอ่ยให้ลูกตรวจสอบเองและ

ค้นพบเอง ความสำคัญอยู่ที่ ‘กระบวนการ’

ไม่ใช่ ‘คำตอบที่ถูกต้อง’

กิจกรรมที่ 3 บันทึก 5 Why ของวัน (เหมาะกับวัย 10-12 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกลูกให้ใช้กระบวนการ 5 Why กับที่เกิดขึ้น

ในชีวิตจริงของเขาเอง โดยพ่อแม่ทำหน้าที่

เป็นโค้ช

วิธีเล่น:

ตอนก่อนนอน ให้ลูกเลือก 1 เรื่องที่เกิดขึ้นในวันนี้ที่อยากจะเข้าใจ เช่น “ทำไมทำการบ้านวันนี้ไม่เสร็จ” “ทำไมเพื่อนถึงโกรธ” “ทำไมหนูเครียดในวิชาคณิต” จากนั้นให้ลูกเขียน 5 ชั้นของ ‘ทำไม’ ลงในสมุด แล้วให้พ่อแม่ช่วยกระตุ้นแต่ไม่ต้องตอบ

ตัวอย่างโจทย์:

‘ทำไมวันนี้ทำการบ้านไม่เสร็จ’

- Why 1 เพราะหนูเริ่มทำสายไป
- Why 2 ทำไมเริ่มสาย เพราะเล่นเกมหลังเลิกเรียนก่อน
- Why 3 ทำไมถึงเล่นเกมก่อน เพราะเหนื่อยจากที่โรงเรียนและอยากพักก่อน
- Why 4 ทำไมถึงเหนื่อย เพราะเมื่อคืนนอนดึก
- Why 5 ทำไมนอนดึก เพราะดูยูทูปเพลิน

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะพบว่าปัญหาทำการบ้านไม่เสร็จ ที่ดูเหมือนจะเป็นเรื่องเดียว จริง ๆ แล้ว มีสาเหตุที่ซับซ้อน ซึ่งต้นตอจริง ๆ คือ การจัดเวลาดูยูทูป ไม่ใช่อยู่ที่การทำการบ้าน ช้า ดังนั้นหากแก้ไขที่ต้นตอได้จะสามารถ แก้ปัญหาได้ถาวร แต่หากแก้ที่อาการ ปัญหาเดิมอาจเกิดซ้ำได้

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: คำตอบสุดท้ายของลูกอาจจะ “เพราะหนูเอง” ซึ่งเป็นการโทษตัวเอง พ่อแม่ต้องชวนคิด ต่อว่า “อะไรในสภาพแวดล้อมที่ทำให้เป็น แบบนั้น” หรือ “แล้วเราจะปรับยังไงในวันพรุ่งนี้” เพื่อให้ลูกเปลี่ยนจากการโทษตัวเองเป็น การแก้ที่ระบบแทน ซึ่งทักษะนี้ผู้ใหญ่หลายคน ก็ยังทำไม่ได้ เพราะไม่ได้ลองฝึกคิดแบบนี้

กิจกรรมที่ 4 ละครครอบครัวเป็นนักสืบ (เหมาะกับทุกวัย)

เป้าหมายการฝึก: ใช้เหตุการณ์ในครอบครัวจริง ๆ เป็นโอกาสฝึกการหาสาเหตุ แทนการตัดสินใจแก้ปัญหากันที

วิธีเล่น: เมื่อมีเหตุการณ์ในครอบครัว เช่น น้องร้องไห้ พี่หงุดหงิด ลูกเล่นกันไม่ได้ ใครหายไปไหน แทนที่พ่อแม่จะเข้าไปจัดการทันที ให้พ่อแม่หยุด แล้วชวนทุกคนเล่นเป็นนักสืบด้วยการตั้งคำถามว่า “เกิดอะไรขึ้นก่อนหน้านี้” “ก่อนหน้านี้มันอีกล่ะ” “ก่อนหน้านี้มันอีก” จนเห็นภาพรวมของเหตุการณ์

ตัวอย่าง: น้องร้องไห้
พ่อแม่: เกิดอะไรขึ้น
พี่: น้องโกรธเพราะหนูไม่ให้เล่นของเล่น
แทนที่พ่อแม่จะดุพี่ ให้ลองถามว่า

พ่อแม่: ก่อนน้องโกรธ พี่ทำอะไรอยู่
พี่: หนูกำลังต่อบล็อก น้องอยากเล่นด้วย
หนูก็เลยบอกว่าให้รอ
พ่อแม่: แล้วก่อนหน้านี้ เกิดอะไรขึ้น
พี่: น้องเพิ่งทำของเล่นหนูพังเมื่อเช้า หนูยัง
โกรธน้องอยู่
จากสถานการณ์นี้ จะเห็นว่าภาพรวมปัญหา
ไม่ใช่แค่การที่พี่ไม่ยอมแบ่งของเล่นน้อง แต่
กลับมีเบื้องหลังมากกว่านั้น

จุดที่ฝึกทักษะ:

ทั้งครอบครัวได้เรียนรู้ว่าเหตุการณ์ในชีวิต
เป็นห่วงโซ่ ไม่ได้เป็นแค่เพียงจุดเดียว
การเข้าใจห่วงโซ่จะทำให้การแก้ปัญหาได้
ตรงจุดและยุติธรรมกับทุกฝ่าย หากเด็กที่โต
ในบ้านใช้วิธีนี้ก็จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่ด่วน
ตัดสินผู้อื่นทั้งในที่ทำงานและสถานการณ์อื่น ๆ

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: จุดประสงค์คือเข้าใจ ไม่ใช่การหาคนผิด

ห้ามใช้กระบวนการนี้เพื่อ ‘จับผิด’ ใครคนใด
คนหนึ่ง เพราะอาจทำลายความไว้วางใจใน
ครอบครัว และทำให้เด็กไม่กล้าเล่าเรื่องราวต่อ
จากสถานการณ์นี้ ถึงจะยังไม่ได้ข้อสรุปว่า
ใครผิด หรือแม้จะรู้ต้นตอแล้วก็ตาม ไม่ควร
ชี้เป้าหรือตำหนิใครในขณะที่กำลังหาสาเหตุ
แต่ให้หาจังหวะพูดคุยกันในภายหลัง

ไอเดียเริ่มบทสนทนา ‘การหาสาเหตุ’ ที่ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

คำถามที่ช่วยกระตุ้น ‘ทักษะการหาสาเหตุ’ สามารถนำมาใช้ได้ในช่วง
ธรรมดาของทุกวัน ทั้งเวลาที่ลูกกำลังเล่าเรื่องให้ฟัง หรือเมื่อบังเอิญไปเจอ
เหตุการณ์ต่าง ๆ ร่วมกันในชีวิตประจำวัน

กรณีที่ลูกเล่าเรื่องคนอื่น

- “ทำไมถึงคิดว่าเขากำแบบนั้น มีเหตุผลอะไรที่เป็นไปได้บ้าง”

- “ถ้าลูกตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ลูกจะทำแบบนั้นไหม”
- “ก่อนหน้านี้มีอะไรเกิดขึ้นกับเขาบ้าง”

กรณีที่ลูกมีปัญหา

- “เริ่มแรกเลย เกิดอะไรขึ้น”
- “ก่อนหน้านี้สัะ มีอะไรอีก”
- “ถ้าจะแก้ปัญหานี้ จะแก้ยังไง”

กรณีที่กำลังดูง่วงหรือเหตุการณ์

- “ทำไมเขาทำแบบนั้น คิดว่าอะไรทำให้เขาเป็นแบบนั้น”
- “ในง่วงบอกว่าเกิดเพราะ X แต่ลูกคิดว่ามีสาเหตุอื่นไหม”

กรณีที่ลูกถามเรื่องทั่วไป

- “ทำไมแม่ทำงานหนัก” “ทำไมพ่อขับรถมาทำงาน” ให้ใช้ทุกคำถามของลูกเป็นโอกาสฝึกการถาม แบบ Why ต่อได้

กับเด็กที่พ่อแม่ทำผิบบ่อยในการพัฒนาทักษะนี้

ในการพัฒนาทักษะการหาสาเหตุ มีกับเด็กเฉพาะที่พ่อแม่หลายคนทำโดยไม่รู้ตัว และทำลายทักษะที่ลูกควรได้พัฒนา

ใช้ “ทำไม” หาคนผิด แทนการหาสาเหตุของสถานการณ์

เมื่อมีปัญหา พ่อแม่หลายคนใช้คำถาม “ทำไม” เพื่อตามหาคนที่ “ทำผิด” เช่น “ทำไมลูกไม่ทำการบ้าน” “ทำไมพี่แกล้งน้อง” “ทำไมห้องรกแบบนี้” คำถามแบบนี้ไม่ใช่ 5 Why เพื่อหาสาเหตุ แต่เป็น ‘การฟ้องแบบมีเสียง’ ลูกจะรู้สึกถูกตำหนิและตอบเพื่อป้องกันตัว ไม่ใช่เพื่อค้นหาความจริง ทางที่ดีคือถามว่า “เกิดอะไรขึ้น” “อะไรทำให้เป็นแบบนี้” “ก่อนหน้านี้มีอะไร” ซึ่งเป็นการโฟกัสที่ ‘เหตุการณ์’ มากกว่าการโฟกัสที่ ‘คน’

ตอบ “ทำไม” ของลูกทันที

เมื่อลูกถามคำถาม “ทำไม” ที่กระตุ้นการคิด เช่น “ทำไมต้องไปโรงเรียน” “ทำไมต้องเก็บของเล่น” พ่อแม่ส่วนใหญ่มักจะตอบทันทีด้วยคำตอบที่เป็นข้อเท็จจริง เช่น “เพราะต้องเรียน” “เพราะต้องระเบียบ” คำตอบเหล่านี้เป็นการปิดการคิดของลูก ทางที่ดีคือให้ถามกลับว่า “ลูกคิดอย่างไร” แล้วชวนลูกคิดต่อ

หยุดที่ Why แรกที่ ‘ฟังดูใช่’

เมื่อลูกตอบ “ทำไม” ครั้งแรก พ่อแม่ส่วนใหญ่จะรับคำตอบและจบการสนทนา เช่น ลูกบอกว่า “ทำการบ้านไม่เสร็จเพราะการบ้านเยอะ” พ่อแม่ตอบทันทีเลยว่า “อ้อ จริง” แล้วปิดจบการสนทนาเลย จุดที่พ่อแม่พลาดคือการ ‘ถามต่อ’ เช่น “แล้วทำไมถึงคิดว่าการบ้านเยอะ” “ทำไมตอนเริ่มทำถึงรู้สึกเหนื่อย” การถามต่อจะช่วยเปิดเผยต้นตอที่จริง

ใช้แบบ ‘สอบสวน’ ไม่ใช่ ‘สำรวจ’

น้ำเสียงและสีหน้าของพ่อแม่เมื่อถามว่า ‘ทำไม’ ส่งผลต่อลูกอย่างมาก หากใช้น้ำเสียงแบบการสอบสวน เช่น เสียงดัง สีหน้าเคร่งขรึม หรือเร่งรัดเอาคำตอบ ลูกจะตอบเพียงเพื่อให้พ่อแม่หยุด ไม่ใช่เพื่อหาความจริง แต่ถ้าใช้น้ำเสียงเป็นแบบ ‘ร่วมสำรวจ’ เช่น น้ำเสียงนุ่มนวล แสดงสีหน้าสนใจ และไม่เร่งรัด ลูกก็จะกล้าคิดและตอบความจริง สิ่งที่ดีคือการฝึกน้ำเสียงและสีหน้าให้สื่อสารว่า ‘แม่อยากเข้าใจ ไม่ได้จะลงโทษ’

เรื่องเล่าก่อนนอน ‘พึมกับเสียงประหลาดในห้องน้ำ’

พิมเป็นเด็กผู้หญิงอายุ 8 ขวบที่อาศัยอยู่ในบ้านสองชั้นกับครอบครัว
คืนวันเสาร์หนึ่งหลังเที่ยงคืน พิมตื่นขึ้นมาเพราะได้ยินเสียงประหลาด
จากห้องน้ำชั้นล่าง

‘ตุ๊บ ตุ๊บ ตุ๊บ’ เสียงดังเป็นจังหวะ พิมกลัวมาก คิดในใจว่า ‘ผีมาแน่ ๆ’ แล้วจึงไป
บอกแม่ “แม่ ๆ มีผีในห้องน้ำ พิมได้ยินเสียง”

แม่ลุกขึ้น แต่แทนที่จะวิ่งไปดูทันทีหรือไปไล่ผี แม่กลับนั่งบนเตียงกับพิม แล้วบอก
ว่า “พิม เรามาเล่นเป็นนักสืบกัน นักสืบจะไม่กลัวก่อน แต่จะถามคำถามก่อน
ลูกได้ยินเสียงดังยังไหมนะ”

พิมหายใจเข้าลึก ๆ พยายามนึกถึงเสียง ‘ดัง ตุ๊บ ตุ๊บ’ เป็นจังหวะ ห่างกัน
ประมาณ 1 วินาที

แม่ถามต่อ “เสียงมาจากทิศไหนของห้องน้ำ”

พิมคิด “จากด้านที่มีท่อน้ำ”

แม่ถามต่อ “ก่อนนอน ใครเข้าห้องน้ำคนสุดท้าย”

พิมตอบ “พ่อคะ ตอนสามทุ่ม”

แม่ถามต่อ “ลูกจำได้ไหมว่าพ่อปิดท่อน้ำสนิทไหม”

พิมคิด “พ่อรีบไปนอนเพราะดูบอลคะ อาจจะปิดไม่สนิทก็ได้”

แม่ยิ้ม “จ้ะเราไปดูกันไหม” พิมก็เคยกลัว เริ่มไม่กลัวแล้ว เพราะมีสาเหตุที่เป็นไปได้ในใจ ที่ไม่ใช่ผี

เมื่อเปิดประตูห้องน้ำดู พบว่าก๊อกน้ำหยดน้ำลงกะละมังที่พ่อทิ้งไว้ใต้ก๊อกเสียง ‘ตุบ ตุบ’ คือเสียงน้ำหยดทุก 1 วินาทีนั่นเอง หลังจากนั้นพิมหัวเราะแล้วความกลัวหายไปทันที

แม่บอกว่า “พิมเห็นไหม ก่อนเราจะกลัวอะไร ลองถามว่ามันอาจเป็นอะไรได้บ้างบ่อยครั้งสิ่งที่ดูน่ากลัว อาจมีสาเหตุธรรมดาที่เราไม่ได้คิดถึงก็ได้”

ตั้งแต่นั้นมา ทุกครั้งที่พิมได้ยินเสียงประหลาด หรือเจอเหตุการณ์ที่ดูแปลก เธอจะหยุด แล้วถามตัวเองว่า ‘สาเหตุที่เป็นไปได้คืออะไรบ้าง’ โดยไม่กลัวไปก่อนและด่วนตัดสินใจ และพิมก็ค้นพบว่า โลกใบนี้น่าตื่นเต้นมากกว่าน่ากลัว เพราะทุกอย่างมีคำอธิบาย ถ้าเราตั้งใจค้นหามัน

หลังเล่าจบ พ่อแม่สามารถชวนลูกคุยต่อได้ด้วยคำถามดังต่อไปนี้

- “ถ้าแม่วิ่งไปไล่ผีทันที พิมจะได้เรียนรู้อะไรไหม”
- “มีเรื่องไหนในชีวิตลูกที่ลูกกลัวไปก่อน แต่จริง ๆ แล้วกลับมีสาเหตุธรรมดาบ้าง”

- “ครึ่งหน้าถ้าลูกเจอเรื่องที่กลัวหรือไม่เข้าใจ ลูกจะถามตัวเองว่าอะไร”

เริ่มฝึก ‘หาสาเหตุ’ กัน

บทนี้เราจะคุยกันเรื่อง ‘ทักษะการหาสาเหตุ’ ซึ่งเป็นทักษะที่นำการตั้งคำถาม และการสังเกตในบทที่ 4 และ 5 มาประกอบกันเป็นกระบวนการที่ทรงพลัง ลูกที่ได้รับการฝึกทักษะนี้จะกลายเป็นคนที่ไม่ด่วนตัดสิน ไม่รีบโทษคนอื่น และเข้าอกเข้าใจผู้คนรวมถึงสถานการณ์ได้ลึกซึ้งกว่าเพื่อนรุ่นเดียวกัน

ตัวเลือกที่ผมแนะนำให้เริ่มก่อนในบทนี้ คือ กิจกรรมที่ 4 ละครรอบครัวเป็น บักสับ เพราะเมื่อมีเหตุการณ์ในครอบครัว ซึ่งโดยปกติน่าจะมียอยู่แล้ว ก็สามารถนำกิจกรรมไปปรับใช้ได้ทันที ไม่ต้องเตรียมอะไร เพียงแต่ต้องระวังการใช้น้ำเสียง ให้ใช้เสียงแบบร่วมสำรวจแทนการใช้เสียงแบบการสอบสวน

ในบทถัดไป เราจะคุยกันเรื่องทักษะที่จะมาเสริมการหาสาเหตุอย่างทรงพลัง นั่นคือ ‘ทักษะการมองหลายมุม’ ทักษะนี้จะสอนให้ลูกเข้าใจว่าทุกเรื่องมองได้หลายด้าน ความจริงของคนคนหนึ่งอาจไม่ใช่ความจริงของอีกคน และการเข้าใจมุมมองของคนอื่นคือพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน ทักษะนี้จะช่วยสร้าง ‘Empathy’ ที่ติดตัวลูกไปตลอดชีวิต

บทที่ 7

ทักษะการมองหลายมุม: เข้าใจคนและสถานการณ์ ก่อนด่วนตัดสินใจ

ในบทที่ 6 เราคุยกันเรื่อง ‘ทักษะการหาสาเหตุ’

ซึ่งเป็นการ ‘ขุดลึก’ ในมิติแนวตั้ง ส่วนในบทนี้จะคุยกัน

เรื่องทักษะเพิ่มเติมที่มาคู่กัน คือ การ ‘มองกว้าง’ ในมิติแนวนอน

หรือที่ผมเรียกว่า ‘ทักษะการมองหลายมุม’

ก่อนก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาในบทนี้ ผมขอเริ่มต้นด้วยฉากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในห้องเรียนของเด็ก ๆ หลายคนกันครับ

ลูกวัย 9 ขวบเดินกลับมาจากโรงเรียน พร้อมบ่นด้วยความโกรธ “แม่ พ้าเอาดินสอแท่งใหม่ของหนูไปใช้โดยไม่ขอ เขาแย่มาก หนูจะไม่เล่นกับฟ้าอีก” แม่ฟังแล้วถามกลับว่า “แล้วลูกได้ถามฟ้าไหม ว่าทำไมถึงเอาไปใช้” ลูกตอบกลับว่า “ไม่ได้ถาม หนูเห็นกับตา จับได้คาหนังคาเขา” แม่จึงถามต่อ “ลูกคิดว่าทำไมฟ้าถึงเอาไปโดยไม่ขอ” ลูกหยุดคิด แล้วตอบว่า “ก็คงเพราะเขาใจร้าย เห็นแก่ตัว โหมยของหนู”

ในฉากนี้ ลูกมองเหตุการณ์จาก ‘มุมมอง’ ซึ่งก็คือมุมมองของตัวเอง ที่เห็นเพียงว่า ‘ของหายจากกล่องของหนู’ แล้วด่วนตัดสินกันที่ว่า ‘ฟ้าใจร้าย และเป็นโหมย’ กว่าในความเป็นจริง เหตุการณ์เดียวกันนี้ หากมองผ่านสายตาของฟ้า เหตุผลอาจกลายเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เช่น “ดินสอตัวเองหัก ต้องส่งการบ้าน ขอเพื่อนยืม แต่เพื่อนไปห้องน้ำพอดี เลยหยิบใช้ก่อนแล้วตั้งใจจะคืน” ทั้งสองมุมมองก็คือ ‘ความจริงในใจของคนคนนั้น’ และคำตอบที่เข้าใกล้

ความจริงของเหตุการณ์มากที่สุด จำเป็นต้องเกิดจากการเปิดใจเข้าใจ
ความจริงจากทั้งสองฝ่าย ไม่ใช่ยึดเอาแค่มุมมองของตัวเองเป็นใหญ่ ดังนั้น
‘ทักษะการมองหลายมุม’ จึงเป็นทักษะที่เราจะคุยกันในบทนี้ ทักษะนี้จะทำให้
ลูกเป็นคนที่เข้าใจคน เข้าใจสถานการณ์ และตัดสินใจเรื่องคนได้แม่นยำกว่า
เพื่อนรุ่นเดียวกัน ในชีวิตของลูก ทั้งในห้องเรียน ครอบครัว กลุ่มเพื่อน และ
ในวัยทำงาน ความสามารถในการ ‘เปลี่ยนมุมมอง’ คือสิ่งที่จะกำหนดว่าลูกจะ
เป็นคนที่อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี หรือเป็นคนที่ทะเลาะกับคนรอบข้างตลอดเวลา

คอนเซปต์ ‘การมองหลายมุม’ ในมุมมองแม่

ทักษะการมองหลายมุมคือความสามารถในการ ‘ออกจากมุมของตัวเองชั่วคราว’
และมองเหตุการณ์เดียวกันจากตำแหน่งของคนอื่น ซึ่งเป็นทักษะที่พัฒนา
ทั้งการคิดวิเคราะห์และการเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกเข้าด้วยกัน สำหรับผู้ใหญ่
ทักษะนี้คือพื้นฐานของ Emotional Intelligence (EQ) และเป็นหนึ่งใน
คุณสมบัติที่ผู้นำที่ดีต้องมี

สำหรับเด็ก ทักษะนี้มีประกอบด้วย 2 ส่วนที่พัฒนาควบคู่กัน

1. Cognitive Perspective Taking หรือการเข้าใจว่า ‘คนอื่นรู้และเห็นในสิ่งที่ต่างจากเรา’ สำหรับเด็กเล็กวัย 3-4 ขวบ ความเข้าใจเรื่องมุมมองของคนอื่นยังเป็นเรื่องไกลตัว พวกเขาสนใจไปเองว่าสิ่งที่ตนเองคิดหรือรู้สึก ทุกคนก็ย่อมรู้ด้วยเช่นกัน สำหรับเด็กในวัยประถมที่พัฒนาการนี้กำลังก่อตัว เด็กจะเริ่มตระหนักได้ว่า ‘เพื่อนไม่รู้หรือว่าดินสอแท่งนี้สำคัญกับเราแค่ไหน’ หรือ ‘คุณครูยังไม่รู้หรือว่าหนูเขียนงานเสร็จแล้ว’ ซึ่งนี่คือจุดเริ่มต้นสำคัญของการเรียนรู้มีทัศนคติของผู้อื่น

2. Emotional Perspective Taking หรือการเข้าใจว่า ‘คนอื่นรู้สึกในสิ่งที่ต่างจากเรา’ และ ‘คนอื่นมีเหตุผลของตัวเองในการทำบางสิ่ง’ ส่วนนี้เรียกว่า Empathy ซึ่งเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เด็กที่พัฒนากักษณะนี้จะเป็นเพื่อนที่ดี เป็นลูกที่ดี และเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในความสัมพันธ์ทุกรูปแบบ

ความแตกต่างระหว่าง ‘การคิดมุมเดียว’ กับ ‘การคิดหลายมุม’ จะเป็นสิ่งที่กำหนดว่าลูกจะเป็นคนที่ ด่วนตัดสินใจ หรือเข้าใจก่อนแล้วตัดสินใจ เพราะโดยปกติแล้ว ทักษะนี้ถูกปลูกฝังในวัยเด็กได้ง่ายกว่าวัยผู้ใหญ่ เนื่องจากเด็กยังไม่มีกรอบมาจำกัดความคิดของตัวเอง

ทำไมทักษะ ‘การมองหลายมุม’ ถึงสำคัญในวัยเด็ก

ในวัยประถม ทักษะการมองหลายมุมมีความสำคัญ เนื่องด้วยเหตุผล

3 ข้อหลัก ดังนี้

1. สมองกำลังอยู่ในช่วงพัฒนา Theory of Mind

Theory of Mind คือ ความสามารถในการเข้าใจว่าคนอื่นมี ‘จิตใจ’ เป็นของตัวเอง แต่ละคนมีความคิดความเชื่อ ความรู้ และความต้องการต่างจากเรา ซึ่งทักษะนี้จะพัฒนาในช่วงวัย 4-12 ปี และจะเริ่มนำมาปรับใช้ในชีวิตจริงเมื่อเข้าสู่วัยประถม โดยเด็กที่ได้รับการฝึกมองต่างมุม จะมี Theory of Mind ที่แข็งแรงไปตลอดชีวิต ในทางกลับกัน เด็กที่ไม่ได้รับการฝึกทักษะนี้ จะมีความคิดและจิตใจที่ไม่มั่นคง และอาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์เมื่อเขาโตเป็นผู้ใหญ่ได้

2. โซเชียลมีเดียทำให้เด็กยุคนี้ ‘คุ้นเคยกับมุมมองเดียว’

ในยุคของ ‘Echo Chamber’ ที่อัลกอริทึมเลือกส่งแต่เนื้อหาที่ตรงใจคุณ เด็กรุ่นนี้จึงมีโอกาสน้อยลงที่จะได้เจอ ‘มุมมองที่ต่าง’ โดยธรรมชาติ พ่อแม่จึงจำเป็นต้อง ‘ตั้งใจ’ ปลูกฝังทักษะการมองหลายมุม เพื่อช่วยให้ลูกต้านทานแรงดึงดูดของสื่อ ที่มักหลอหลอมให้ผู้คนคุ้นชินกับการมองโลกเพียงมุมเดียว”

3. ทักษะนี้คือ ‘วัคซีน’ ป้องกันการ Bully และการถูก Bully

เด็กที่มีมุมมองเดียว มีโอกาสเป็นได้ทั้งผู้บูลลี่และผู้ที่ถูกบูลลี่ เนื่องจากเด็กไม่เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น อีกทั้งยังยอมโดนผู้อื่นกระทำโดยไม่ตั้งคำถาม ดังนั้นการฝึกทักษะให้เด็กได้มองหลายมุมตั้งแต่วัยประถม จะช่วยให้เด็กเข้าใจความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น เพื่อไม่ให้เด็กไปทำร้ายคนอื่น และรู้เท่าทันว่า จะรับมืออย่างไรเมื่อถูกกลั่นแกล้ง

สัญญาณที่บอกว่าลูก ‘มี’ หรือ ‘ไม่มี’ ทักษะการมองหลายมุม

สัญญาณที่บอกว่าลูกยังมีทักษะนี้ไม่เยอะ

- ตัดสินคนเร็วจากเหตุการณ์เดียว เช่น “เพื่อนใจร้าย”
“ครูมักลั่นตัวเหวี่ยง” “พี่กวนใจ”
- ใช้คำว่า ‘ทุกคน’ หรือ ‘ใคร ๆ’ บ่อย เช่น “ทุกคนคิดว่า...” “ใคร ๆ ก็รู้”
- เมื่อเกิดเหตุทะเลาะ มักจะเล่าเหตุการณ์จากมุมมองตัวเองเท่านั้น
- เมื่อถามว่า “ถ้าเป็นเขาจะรู้สึกยังไง” มักจะตอบไม่ได้ หรือตอบแค่ว่า “ก็เหมือนหนู”
- คาดหวังว่าคนอื่นต้องคิดเหมือนกับตัวเอง และรู้สึกโกรธเมื่อคนคิดต่าง
- ใช้คำว่า “แต่หนูคิดว่า” เป็นเหตุผลในการบังคับให้คนอื่นทำตาม

สัญญาณที่บอกว่าลูกมีทักษะนี้

- เมื่อไม่เข้าใจในการกระทำของบุคคลอื่น มักจะถามคำถาม ก่อนด่วนตัดสิน เช่น “เขาคิดยังไงนะ”
- ใช้คำว่า “ในมุมมองเขา” หรือ “ถ้าเป็นเขา” ในคำพูด
- เมื่อเกิดเหตุทะเลาะ จะพยายามเล่าเรื่องในมุมมองอีกฝ่ายประกอบด้วย
- เข้าใจว่าคนอื่นคิดต่างจากตัวเองได้ และไม่ได้หมายความว่าคนคนนั้นผิด
- เมื่อกล่าวถึงบุคคลอื่น จะเลือกใช้คำว่า ‘บางคน’ หรือ ‘คนนี้’ แทน ‘ทุกคน’ บ่อยขึ้น
- เมื่อเห็นใครเศร้าหรือโกรธ จะพยายามคิดว่าทำไมเขาถึงรู้สึกแบบนั้น

กิจกรรม ‘การมองหลายมุม’ ที่ทำกับลูกได้

ผมขอเสนอ 4 กิจกรรม ที่ครอบคลุมการฝึกทักษะนี้ในมิติต่าง ๆ ตั้งแต่การฝึกมองมุมมองของตัวละครในเรื่องเล่า ไปจนถึงการเข้าใจมุมมองของคนรอบตัวในชีวิตจริง

■ ลองทำที่บ้าน

กิจกรรมที่ 1 เล่าเรื่องจากมุมมองตัวร้าย (เหมาะกับวัย 6-9 ปี)

เป้าหมายการฝึก: สอนลูกว่าเหตุการณ์เดียวสามารถเล่าได้หลายแบบ ขึ้นอยู่กับว่าเล่าจากมุมมองใคร และ ‘ตัวร้าย’ ในเรื่องเล่าต่างก็มี ‘เหตุผล’ ของตัวเอง

วิธีเล่น: เลือกนิทานหรือเรื่องที่ลูกคุ้น เช่น หนูน้อยหมวกแดง สามหนูน้อย หรือนิทานที่ลูกชอบ แล้วให้ลูกลองเล่าเรื่องเดียวกันจากมุมมองของตัวร้าย

ตัวอย่าง: เรื่องหนูน้อยหมวกแดงจากมุมมองของหมาป่า “ผมหิวมาก ไม่ได้กินอะไรมาเลย 3 วัน เห็นเด็กผู้หญิงเดินอยู่ในป่า สะพายตะกร้าอาหาร ผมจึงไปคุยกับเธอ เพื่อที่จะได้รู้ว่าเธอจะไปไหน เพราะถ้าเธอมีอาหาร เธอก็อาจจะให้ผมบ้าง...”

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะเริ่มเห็นว่า ‘ตัวร้าย’ ในเรื่องไม่ได้คิดว่าตัวเองเป็นตัวร้าย เขามีเหตุผล มีความต้องการ มีความกลัวของตัวเอง การเห็นแบบนี้ในเรื่องเล่าจะทำให้ลูกเริ่มมองคนในชีวิตจริงในแบบเดียวกัน

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าตัดสินว่าเวอร์ชันของลูก ‘ผิด’ หรือ ‘ไม่ตรงกับนิทาน’ จุดประสงค์ไม่ใช่การเล่านิทานให้ถูกต้อง แต่คือการฝึกมุมมองและสนับสนุนความคิดสร้างสรรค์ของลูก ถ้าลูกเล่าว่า หมาป่าเป็นลูกที่ไม่มีพ่อแม่ หรือเป็นนักผจญภัยที่หิวโซ ก็อาจตอบรับได้ว่า “น่าสนใจนะ ทำไมลูกถึงคิดแบบนั้น”

กิจกรรมที่ 2 ถ้าเป็น... จะรู้สึกยังไง (เหมาะกับความ 8-11 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกลูกให้รู้จัก ‘พาตัวเองเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ของคนอื่น’ เพื่อให้เขาเข้าใจความรู้สึกที่ตนเองอาจไม่เคยรู้สึกมาก่อน

วิธีเล่น:

ในชีวิตประจำวัน เมื่อเห็นคนแปลกหน้าหรือกำลังดูข่าว ให้ชวนลูกคิดว่า “ถ้าเป็นคนคนนั้นจะรู้สึกยังไง” ตัวอย่างเช่น

- เมื่อเห็นพนักงานในร้านอาหารกำลังเหนื่อย “ถ้าเราเป็นเขาที่ยืนทั้งวัน เราจะรู้สึกยังไง”
- เมื่อเห็นเด็กในข่าวที่ครอบครัวยากจน “ถ้าเราเป็นเขาที่มีชีวิตแบบเลือกเกิดไม่ได้ เราจะรู้สึกยังไง”
- เมื่อเห็นคนขับ Grab ส่งของ “ถ้าเราเป็นเขาที่ต้องขับรถทั้งวัน ไม่ได้พักผ่อนกับครอบครัว เราจะรู้สึกยังไง”
- เมื่อเห็นคุณครูคุนนักเรียน “ถ้าเราเป็นครูที่ต้องดูแลเด็ก 35 คน เราจะรู้สึกยังไง”

จุดที่ฝึกทักษะ:

ลูกจะเริ่มเห็นว่าคนรอบตัวมี ‘ชีวิตและความรู้สึก’ ที่ตัวเองไม่เคยคิดถึง และตระหนักได้ว่า ทุกคนไม่ได้เป็นเพียง ‘ฉากหลัง’ ในชีวิต

ของเขา แต่มันก็เป็น ‘ตัวเองในชีวิตของ
ตัวเอง’ เช่นกัน

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: พยายามอย่านำทางให้คำตอบของลูกออกมา
มาในกรอบของ ‘ดี/ไม่ดี’ หรือ ‘ถูก/ผิด’ เพราะ
จุดประสงค์เราคือการ ‘ลองรู้สึก’ ไม่ใช่การ
‘ตัดสิน’ หากในช่วงแรกๆ ลูกตอบเพียงว่า
‘คงรู้สึกเฉยๆ มั้ง’ ก็ไม่เป็นไร ค่อยๆ ชวนคิด
ชวนคุยและฝึกฝนไปเรื่อยๆ เพราะทักษะนี้
ต้องใช้เวลา

กิจกรรมที่ 3 สามมุมมองของเหตุการณ์ (เหมาะกับวัย 10-12 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกลูกให้แยกแยะเหตุการณ์เดียวกันออกเป็น
‘3 มุมมองที่แตกต่างกัน’ โดยช่วยให้เขาเข้าใจว่า
ทั้ง 3 มุมมองนั้นต่างเป็นจริงในมิติของตัวเอง

วิธีเล่น: เลือกเหตุการณ์ที่เกิดในชีวิตของลูก เช่น
การทะเลาะกับเพื่อน การถูกครูดุ การถูกพี่น้อง

แกล้ง ให้ลูกเขียน 3 มุมมองของเหตุการณ์นั้น ๆ

- มุมที่ 1 มุมของลูกเอง: เกิดอะไรขึ้น ลูกรู้สึก
อย่างไร ลูกคิดอย่างไร
- มุมที่ 2 มุมของอีกฝ่าย: เกิดอะไรขึ้นใน
สายตาของเขา เขาน่าจะรู้สึกอย่างไร เขาคิดอย่างไร
- มุมที่ 3 มุมของคนที่อยู่นอกเหตุการณ์:
เช่น มุมมองของเพื่อนคนอื่นในห้อง หรือ
มุมมองของครูที่ผ่านมา ถ้าหากเขาเห็น
เหตุการณ์นี้ คิดว่าเขาจะเห็นอะไร และ
เขาจะคิดอย่างไร

ตัวอย่าง:

เหตุการณ์ ‘เพื่อนแย่งของเล่นในห้องพัก’

- มุมของลูก: พ้าแย่งตุ๊กตาที่หนูกำลังเล่น
หนูโกรธมาก พ้าน่าจะรู้ว่าหนูเล่นอยู่
- มุมของพ้า: ตุ๊กตาเป็นของห้อง ฉันเห็นมัน
วางอยู่บนโต๊ะคิดว่าไม่มีใครเล่น ฉันแค่
อยากลองเล่นบ้าง

- มุมของครูที่ผ่านมา: เห็นเด็กสองคนแย่งของกัน เด็กทั้งสองดูโกรธ แต่ก็ดูสนใจของชิ้นเดียวกัน อาจต้องช่วยให้คุยกัน

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะเห็นว่าตัวเองไม่ใช่ฝ่ายถูกหรือผิดเพียงอย่างเดียว ทั้งสองฝ่ายต่างมีมุมมองของตนเอง และมุมที่สามจากคนนอกอาจช่วยให้เห็นทางออกได้ ดังนั้นทักษะนี้จึงสำคัญมากในการแก้ความขัดแย้งทั้งในวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าใช้กิจกรรมนี้เพื่อให้ลูก ‘ยอมรับว่าตัวเองผิด’ เพราะจุดประสงค์คือการเข้าใจ ไม่ใช่การตัดสิน แม้ว่าหลังทำกิจกรรม ลูกอาจยังคงเชื่อว่ามุมของตัวเองถูก ก็ไม่เป็นไร เพราะเป้าหมายคือการฝึกให้เห็นมุมมองอื่นไม่ใช่ให้ยอมรับมุมมองของตัวเอง

กิจกรรมที่ 4 ฝึกเดาความรู้สึก (เหมาะกับทุกช่วงวัย)

เป้าหมายการฝึก: สร้างนิสัยการ 'สังเกตและเดาความรู้สึก' ของคนรอบตัว เพื่อพัฒนา Empathy ผ่านการฝึกประจำวัน

วิธีเล่น: ในที่สาธารณะ เช่น ในห้าง ในร้านอาหาร หรือ ในรถสาธารณะ เลือกคนแปลกหน้า 1 คน ให้ลูก 'เดา' จากการสังเกตว่า

- คนคนนี้กำลังรู้สึกอะไร
- น่าจะเพิ่งเกิดอะไรขึ้นกับเขา
- เขากำลังจะไปไหน
- คิดว่าวันนี้เป็นวันดีของเขาหรือไม่

ไม่มีคำตอบที่ถูกต้อง เพราะเราไม่รู้อาจริง ทำได้แต่เพียงคาดเดาฝึกสมองของลูก ให้สังเกตและตีความสัญญาณของคนอื่น

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะเริ่มเห็นว่าแต่ละคนต่างมีเรื่องราวเป็น

ของตน ไม่ได้มองเป็นแค่คนแปลกหน้า และ
จะเริ่มสังเกตสิ่งต่าง ๆ ที่สามารถบอกเล่าเรื่อง
ราวของบุคคลได้ เช่น สีหน้า ท่าทาง น้ำเสียง
เป็นต้น การที่เด็กฝึกฝนแบบนี้ จะช่วยให้เด็ก
อ่านอารมณ์จากคนรอบข้างได้ดี ซึ่งเป็นทักษะ
ที่นำไปใช้ได้ตลอดชีวิต

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: ฝึกในระยะปลอดภัย ไม่ควรชี้ไปยังบุคคลอื่น
แล้วพูดจาเสียงดัง ให้ลองสังเกตจากระยะไกล
หรือพูดคุยกันเบา ๆ และต้องระวังไม่ให้
การคุยกันกลายเป็นการนินทา หรือตัดสิน
คนอื่น โดยน้ำเสียงที่ใช้ ควรเป็นน้ำเสียงที่
แสดงความสนใจ ไม่ใช่แสดงการตำหนิ

ไอดียเริ่มบทสนทนา ‘การมองหลายมุม’ ที่ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

ตั้งคำถามที่กระตุ้นการมองหลายมุมที่ใช้ได้บ่อยและเป็นธรรมชาติจาก
ชีวิตประจำวัน เพราะมีโอกาสพบเจอคนได้ตลอดเวลา

กรณีที่ถูกบ่นเรื่องเพื่อนหรือครู

- “ลูกคิดว่าทำไมเขาทำแบบนั้น มีเหตุผลอะไรที่เป็นไปได้”
- “ถ้าลูกอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ลูกจะทำแบบเดียวกันไหม”
- “ในห้องนั้นยังมีใครอีกบ้าง คิดว่าเขาเห็นเหตุการณ์ยังไง”

กรณีที่มีปัญหาในครอบครัว

- “คิดว่าพ่อ/พี่/น้อง อาจรู้สึกอะไรในตอนนั้น”
- “ก่อนจะเกิดเรื่องนี้ ในวันนั้นเขาทำอะไรบ้าง”

กรณีที่ดูง้าวหรือเหตุการณ์ในสังคม

- “ในเรื่องนี้มีกี่ฝ่าย แต่ละฝ่ายคิดเห็นยังไง”
- “ถ้าเราเป็นคนคนนั้น เราจะรู้สึกยังไง”

กรณีที่อ่านนิทานหรือดูหนัง

- “จากตัวร้ายในเรื่อง คิดว่าในมุมมองของเขา เขาคิดว่าตัวเองเป็นตัวร้ายไหม”
- “ถ้าเล่าเรื่องนี้จากมุมมองของตัวประกอบนี้ จะเป็นยังไง”

กับเด็กที่พ่อแม่กำกวมบ่งชี้ในการพัฒนาทักษะนี้

ในการสอนทักษะการมองหลายมุม พ่อแม่หลายคนกำกวมพลาดในจุดที่ละเอียดอ่อนเป็นพิเศษ เพราะเรื่องนี้อาจไปแตะอารมณ์ของลูกได้ ดังนั้นผมขอยกตัวอย่าง 4 กับเด็กที่พบบ่อย ดังนี้

ตัดสินคนแทนลูก

เมื่อลูกบ่นเรื่องเพื่อน พ่อแม่หลายคนตอบทันทีว่า “เพื่อนใจร้ายจริง ไม่ต้องคบ” หรือ “คนแบบนี้ไม่คบ” คำตอบแบบนี้ปิดโอกาสในการสอนการมองหลายมุม และฝังใจลูกว่า ‘พ่อแม่ที่อยู่ฝั่งฉัน ตัดสินคนอื่นได้ทันที’ ทางที่ดีควรชวนลูกคิด เช่น “เมื่อยากเข้าใจก่อน ลูกคิดว่าทำไมเขาถึงทำแบบนั้น”

บอกว่าลูก ‘เห็นแก่ตัว’ แทนการสอนเปลี่ยนมุมมอง

เมื่อลูกแสดงพฤติกรรมที่ไม่คำนึงถึงผู้อื่น พ่อแม่หลายคนมักใช้คำว่า ‘เห็นแก่ตัว’ ซึ่งเป็นการตีตราที่ทำลายอัตลักษณ์ของลูก และไม่ได้ช่วยสอน

ให้เปลี่ยนมุมมอง ทางที่ดีคือควรชวนลูกคิดต่อว่า ‘ถ้าเพื่อนของลูกตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ลูกอยากให้เขาคิดถึงความรู้สึกของลูกไหม?’ เพื่อเปิดโอกาสให้ลูกได้มองเห็นมุมมองของอีกฝ่ายด้วยตัวเอง

ไม่โอรับมุมมองของลูก แต่กลับก่อนสอนให้เขาเข้าใจคนอื่น

เด็กจะเห็นมุมมองคนอื่นได้ ต้องรู้สึกก่อนว่า ‘มุมมองตัวเองได้รับการยอมรับ’ ถ้าพ่อแม่รับบอกว่า ‘ลูกต้องเข้าใจฟ้านะ’ โดยยังไม่ได้ฟังความรู้สึกของลูก เด็กจะรู้สึกว่าพ่อแม่ไม่ได้อยู่ข้างเขาและเริ่มเก็บความรู้สึกไว้ สิ่งที่ดีคือการ ‘ฟังและยอมรับมุมมองของลูกก่อนเสมอ’ เช่น ‘แม่เข้าใจว่าลูกโกรธ ฟ้าทำแบบนั้นน่าโกรธจริง’ จากนั้นค่อยชวนคิดต่อว่า ‘ลูกอยากลองคิดใหม่ว่า ตอนนั้นฟ้ากำลังคิดอะไรอยู่’

บังคับให้ลูก ‘ขอโทษ’ โดยไม่เข้าใจว่าทำไม

เมื่อลูกทำผิด บางครั้งพ่อแม่มักจะบังคับให้ ‘ขอโทษ’ กันที่โดยไม่ชวนลูกเข้าใจว่าอีกฝ่ายรู้สึกอย่างไร การขอโทษโดยไม่เข้าใจคือการพูดคำว่า ‘ขอโทษ’ โดยไม่ได้เปลี่ยนความรู้สึกในใจ ลูกจะเรียนรู้ว่า เป็นการขอโทษเพื่อให้พ่อแม่หยุดดุ ไม่ได้เป็นการขอโทษเพราะเข้าใจว่าทำให้คนอื่นเจ็บ ทางที่ดีคือก่อนที่จะ

ขอโทษ ให้ชวนลูกคิดว่า ‘อีกฝ่ายรู้สึกยังไงตอนที่ลูกทำแบบนั้น’ เมื่อลูกเข้าใจ เขาก็จะขอโทษด้วยความรู้สึกที่แท้จริง

เรื่องเล่าก่อนนอน ‘กล่องของขวัญที่ผิด’

ที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง มีเด็กผู้หญิงสองคนชื่อ ‘แพรว’ และ ‘พลอย’ ทั้งคู่อายุ 9 ขวบ เป็นเพื่อนสนิทที่ทำทุกอย่างด้วยกัน เมื่อวันเกิดของแพรวกำลังจะมาถึง พลอยจึงอยากให้ของขวัญสุดพิเศษกับแพรว

พลอยรู้ว่าแพรวชอบสะสมตุ๊กตาหมี เธอจึงไปร้านขายของเล่นกับแม่ และเลือก ตุ๊กตาหมีตัวใหม่ที่น่ารักมาก พลอยภูมิใจมาก คิดในใจว่าแพรวต้องชอบแน่ ๆ

เมื่อวันเกิดมาถึง แพรวเปิดของขวัญ เห็นตุ๊กตาหมี แต่สีหน้าของแพรวไม่ได้ดีใจ กลับมีน้ำตาคลอ แล้วพูดว่า “ขอโทษนะพลอย ฉันรับไว้ไม่ได้”

พลอยตกใจ เพราะรู้สึกว่าถูกปฏิเสธของขวัญที่ตั้งใจเลือก เธอโกรธมาก จึงวิ่ง ออกจากงาน แล้วคิดในใจว่า “แพรวไม่ใช่เพื่อนของฉันอีกแล้ว เธอใจร้ายมาก”

ตอนกลับถึงบ้าน พลอยเล่าให้แม่ฟัง แม่ฟังแล้วถามกลับว่า

“พลอย... ลูกโกรธเพราะทำไม... แม่เข้าใจ การที่เพื่อนปฏิเสธของขวัญ เป็นสิ่งที่เจ็บปวดมาก แต่ลูกอยากรองคิดถึงมุมมองของแพรวดูไหม ว่าทำไมแพรว ถึงปฏิเสธ”

พลอยกัดฟันพูดว่า “ก็เพราะเธอใจร้าย ไม่ชอบของขวัญที่พลอยซื้อให้”
แม่ถามต่อว่า “แต่แพรวเป็นเพื่อนสนิทของลูกมา 3 ปี เजाเคยใจร้ายแบบนี้ไหม”
พลอยคิดสักครู่ ก่อนตอบว่า “ไม่เคย”

แม่บอกว่า “จันทน์น่าจะมีเหตุผลอื่นที่ลูกยังไม่รู้ ลูกอยากรองโทรหาแพรวไหม”
พลอยลังเล แต่ในที่สุดก็โทรไป แพรวรับสาย ด้วยเสียงสั่น

“จอโกษนะพลอย ฉันต้องอธิบาย เมื่อสัปดาห์ที่แล้ว แม่ที่บ้านฉันตาย
ฉันเศร้ามาก พ่อบอกว่าตอนเด็ก ๆ ฉันมีตุ๊กตาหมีที่แม่เล่นด้วย ตอนเห็น
ตุ๊กตาหมีตัวใหม่ ฉันนึกถึงแม่ ก็เลยร้องไห้ ไม่ได้ไม่ชอบของขวัญนะ แต่ก็
รับไม่ไหวในตอนนั้น”

พลอยถึงเข้าใจ ความโกรธหายไปทันที กลายเป็นความเห็นอกเห็นใจ
“แพรว ฉันจอโกษนะที่วิ่งออกจากงาน ฉันไม่รู้ว่าแพรวเศร้าเรื่องแม่ ฉันจะเก็บ
ตุ๊กตาไว้ให้ตอนที่แพรวพร้อมจะรับนะ”

วันนั้นทั้งสองคุยกันยาว แพรเล่าเรื่องแมว ส่วนพลอยเล่าเรื่องของขวัญ หลังจากนั้น พวกเธอกลับมาเป็นเพื่อนที่สนิทกว่าเดิม เพราะได้เห็นกันในมุมที่ลึกซึ้ง

คืนนั้นแม่บอกพลอยว่า “ลูกเห็นไหม ถ้าลูกไม่ลองมองในมุมของแพร ลูกจะเสียเพื่อนที่ดีไปตลอดชีวิต และจะคิดว่าเราใจร้าย ทั้งที่จริง ๆ แล้วเราแค่เศร้า” พลอยพยักหน้า ตั้งแต่นั้นมา ก่อนที่จะโกรธใคร เธอจะถามตัวเองในใจว่า “คนคนนี้คิดอะไรอยู่ในใจ ที่ฉันยังไม่รู้ไหม”

หลังจากจบ พ่อแม่สามารถชวนลูกคุยต่อได้ ดังนี้

- “ถ้าพลอยไม่โกรธหาแพร อะไรจะเกิดขึ้น”
- “มีเรื่องไหนในชีวิตลูกที่รู้สึกโกรธ แล้วต่อมาพบว่าไม่มีเหตุผลที่ลูกไม่รู้”
- “ครั้งหน้าก่อนที่โกรธ ลูกจะถามตัวเองว่าจะไร”

เริ่มฝึก ‘การมองหลายมุม’ ในสัปดาห์ถัดไป

บทนี้เราจะกล่าวถึงเรื่องทักษะการมองหลายมุม ทักษะที่ช่วยสร้าง

ทั้งความคิดวิเคราะห์และ Empathy ไปพร้อม ๆ กัน ลูกของคุณที่ฝึกทักษะนี้ จะกลายเป็นคนที่ไม่ด่วนตัดสิน เข้าใจคนรอบตัวอย่างละเอียดลึกซึ้ง และเป็นเพื่อนที่ทุกคนอยากอยู่ใกล้

ในบทถัดไปคือบทที่ 8 ซึ่งผมจะพูดถึงเรื่องทักษะที่ใช้กับการตัดสินใจของลูก
นั่นคือ ‘ทักษะการประเมินข้อดี-ข้อเสีย’ ทักษะนี้จะช่วยให้ลูกตัดสินใจ
ในเรื่องต่าง ๆ ได้ ตั้งแต่เลือกของเล่น เลือกกิจกรรม ไปตลอดจนการตัดสินใจ
ครั้งใหญ่เมื่อเขาเติบโตขึ้น ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมให้ลูกเป็นคนที่
‘คิดก่อนทำ’ ในเรื่องสำคัญ

บทที่ 8

ทักษะการประเมินข้อดี-ข้อเสีย คิดก่อนทำในเรื่องสำคัญ

ในบทที่ 4-7 เราพูดถึงเรื่องทักษะการคิดที่เกี่ยวกับ ‘การเข้าใจ’
ทั้งการตั้งคำถาม การสังเกต การหาสาเหตุ และการมองหลายมุม
บทนี้เราจะก้าวเข้าสู่ทักษะที่เกี่ยวกับการตัดสินใจของคุณ
ซึ่งเป็นทักษะที่ผู้ใหญ่ทุกคนเองก็ต้องการ และเป็นทักษะที่ลูกของคุณ
จะต้องใช้ในชีวิตประจำวัน

ก่อนจะเข้าสู่บท ผมขอเริ่มต้นด้วยฉากที่เกิดขึ้นในบ้านทั่วไป

ลูกวัย 10 ขวบ ขอเงิน 500 บาทจากแม่เพื่อซื้อตุ๊กตาตัวใหม่ที่เพิ่งเห็นในร้าน โดยบอกว่า “แม่ ๆ ขอ 500 ตัวนี้น่ารักมาก หนูอยากได้” แม่จึงถามว่า “คันเก๋าก็ยังเล่นได้ ทำไมต้องซื้อคันใหม่” ลูกตอบ “ก็มันสวย หนูชอบ” แม่ลังเลแต่ก็ยอม เมื่อลูกซื้อตุ๊กตาเล่นได้เพียง 2 วัน ก็เริ่มเบื่อ ในสัปดาห์ถัดมา ตุ๊กตาก็กองอยู่บนชั้นกับตัวอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ลูกอยากได้มาก

ฉากนี้เป็นฉากที่เกิดขึ้นในหลายบ้าน เพราะลูกตัดสินใจจากความอยากที่เกิดขึ้นในจังหวะเวลานั้น โดยไม่ได้คิดถึงผลที่ตามมาในระยะยาว อย่างไรก็ตามปัญหาดังกล่าวไม่ใช่ว่า ลูกตัดสินใจผิด เพราะการตัดสินใจของลูกก็มีเหตุผลในแบบของเขา แต่ปัญหาที่แท้จริงคือการที่ลูกไม่ได้ใช้กระบวนการคิดก่อนตัดสินใจซื้อตุ๊กตา จึงทำให้ลูกไม่ได้เรียนรู้อะไรจากเหตุการณ์นี้ และจะทำให้ลูกตัดสินใจทำแบบเดียวกันอีกในครั้งถัด ๆ ไป

ซึ่งทักษะที่ลูกยังขาดในสถานการณ์นี้คือ ‘การประเมินข้อดี-ข้อเสีย’ ก่อนตัดสินใจ สำหรับผู้ใหญ่ทักษะนี้คือการตัดสินใจ (Decision Making) หรือเครื่องมือประเมินข้อดี-ข้อเสีย, การมองผ่านกรอบเวลา และการมองสถานการณ์ที่ดีที่สุดหรือแย่ที่สุด สำหรับเด็ก ถือเป็นหลักการเดียวกัน แต่ต้องปรับใช้ให้เรียบง่ายและเหมาะสมกับการตัดสินใจของเด็ก เช่น เลือกของเล่น เลือกกิจกรรม เลือกใช้เงินค่าขนม เป็นต้น

เป้าหมายของบทนี้ไม่ใช่การทำให้ลูกตัดสินใจถูกต้องทุกครั้ง เพราะนั่นเป็นไปได้ แต่เป้าหมายคือการทำให้ลูกคิดก่อนตัดสินใจ ผ่านเครื่องมือง่าย ๆ โดยเด็กที่ได้รับการฝึกการประเมินข้อดี-ข้อเสียใน จะเติบโตไปเป็นคนที่ใช้อารมณ์ตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ซึ่งเป็นทักษะที่ใช้ได้ตลอดชีวิต ทั้งในเรื่องการเงิน ความสัมพันธ์ การประกอบอาชีพ และทุกการตัดสินใจในชีวิต

คอนเซปต์ ‘การประเมิน’ ในมุมมองพ่อแม่

ทักษะการประเมินข้อดี-ข้อเสียคือความสามารถในการ ‘หยุดและประเมิน’ ก่อนตัดสินใจ แทนการตัดสินใจจากความรู้สึกในจังหวะนั้น สำหรับผู้ใหญ่ ทักษะนี้คือพื้นฐานของการตัดสินใจที่ดี แต่สำหรับเด็ก คือการใช้เครื่องมือให้เหมาะสมกับวัย

สำหรับเด็กวัยประถม ทักษะนี้มี 3 ส่วนสำคัญที่พ่อแม่ต้องช่วยพัฒนา

1. เห็นทั้งสองด้านของการตัดสินใจ

เด็กเล็กมีแนวโน้มที่จะเห็นแค่ด้านที่อยากเห็น กล่าวคือเด็กจะเห็นแต่ข้อดีของสิ่งที่อยากได้ หรือเห็นแต่ข้อเสียของสิ่งที่ไม่อยากทำ ดังนั้นทักษะส่วนแรกคือการบังคับสมองให้เห็นทั้งสองด้าน ทั้งข้อดี และข้อเสียของการเลือกแต่ละทาง

2. เห็นในกรอบเวลาที่ต่างกัน

เด็กในวัยประถมส่วนใหญ่คิดในกรอบเวลา “ตอนนี้” ทักษะส่วนที่สองคือการบังคับสมองให้คิดถึงพຽ່งนี้ สัปดาห์หน้า และเดือนหน้า เพราะการตัดสินใจที่ดีในระยะสั้นอาจส่งผลแยะในระยะยาว และในทางกลับกัน เด็กที่คิดถึงแค่ปัจจุบันจะเสียโอกาสในการตัดสินใจที่ดีระยะยาว

3. ยอมรับว่าทุกการตัดสินใจมีการ ‘ยอม’

ความเข้าใจที่ว่า ‘เลือกสิ่งนี้ ต้องยอมเสียสิ่งนั้น’ เป็นทักษะที่ปลูกฝังในวัยเด็กยากที่สุด แต่สำคัญที่สุด... เพราะเด็กที่ไม่เข้าใจเรื่อง ‘Trade-off’ จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่อยากได้ทุกอย่าง และมีความทุกข์เสมอเมื่อต้องตัดสินใจเลือก

ทำไมทักษะการประเมินข้อดี-ข้อเสียถึงสำคัญในวัยเด็ก

ในวัยประถม ทักษะการประเมินข้อดี-ข้อเสียมีความสำคัญเนื่องด้วยเหตุผล

3 ข้อที่ส่งผลต่ออนาคตของเด็ก ดังนี้

1. สมองส่วนตัดสินใจ (Prefrontal Cortex) กำลังพัฒนาในช่วงวัยนี้

สมองส่วนนี้ทำงานด้านการคิดเหตุผล การวางแผน และการตัดสินใจ และ

จะพัฒนาต่อเนื่องจนถึงอายุประมาณ 25 ปี ในวัย 6-12 ปี การฝึกใช้สมอง

ส่วนนี้บ่อย ๆ จะทำให้มีพัฒนาการที่เร็วและแข็งแรง ในขณะที่เด็กที่ไม่ได้ฝึกฝน

ในช่วงนี้ เมื่อเติบโตขึ้นจะมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจจากอารมณ์ (สมองส่วน Limbic)

มากกว่าจากเหตุผล

2. วัยเด็กเป็นช่วงที่ ‘ลองผิดมีต้นทุนต่ำ’

การตัดสินใจของเด็กในวัยประถมส่วนใหญ่ยังแก้ไขได้ง่าย ความผิดพลาด

ไม่หนักหนา ในขณะที่การตัดสินใจในวัยผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องงาน คู่ชีวิต หรือ

การเงิน ล้วนมีต้นทุนสูง

วัยเด็กจึงเป็น ‘สนามฝึก’ ที่ดีที่สุดในการลองตัดสินใจ ลูกที่ได้ฝึกในสนามนี้

บ่อย ๆ จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ตัดสินใจได้ดีในเรื่องสำคัญ ส่วนลูกที่พ่อแม่

ตัดสินใจให้ตลอด จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่ต้องไป ‘ฝึกตัดสินใจ’ ในเวลาที่บทเรียนมีราคาแพง

3. โลกการตลาดยุคนี้ออกแบบมาเพื่อกระตุ้น ‘การตัดสินใจด้วยอารมณ์’ โฆษณาใน TikTok, Reels และ YouTube Shorts ถูกออกแบบให้ผู้ใช้ ‘ซื้อทันที’ ‘กดทันที’ ‘คลิกทันที’ โดยไม่ทันคิดวิเคราะห์ เด็กรุ่นนี้จึงเติบโตท่ามกลางโลกที่ดึงให้ใช้ อารมณ์ ตัดสินใจตลอดเวลา พ่อแม่ที่ตั้งใจฝึกทักษะการประเมินก่อนตัดสินใจ จะช่วยสร้าง ‘ภูมิคุ้มกัน’ สำคัญ ให้ลูกเท่าทันการตลาดที่จะตามมาตราวิไปตลอดชีวิต

สัญญาณที่บอกว่าลูก ‘มี’ หรือ ‘ไม่มี’ ทักษะการประเมิน ข้อดี-ข้อเสีย

สัญญาณที่บอกว่าลูกยังมีทักษะนี้ไม่เยอะ

- ตัดสินใจเร็วและเสียใจบ่อยภายหลัง
- เมื่ออยากได้อะไร จะพูดแค่ “อยากได้” แต่ไม่มีเหตุผลรองรับ
- เปลี่ยนใจบ่อยหลังจากตัดสินใจไปแล้ว
- ใช้เงินค่าขนมหมดเร็ว ไม่มีการจัดการเงินที่ดี

- เมื่อเลือกอะไรไม่ได้ ก็มักจะเลือกสิ่งที่เห็นล่าสุด หรือสิ่งที่เพื่อนมี
- ไม่เคยพูดเรื่องข้อเสียของสิ่งที่อยากได้

สัญญาณที่บอกว่าลูกมีทักษะนี้

- เมื่อต้องตัดสินใจเรื่องสำคัญ มักจะหยุดคิดสักครู่ก่อนตอบ
- เมื่ออยากได้อะไร จะอธิบายด้วยเหตุผล ทั้งข้อดีและข้อเสีย
- คิดถึงผลที่ตามมาเสมอ เช่น ถ้าซื้อสิ่งนี้ จะไม่มีเงินซื้อสิ่งนั้น
- ไม่เปลี่ยนใจง่ายหลังตัดสินใจ เพราะคิดมาแล้ว
- ยอมรับได้ว่า การเลือก = การยอม หมายความว่าเลือกสิ่งนี้ ก็ต้องยอมเสียสิ่งนั้น
- เมื่อพ่อแม่ปฏิเสธคำขอ จะไม่อแง แต่จะถามเหตุผลและคิดต่อ

กิจกรรม ‘การประเมิน’ ที่ทำกับลูกได้

ผมขอเสนอ 4 กิจกรรมที่ครอบคลุมการฝึกทักษะการตัดสินใจในมิติต่าง ๆ

ตั้งแต่การเห็นสองมุมง่าย ๆ ไปจนถึงการตัดสินใจจริงด้วยเงื่อนไผ่ของตัวเอง

■ ลองทำที่บ้าน

กิจกรรมที่ 1 ตารางข้อดี-ข้อเสีย (เหมาะกับวัย 6-8 ปี)

เป้าหมายการฝึก: สอนลูกว่าการตัดสินใจที่ดีนั้นมาจากการเห็น
ทั้งสองแง่มุมของสิ่งที่เราจะเลือก ไม่ใช่แค่
มุมที่อยากเห็น

วิธีเล่น: เมื่อลูกขอหรือต้องเลือกอะไรบางอย่าง เช่น
เลือกของเล่นใหม่ เลือกกิจกรรมในวันเสาร์
เลือกขนมในซูเปอร์มาเก็ต ก่อนจะตัดสินใจ
ให้ลูกวาดตารางสองช่องในกระดาษ
ช่องซ้ายเขียน 'ข้อดี' ช่องขวาเขียน 'ข้อเสีย'
ขั้นแรก ใช้เวลา 3 นาที สำหรับการเขียนข้อดี
ให้เขียนออกมาให้ได้มากที่สุด และห้ามเขียน
ข้อเสียในช่วงนี้ จากนั้นปิดกระดาษ แล้ว
พักสมอง 1 นาที หลังจากนั้นเปิดกระดาษ
ให้ใช้เวลาอีก 3 นาทีสำหรับเขียนข้อเสีย

ตัวอย่าง: ลูกอยากซื้อตุ๊กตาตัวใหม่ราคา 500 บาท

ข้อดี: ตุ๊กตาสวย เพื่อนจะอยากดู
มีคาแรกเตอร์ที่ชอบ เก็บไว้ได้นาน

ข้อเสีย: 500 บาท ถือว่าแพงเกินไปที่บ้าน
มีตุ๊กตาเยอะแล้ว ที่ผ่านมามีเล่นได้ 2-3 วัน
ก็เบื่อแล้ว ถ้าซื้อตัวนี้ จะไม่มีเงินซื้อหนังสือ
ที่อยากอ่าน

จุดที่ฝึกทักษะ: การ ‘แยกทำทีละด้าน’ จะทำให้สมองได้
พิจารณาแต่ละด้านอย่างเต็มที่ ไม่ปล่อยให้
ความอยากบดบังข้อเสีย แล้วนึกถึงแต่ข้อดี
ลูกจะค่อย ๆ เรียนรู้ว่าการนึกถึงข้อเสีย
ไม่ได้แปลว่าจะไม่ซื้อ แต่คือการตัดสินใจด้วย
ข้อมูลที่ครบถ้วน

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าแนะนำข้อเสียให้ลูกในระหว่างที่กำลัง
ปล่อยให้ลูกคิดเอง ถ้าลูกคิดข้อเสียไม่ออก

ก็ไม่ใช่ไร ครึ่งหน้าลูกจะคิดได้มากขึ้น และ
เมื่อทำตารางเสร็จแล้ว แต่ลูกยังตัดสินใจซื้อ
อยู่ดี ก็ให้ยอมทำตาม เพราะกระบวนการคิด
สำคัญกว่าผลลัพธ์ของการตัดสินใจ
เพียงครั้งเดียว

กิจกรรมที่ 2 คิด 3 ช่วงเวลา (เหมาะกับวัย 8-10 ปี)

เป้าหมายการฝึก: การฝึกลูกให้เห็นว่าผลของการตัดสินใจ
มีหลายช่วงเวลา และสิ่งที่ดีในระยะสั้น
อาจส่งผลไม่ดีในระยะยาว

วิธีเล่น: เมื่อลูกจะตัดสินใจเรื่องสำคัญ ให้ลูกเขียน
ผลที่จะเกิดขึ้นตามมาใน 3 ช่วงเวลา คือ
ตอนนี้ (ภายในวันนี้) พรุ่งนี้ (ภายในสัปดาห์นี้)
และในอนาคต (ภายในเดือนนี้หรือเทอมนี้)

ตัวอย่าง: ลูกอยากเล่นเกมต่ออีก 1 ชั่วโมงก่อนนอน
ทั้งที่ตอนนี้เลยเวลาเข้านอนแล้ว

ตอนนี้ (วันนี้) : สนุก ได้เล่นในสิ่งที่อยากเล่น
พรุ่งนี้ (สัปดาห์นี้): นอนน้อย เรียนไม่รู้เรื่อง
ในอนาคต (เดือนนี้): ถ้าทำแบบนี้ทุกคืน
ผลการเรียนจะตก แม่จะไม่ให้เล่นเกมเลย
อาจเหนื่อยสะสมจนป่วย

จุดที่ฝึกทักษะ:

ลูกจะเห็นว่าการตัดสินใจที่ดูดีในตอนนี้อาจไม่ดีในอนาคต และเริ่มชั่งน้ำหนักระหว่างความสนุกตอนนี้กับผลที่ตามมาในอนาคต ซึ่งทักษะนี้คือพื้นฐานการมีวินัยของตนเอง

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าใช้ทักษะนี้เป็นการขู่ลูก เช่นบอกว่า

“ถ้าทำแบบนี้ ผลการเรียนจะตก” เพื่อเป็นการบังคับลูก ทางที่ดี ควรจะชวนลูกคิดเอง ถ้าลูกตัดสินใจในแบบที่จะมีผลที่ตามมา ก็ปล่อยให้ลูกเจอผลลัพธ์นั้น ๆ ด้วยตัวเอง เพื่อเป็นการเรียนรู้ แต่ทั้งนี้ผลลัพธ์ควรอยู่ในขอบเขตที่ปลอดภัย

กิจกรรมที่ 3 ถ้าดีสุด vs แย่สุด (เหมาะกับวัย 10-12 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกลูกให้คิดถึง 'ความเสี่ยง' ของการตัดสินใจ และเตรียมแผนรับมือเมื่อผลลัพธ์ออกมาแย่

วิธีเล่น: เมื่อลูกจะต้องตัดสินใจในสิ่งที่ไม่แน่นอน เช่น สมัครชมรมใหม่ ลองอาหารแปลก ๆ ขอเงินซื้อของชิ้นใหญ่ เป็นต้น ลองให้ลูก เขียน 2 สถานการณ์ดังนี้

ถ้าดีที่สุด: ถ้าการตัดสินใจนี้ออกมาดีที่สุด ผลจะเป็นยังไง

ถ้าแย่ที่สุด: ถ้าการตัดสินใจนี้ออกมาแย่ที่สุด ผลจะเป็นยังไง และเราจะรับมือได้ไหม

ตัวอย่าง: ลูกอยากสมัครชมรมฟุตบอลที่โรงเรียน

ถ้าดีที่สุด: หนูได้เล่นกีฬาที่ชอบ มีเพื่อนใหม่ สุขภาพดีขึ้น อาจได้แข่งกับโรงเรียนอื่น

ถ้าแย่ที่สุด: หนูไม่เก่ง โดนเพื่อนล้อ บาดเจ็บ

ไม่มีเวลาเรียน อาจต้องลาออก
คำถามต่อไปคือ “ถ้าสถานการณ์ที่แย่ที่สุด
เกิดขึ้นจริง ลูกทำได้ไหม” ถ้าทำได้ ก็ลองสมมติ
ถ้ารับไม่ได้ ให้คิดต่อว่าจะลดความยุ่งลงยังไง
เช่น ช้อมก่อนแต่งเพื่อไม่ให้บาดเจ็บ

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะเริ่มเห็นว่าทุกการตัดสินใจมีความเสี่ยง
และการจินตนาการความล้มเหลวไม่ใช่
การ ‘คิดลบ’ แต่คือการ ‘เตรียมรับมือ’
เด็กที่ฝึกทักษะนี้จะกล้าลองสิ่งใหม่มากกว่า
เพราะรู้ว่าจะรับมือกับผลลัพธ์ที่แย่ได้

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่างนั้นแต่คำว่า “ถ้าแย่ที่สุด” จนลูกกลัว
ลองสิ่งใหม่ ทั้งสองสถานการณ์ต้องคิด
อย่างเท่าเทียม เพราะจุดประสงค์คือต้องการ
ให้ลูกเห็นภาพรวม ไม่ใช่การห้ามทำ

กิจกรรมที่ 4 เลือกของขวัญด้วยเงินตัวเอง (เหมาะกับทุกช่วงวัย)

เป้าหมายการฝึก: ให้ลูกได้ตัดสินใจจริง ๆ ด้วยเงินของตัวเอง
เพื่อเรียนรู้การ Trade-off และเจอผลของ
การตัดสินใจในชีวิตจริง

วิธีเล่น: ในวันเกิดหรือเทศกาลที่ลูกจะได้รับเงินจาก
ผู้ใหญ่ (อึ่งเปา ของขวัญ) แทนการให้พ่อแม่
เป็นคนซื้อให้ ลองให้ลูกตัดสินใจเองว่าจะใช้เงิน
ยังไง โดยมีกฎ 2 ข้อ

- กฎที่ 1 ก่อนใช้เงินที่มากกว่า 200 บาท
ต้องใช้เวลาคิด 24 ชั่วโมง ห้ามซื้อทันที
- กฎที่ 2 เมื่อใช้เงินไปแล้ว จะเปลี่ยนใจไม่ได้
และพ่อแม่ซื้อให้แทนไม่ได้

เมื่อลูกอยากใช้เงิน ชวนลูกเขียนทางเลือก
3 ทาง พร้อมทำตารางข้อดี-ข้อเสีย
(จากกิจกรรมที่ 1) และลองคิดจาก 3 ช่วงเวลา

(จากกิจกรรมที่ 2) จากนั้นปล่อยให้
ลูกตัดสินใจเอง

จุดที่ฝึกทักษะ: การได้ใช้เงินของตัวเองจริง ๆ เป็นการสอน
เด็กในสิ่งที่ตำราสอนไม่ได้ ถ้าลูกที่ใช้เงิน
ตัวเองซื้อของแล้วเมื่อใน 3 วัน เขาก็จะจำ
บทเรียนนี้ไปตลอดชีวิต ดีกว่าการที่พ่อแม่
บอกไม่ให้ซื้อหลายต่อหลายครั้ง

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: ต้องอดทนกับการเห็นลูกตัดสินใจผิด และ
ไม่เข้าไปช่วยซื้อแทน ถ้าพ่อแม่ช่วยทุกครั้ง
บทเรียนที่ได้จะหายไป ดังนั้นควรมองว่า
ความผิดพลาดเล็ก ๆ ของเด็กคือการลงทุน
ที่ดีที่สุดในการสอนทักษะการตัดสินใจ

ไอเดียเริ่มบทสนทนา ‘การประเมิน’ ที่ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

คำถามที่กระตุ้นทักษะการประเมินนำไปใช้ได้ทุกครั้งที่ลูกต้องตัดสินใจ
เรื่องในชีวิตประจำวัน

กรณีที่ลูกชอบบางอย่าง

- “ลองคิดข้อดีและข้อเสียก่อนตัดสินใจไหม”
- “ถ้าซื้ออันนี้ ลูกจะต้องไม่ซื้ออะไรเพิ่มนะ”
- “ใน 1 สัปดาห์ ลูกคิดว่าจะยังชอบของชิ้นนี้อยู่ไหม”

กรณีที่ลูกต้องเลือก

- “ลูกมีทางเลือกอะไรบ้าง บอกแม่หน่อย”
- “แต่ละทางดียังไงและไม่ดียังไง”
- “ถ้าเลือกอันนี้แล้วเกิดเปลี่ยนใจ จะแก้ไขได้ไหม”

กรณีที่ลูกตัดสินใจไปแล้ว

- “ลูกได้คิดถึงผลที่จะตามมาในระยะยาวไหม”
- “ถ้าผลลัพธ์ออกมาไม่เป็นไปตามที่คิดไว้ ลูกจะรับมือยังไง”

กรณีที่มีการตัดสินใจในครอบครัว

- “แม่กำลังคิดว่าจะ X หรือ Y ลูกคิดยังไง”
- “พ่อกับแม่ต้องเลือกระหว่าง 2 ทางนี้ เพราะอะไรลูกถึงคิดว่า ทางนี้ดีกว่าอีกทาง”

กับเด็กที่พ่อแม่กำกวมบ่งชี้ในการพัฒนาทักษะนี้

ในการสอนทักษะการตัดสินใจ พ่อแม่หลายคนมักทำผิดพลาดโดยไม่รู้ตัว เพราะ ‘ความรักลูก’ ซึ่งกลับกลายเป็นการทำลายพัฒนาการของเขา ในระยะยาว ผมขอยกตัวอย่าง 4 กับเด็กที่พบบ่อยที่สุด ที่พ่อแม่ควรเท่าทัน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นกับลูกครับ

1. ตัดสินใจให้ลูกตลอด

พ่อแม่หลายคนรู้สึกว่า การเลือกให้ลูก คือการดูแลที่ดี ในความเป็นจริง การตัดสินใจให้ลูกตลอดคือการ ‘ขโมยโอกาสฝึกตัดสินใจ’ ของลูก เด็กที่พ่อแม่เลือกทุกอย่างให้ จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่รอคนอื่นเลือกให้ ทั้งในชีวิตการทำงานและความสัมพันธ์ ทางที่ดีคือชวนลูกเลือกเอง ในเรื่องที่อยู่รอบตัวที่ลูกเลือกได้ตามวัย

2. ไม่ให้ลูกผิดพลาด

เมื่อพ่อแม่เห็นว่าลูกจะตัดสินใจผิดพลาด พ่อแม่หลายคนจึงเข้าไปแก้ไขทันที เช่น การซื้อของให้ ห้ามไม่ให้ทำด้วยการบอกว่า มันไม่ดี ทำให้เกิดปัญหาตามมา คือเด็กที่ไม่เคยเจอผลของการตัดสินใจ จะไม่เรียนรู้จากการตัดสินใจ ดังนั้น ความผิดพลาดเล็ก ๆ ในวัยเด็กนับว่าราคาไม่แพง และเป็นครูที่ดีที่สุด ทางที่ดีคือปล่อยให้ลูกตัดสินใจและเจอผลลัพธ์ในเรื่องที่ความผิดพลาดไม่หนักมาก เก็บการเข้าไปแก้ไขไว้สำหรับเรื่องที่ผิดพลาดมากและเป็นอันตราย

3. ระบายเลิกตัวเลือกที่ ‘ไม่ดี’ ในสายตาผู้ใหญ่

บางครั้งลูกพิจารณาทางเลือกที่พ่อแม่คิดว่าไม่เหมาะ เช่น อยากรียนกิจกรรมแปลก ๆ อยากรซื้อของที่ไม่จำเป็น พ่อแม่หลายคนรีบตัดทางเลือกนั้นออกทันที ด้วยการบอกว่า “ไม่ต้องคิดเลย ไม่ดี” ทางที่ดีคือให้ลูกได้ใช้กระบวนการคิดในทุกทางเลือกก่อน รวมถึงทางเลือกที่พ่อแม่คิดว่าไม่ดี เพราะการคิดจะทำให้ลูกได้ฝึกทักษะ และบ่อยครั้งลูกจะตัดทางเลือกนั้นออกด้วยตัวเองหลังจากคิดจบ ซึ่งดีกว่าการที่ถูกพ่อแม่ห้าม

4. ตัดสินใจจาก ‘ราคา’ เท่านั้น

เมื่อเป็นเรื่องเงิน พ่อแม่หลายคนจะใช้ราคาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจซื้อของให้ลูก เช่น “แพงไป ไม่เอา” หรือ “ถูกดี เอาเลย” การตัดสินใจที่อิงจากราคาเพียงอย่างเดียวไม่ใช่ทักษะการประเมินที่ดี ทางที่ดี ควรจะต้องพิจารณาคุณค่า ความถี่การใช้งาน ความทน ความเหมาะสมกับลูก ฯลฯ และให้ลูกได้เห็นกระบวนการคิดของพ่อแม่ในเรื่องการใช้จ่ายเงิน เพื่อที่เขาจะเลียนแบบไปใช้ในอนาคต

เรื่องเล่าก่อนนอน ‘กระเป๋าใบใหม่ของน้องเก่ง’

น้องเก่งเป็นเด็กผู้ชายอายุ 10 ขวบ เก็บเงินค่าขนมมา 3 เดือน มีเงินอยู่ 800 บาท วันหนึ่งเก่งเดินผ่านร้านในห้างกับแม่ เห็นกระเป๋านักเรียนใบใหม่ ซึ่งมีคาแรกเตอร์ที่เก่งชอบมาก และมีสีสดใส สลายโดดเด่น ในราคา 750 บาท

“แม่ ๆ ผมจะใช้จ่ายเงินตัวเองซื้อ” เก่งบอก

แม่ตอบว่า “ลูกตัดสินใจเองได้ แต่จังก์ทของที่บ้านได้มัย ถ้าของราคาเกิน 200 บาท ต้องให้เวลาคิด 24 ชั่วโมงก่อน” เก่งทำหน้าบึ้ง แต่ก็ยอมโดยดี

เมื่อกลับถึงบ้าน แม่หยิบกระดาดให้แก่ง แล้วบอกว่า “ลองทำตารางที่บ้านเราใช้กันก่อนนะ” หลังจากนั้นแก่งก็เริ่มเขียนจ้อดี-จ้อเสีย

จ้อดี: กระเป๋าน่ารัก เพื่อนจะอยากดู มีลายที่ขอบ

จ้อเสีย: 750 บาท แพงเกินไป ถ้าซื้อกระเป๋าที่จะไม่มีเงินเหลือเลย และกระเป๋าเก่าก็ยังใช้ได้ แม้จะไม่ชอบลายเมื่อโตขึ้น

จากนั้นแม่ก็ชวนคิด 3 ช่วงเวลา

ตอนนี้: ตื่นเต้น มีความสุขที่ได้ของใหม่

พรุ่งนี้ (สัปดาห์นี้): เพื่อนชม สนุกที่ได้ใช้

ในอนาคต (เดือนหน้า): อาจจะเบื่อหน่ายเพราะใช้ทุกวัน และจะไม่มีเงินซื้อของชิ้นใหม่ในเดือนถัดไป

แก่งคิดสักครู่ แล้วจึงตัดสินใจว่า ‘อยากซื้อ’ คตินั้นแก่งนอนทอดความฝันที่จะได้กระเป๋าใบใหม่

เช้าวันรุ่งขึ้น แม่ถามว่า “ลูกยังอยากซื้อกระเป๋าไหม”

แก่งตอบทันทีโดยไม่คิด “อยากครับ” แล้วทั้งสองก็ไปห้างด้วยกัน

ขณะอยู่ที่ร้าน เก่งกำลังจะจ่ายเงิน เก่งเห็นในตู้ข้าง ๆ มีหนังสือชุดที่
อยากอ่านมาเป็นเวลา 3 เดือนแล้ว ในราคา 400 บาท เก่งหยุดคิดสักพัก

ถ้าเก่งซื้อกระเป๋า เก่งจะไม่มีเงินซื้อหนังสือ ถ้าเก่งซื้อหนังสือ เก่งจะมีเงินเหลือ
400 บาทไว้ใช้ซื้ออย่างอื่นได้ และตอนนี้ก็ยังมีกระเป๋าเก่าที่ใช้ได้อยู่

เก่งจึงบอกแม่ว่า “แม่ครับ ผมเปลี่ยนใจ ผมขอซื้อหนังสือดีกว่า กระเป๋าเก่ายัง
ใช้ได้ และหนังสือชุดนั้น ผมอยากอ่านมานานแล้ว”

แม่ยิ้มรับ ไม่ได้บอกว่าเก่งตัดสินใจถูก แต่บอกว่า “ดีลูก ลูกได้คิดเอง”

เก่งซื้อหนังสือ และยังมีเงินเหลืออีก 400 บาท เก่งจึงเอาเงินที่เหลือ
ไปฝากธนาคาร เพราะรู้ว่าจะมีของอย่างอื่นที่อยากได้ในอนาคต

คืนนั้นเก่งบอกแม่ก่อนนอนว่า “แม่ ขอบคุนที่ให้กฎ 24 ชั่วโมง
ถ้าซื้อกระเป๋าตอนนี้ ผมก็จะไม่ได้ซื้อหนังสือเลย”

แม่ลูบหัวเก่งอย่างเบามือ... ‘นั่นคือสิ่งที่แม่อยากให้ลูกเรียนรู้ครับ การตัดสินใจ
ที่ต้องใช้เวลา และทุกการเลือก ย่อมหมายถึงการยอมเสียสิ่งอื่นเพื่อให้ได้
สิ่งที่เลือก หากลูกได้ฝึกทักษะนี้ตั้งแต่เด็ก มันจะกลายเป็นภูมิคุ้มกันติดตัวไป
ในทุกการตัดสินใจของชีวิต’

หลังจากจบ พ่อแม่สามารถชวนลูกคุยต่อได้ดังนี้

- “ถ้าไม่มีกฎ 24 ชั่วโมง เก่งจะตัดสินใจซื้ออะไร เพราะอะไร”
- “มีของอะไรในชีวิตลูกที่ลูก ‘อยากได้’ ในตอนนี้ไหม
ถ้าให้คิดภายใน 24 ชั่วโมงจะยังอยากได้ไหม”
- “ลูกคิดว่า การยอมเสียกระเป๋าเพื่อให้ได้หนังสือ
คือการตัดสินใจที่ดีไหม เพราะอะไร”

เริ่มฝึก ‘การประเมิน’ กัน

ในบทนี้ได้กล่าวถึงเรื่องทักษะการประเมินข้อดี-ข้อเสีย ซึ่งเป็นทักษะการตัดสินใจที่ลูกจะใช้ในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่เรื่องเล็กในวัยเด็กไปจนถึงเรื่องใหญ่ในวัยผู้ใหญ่ ลูกที่ฝึกทักษะนี้ตั้งแต่วัยประถม จะเติบโตเป็นวัยรุ่นที่ไม่ตัดสินใจโดยใช้อารมณ์ และกลายเป็นผู้ใหญ่ที่มีการตัดสินใจที่ดีในเรื่องการเงิน ความสัมพันธ์ และอาชีพการงาน

ในบทถัดไปคือบทที่ 9 ผมจะกล่าวถึงทักษะสุดท้ายของภาคที่ 2

นั่นคือ ‘ทักษะการเชื่อมเหตุและผล’ ทักษะที่จะช่วยลูกให้มีตรรกะแข็งแรง กล่าวคือ จะช่วยให้เห็นว่าเหตุการณ์หนึ่งนำไปสู่ผลลัพธ์หนึ่งอย่างไร

โดยไม่ด่วนสรุปจากหลักฐานที่ไม่เพียงพอ ดังนั้น ทักษะนี้คือพื้นฐานของ
การคิดเป็นเหตุเป็นผล ที่จะตัดสินใจไปตลอดชีวิต

บทที่ 9

ทักษะการเชื่อมโยงเหตุและผล ไม่เชื่ออะไรง่าย และคิดเป็นเหตุเป็นผล

บทนี้เป็นบทสุดท้ายของภาคที่ 2 ที่เราจะพูดถึงเรื่องทักษะการคิด
หลังจากที่ในบทที่ 4-8 เราได้พูดถึงเรื่องการตั้งคำถาม การสังเกต
การหาสาเหตุ การมองหลายมุม และการประเมินข้อดี-ข้อเสียไปแล้ว
ในบทนี้เราจะกล่าวถึงทักษะที่นำทั้งหมดมารวมเป็น ‘ตรรกะ’
ซึ่งก็คือทักษะการเชื่อมโยงเหตุและผลให้แข็งแรง

ก่อนที่จะเข้าบท ผมขอเริ่มต้นด้วยฉากที่พบเห็นได้ในห้องเรียนของเด็กหลาย ๆ คน

ลูกวัย 10 ขวบกลับมาจากโรงเรียน แล้วบอกแม่ว่า
“แม่ ๆ ครูบอกว่าใส่กระโปรงสีแดงในวันสอบจะได้คะแนนดี มีเพื่อน
คนหนึ่งใส่ แล้วเขาได้ A หนูเลยอยากใส่กระโปรงแดงในวันสอบ
เดือนหน้าบ้าง”

ในฉากนี้ ลูกรับข้อมูล 2 อย่าง คือ 1) ครูบอกว่ากระโปรงแดงดีต่อการสอบ
และ 2) เพื่อนใส่แล้วได้ A และเชื่อมเข้าด้วยกันเป็น กระโปรงแดง = ได้ A จึงสรุป
ว่าตัวเองต้องใส่ตามด้วย

ในมุมมองผู้ใหญ่ เราเห็นกันทั่วว่ามีปัญหาในการเชื่อมเหตุและผล เพื่อนได้ A
เพราะใส่กระโปรงแดง หรือเป็นเพราะ เพื่อนอ่านหนังสือ ครูออกข้อสอบที่เพื่อน
ถนัด เพื่อนนอนเพียงพอ คำตอบอาจเป็นไปได้หลายอย่าง เช่น การที่กระโปรง
สีแดงและคะแนน A เกิดพร้อมกัน ไม่ได้แปลว่าสิ่งหนึ่งทำให้เกิดอีกสิ่งหนึ่ง

ปัญหาคือเด็กในวัยประถมยังไม่มีทักษะการเชื่อมโยงเหตุผลและผลที่แข็งแรง เด็กจะรับ ‘สิ่งที่ดูเข้ากัน’ เป็นสาเหตุ โดยอัตโนมัติ ในชีวิตยุคนี้โซเชียลมีเดียและโฆษณา ทุกที่เต็มไปด้วยเหตุผลที่ไร้น้ำหนัก เด็กที่ขาดทักษะการเชื่อมโยงเหตุผลและผล จะเชื่อทุกอย่างที่เห็นได้ง่าย และตกเป็นเหยื่อของการตัดสินใจที่เกิดจากการเชื่อมโยงแบบผิด ๆ

ดังนั้นเป้าหมายของบทนี้จึงเป็นการฝึกลูกให้ ‘คิดเป็นเหตุเป็นผล’ และ รู้เท่าทันการ ‘เชื่อมโยงที่ไร้น้ำหนัก’ ทั้งในคำพูดของคนอื่น โฆษณา ข่าวสาร และในความคิดของตัวเอง ทักษะนี้คือ ‘ภูมิคุ้มกัน’ สำคัญที่จะติดตัวลูกไป ตลอดชีวิตในยุคที่ข้อมูลผิดๆ มีอยู่ทุกที่

คอนเซปต์ ‘การมีเหตุผล’ ในมุมมองแม่

ทักษะการเชื่อมโยงเหตุผลและผลคือความสามารถในการตรวจสอบว่า ข้ออ้างหนึ่ง กับข้อสรุปหนึ่ง ‘เชื่อมโยงกันด้วยตรรกะที่แข็งแรง’ หรือไม่ ในขณะที่สำคัญสำหรับผู้ใหญ่ ทักษะนี้คือพื้นฐานของการคิดวิเคราะห์ขั้นสูง แต่สำหรับเด็ก นอกจากจะเป็นพื้นฐานของการคิดวิเคราะห์เช่นเดียวกัน แต่จะใช้ตัวอย่างที่ง่ายเพื่อให้เด็กเชื่อมโยงได้

ในเด็กวัยประถม ทักษะนี้แบ่งเป็น 2 ส่วนที่พ่อแม่ต้องช่วยกันพัฒนา

เชื่อมเหตุผลให้แข็งแรง คือความสามารถในการสร้างเหตุผลที่ดี เช่น เมื่อลูกจะอ้างว่า “ฉันคิดว่า X” ต้องบอกได้ “เพราะ Y” และเหตุผล Y ต้องเชื่อมโยงกับ X อย่างมีตรรกะ ทักษะนี้ทำให้ลูกสื่อสารและเสนอความคิดเห็นได้ทรงพลังในห้องเรียน ในกลุ่มเพื่อน และในชีวิตวัยผู้ใหญ่

จบการเชื่อมที่ไร้น้ำหนัก คือความสามารถในการตรวจสอบคำพูดของคนอื่น (รวมถึงตัวเอง) ว่ามีน้ำหนักไหม เด็กที่ฝึกทักษะนี้จะไม่เชื่ออะไรโดยง่าย และจะจับ ‘กับดักทางตรรกะ’ ที่ผู้ใหญ่ใช้ได้กับ

ทั้งนี้ จะมีกับดักทางตรรกะที่พบบ่อยและเด็กควรรู้จัก 3 รูปแบบหลัก ดังนี้

1. เกิดพร้อมกัน ไม่ได้แปลว่า ‘ทำให้เกิด’ เช่น เพื่อนใส่กระโปรงสีแดง

ในวันสอบ และสอบได้เกรด A ไม่ได้แปลว่ากระโปรงแดงทำให้ได้ A แต่อาจมีสาเหตุอื่น

2. เห็นแค่ครั้งเดียว ไม่ได้แปลว่า ‘เป็นแบบนี้ทุกครั้ง’ เช่น เจอเพื่อนคนหนึ่ง

ที่ใจร้าย ไม่ได้แปลว่าทุกคนใจร้าย หรือกินอาหารร้านนี้ครั้งเดียวแล้วอร่อย ก็ไม่ได้แปลว่าจะอร่อยทุกครั้ง

3. คนพูดน่าเชื่อถือ ไม่ได้แปลว่า ‘พูดถูก’ เช่น สิ่งที่ใหญ่บอก ไม่ได้แปลว่าเป็นความจริงเสมอไป คนที่พูดเก่งก็ไม่ได้แปลว่าสิ่งที่พูดมีเหตุผลแข็งแรง ดังนั้น เด็กจึงต้องฝึกตรวจสอบเหตุผล ไม่ใช่ตรวจเพียงแค่ว่าพูด

อย่างไรก็ตาม ทักษะนี้ปลูกฝังในวัยเด็กได้ง่ายกว่าในวัยผู้ใหญ่ เพราะเด็กยังไม่มี ‘นิสัยเชื่อทุกอย่าง’ ที่ฝังลึก พ่อแม่ที่สอนการเชื่อมโยงเหตุผลและผลในวัยประถม จะช่วยให้ลูกหลีกเลี่ยงการตกเป็นเหยื่อของข่าวเท็จ การตลาดที่หลอกลวง และคำพูดที่ไม่จริงได้ตลอดชีวิต

ทำไมทักษะ ‘การมีเหตุผล’ จึงสำคัญในวัยเด็ก

ในวัยประถม ทักษะการเชื่อมโยงเหตุผลมีความสำคัญด้วยเหตุผล 3 ข้อ ซึ่งสามารถกำหนดอนาคตของลูกได้

1. สมองพัฒนาความสามารถทางตรรกะในช่วงนี้

ตามทฤษฎีพัฒนาการของ Piaget ที่กล่าวว่า เด็กวัย 7-12 ปี เข้าสู่ขั้นตอนการคิดแบบเหตุผลเชิงรูปธรรม (Concrete Operational) ที่เริ่มเข้าใจตรรกะกับสิ่งจับต้องได้ และเริ่มเตรียมเข้าสู่ขั้นตอนการคิดแบบเหตุผลเชิงนามธรรม (Formal Operational) เมื่อเข้าสู่วัยรุ่นที่เริ่มเข้าใจ ‘ตรรกะนามธรรม’ ทักษะ

การเชื่อมโยงเหตุและผลที่ได้รับการฝึกฝนมาตั้งแต่วัยประถม จะกลายเป็น ‘รากฐานสำคัญ’ ของการคิดอย่างมีเหตุผลทั้งในวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่

2. ยุคนี้เด็กเจอ ‘ข้อมูลไม่จริง’ มากที่สุดในประวัติศาสตร์มนุษย์

ในยุคของโซเชียลมีเดีย ที่มีทั้งข่าวปลอม โฆษณาที่ไร้น้ำหนัก Influencer ที่พูดอะไรคนก็เชื่อ เด็กยุคนี้ต่างรับข้อมูลที่ ‘ดูเข้ากัน’ แต่ ‘ไม่เป็นเหตุเป็นผล’ ตลอดทั้งวัน ถ้าหากไม่ฝึกทักษะการเชื่อมโยงเหตุและผลตั้งแต่เด็ก เมื่อเติบโตขึ้น เขาจะเชื่อในทุกอย่างที่เห็น

3. ทักษะนี้คือพื้นฐานของ ‘ความเป็นตัวของตัวเอง’ ในวัยรุ่น

เด็กที่ฝึกการเชื่อมโยงเหตุและผลจะกลายเป็นวัยรุ่นที่ไม่ทำตามเพื่อนในสิ่งที่ไม่ดี เพราะ ‘คิดเหตุผลของตัวเองได้’ ในขณะที่เด็กที่ไม่ได้ฝึกทักษะนี้จะทำตามเพื่อนทุกอย่าง เพราะคิดว่าสิ่งที่เพื่อนทำน่าจะดี ดังนั้น การฝึกทักษะนี้ในวัยประถมจึงเป็นการเตรียมตัวให้ลูกรอดจาก Peer Pressure ในวัยรุ่นได้

สัญญาณที่บอกว่าลูก ‘มี’ หรือ ‘ไม่มี’ ทักษะการเชื่อมโยงเหตุและผล

สัญญาณที่บอกว่าลูกยังมีทักษะนี้ไม่เยอะ

- เชื่อกุอย่างใหญ่หรือเพื่อนพูด โดยไม่ตั้งคำถาม
- สรุปกฎทั่วไปจากตัวอย่างเดียว เช่น “ทุกคนใจร้าย” โดยอ้างอิงจากเพื่อนคนเดียว
- เชื่อว่าสองสิ่งที่เกิดพร้อมกัน คือเหตุและผลของกันและกัน เช่น ใส่เสื้อตัวนั้นแล้วโชคดี
- ไม่ค่อยใช้คำว่า ‘เพราะ’ หรือใช้แบบไม่เชื่อมโยง
- เมื่อถามว่า “เพราะอะไรลูกถึงคิดแบบนั้น” มักจะตอบว่า “ก็คิด” หรือ “ไม่รู้”
- เชื่อโฆษณาทันที หรือเมื่อเห็นสิ่งของในยูทูปหรือ TikTok แล้วอยากซื้อทันที

สัญญาณที่บอกว่าลูกมีทักษะนี้

- เมื่อได้ยินข้ออ้าง มักถามว่า “จริงหรือ” หรือ “พิสูจน์ยังงัย”
- มักจะใช้คำว่า “เพราะ” “ดังนั้น” “ทำให้” “เลย” บ่อยและตรงกับเหตุผลที่อธิบาย

- ไม่สรุปจากเหตุการณ์ครั้งเดียว เช่น บอกว่า “ครั้งนี้เพื่อนคนนี้ใจร้าย” แทน “เพื่อนคนนี้ใจร้ายตลอด”
- เมื่ออธิบายความคิด สามารถให้เหตุผลที่เชื่อมโยงกับข้อสรุปได้
- ตั้งคำถามกับโฆษณา “ทำไมเขาบอกว่าดี” “พิสูจน์ยังงัย”
- เมื่อผู้ใหญ่อ้างเหตุผลที่อ่อน สามารถตั้งคำถามอย่างสุภาพกลับได้

กิจกรรม ‘การมีเหตุผล’ ที่ทำกับลูกได้

ผมขอเสนอ 4 กิจกรรมที่ครอบคลุมการฝึกทักษะนี้ในมิติต่าง ๆ

ตั้งแต่การเชื่อมโยงเหตุและผลพื้นฐานไปจนถึงการจับกับดักทางตรรกะ

■ ลองทำที่บ้าน

กิจกรรมที่ 1 เกมเหตุ-ผล (เหมาะกับวัย 6-8 ขวบ)

เป้าหมายการฝึก: สอนลูกให้เข้าใจความสัมพันธ์แบบ ‘เหตุ-ผล’
ในเรื่องง่าย ๆ ก่อนที่จะนำไปใช้กับเรื่องที่ซับซ้อน

วิธีเล่น: เตรียมกระดาด 2 ชุด ชุดแรกเขียน ‘เหตุ’
ในแต่ละใบ เช่น ฝนตก หิวมาก ลืมทำการบ้าน

นอนน้อย ส่วนชุดที่สองให้เขียน ‘ผล’ เช่น
ถนนเปียก กินข้าวเยอะ โดนครูดู
ให้ลูกจับคู่ ‘เหตุ’ กับ ‘ผล’ ที่ตรงกัน จากนั้น
ชวนลูกอธิบายว่า “ทำไมเหตุนี้จึงส่งผลให้...”
จะทำให้ลูกค่อย ๆ เข้าใจความสัมพันธ์ของ
เหตุและผล
ขั้นตอนต่อไป เราจะสร้างความท้าทาย โดยการใส่
‘ผลที่อาจจะมีหลายเหตุ’ เช่น ตื่นไม่ไหว
อาจมีเหตุจาก การนอนน้อย ป่วย เครียด
หรือเล่นเกมก่อนนอน ลองให้ลูกคิดเหตุที่เป็น
ไปได้หลายอย่างของผลลัพธ์เดียวกัน

จุดที่ฝึกทักษะ:

ลูกเริ่มเข้าใจว่า ผลลัพธ์หนึ่งอาจมาจาก
หลายเหตุ และเหตุหนึ่งอาจนำไปสู่หลาย
ผลลัพธ์ ความเข้าใจนี้คือพื้นฐานของการคิด
ที่ซับซ้อนกว่าในกิจกรรมถัดไป

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าให้คะแนนถูก/ผิด ในเด็กเล็ก การพยายาม

จับคู่ คือชัยชนะ: แม้จะจับคู่ไม่ตรงในตอนแรก

แต่ค่อย ๆ ฝึก ก็จะจับคู่ได้แม่นยำ

กิจกรรมที่ 2 ตรวจเหตุผลของโฆษณา (เหมาะกับวัย 8-11 ปี)

เป้าหมายการฝึก: ฝึกลูกให้ใช้ทักษะเชื่อมเหตุผลกับสิ่งที่เจอ

ในชีวิตจริงประจำวัน เช่น โฆษณา

วิธีเล่น: ดูยูทูปหรือ TikTok กับลูก เมื่อมีโฆษณาขึ้น

(หรือคอนเทนต์ที่อ้างเหตุผล) ให้หยุดดู

แล้วชวนลูกตรวจสอบ

- “เขาบอกว่าอะไร”
- “เขาอ้างเหตุผลอะไร”
- “เหตุผลนั้นแข็งแรงไหม พิสูจน์ได้ไหม”
- “ถ้าเขาขายของ เขาจะบอกความจริง หรือบอกแค่ด้านดี”

ตัวอย่าง: โฆษณาน้ำมะนาวที่บอกว่า ‘ดื่มแล้วผิวสวย’
ชวนลูกตั้งคำถามว่า “ทำไมเขาบอกว่าทำให้
ผิวสวย” “เขาแสดงหลักฐานอะไรไหม” “หรือ
แค่ให้ผู้หญิงสวยมาดื่ม แล้วบอกว่าเพราะดื่ม”

จุดที่ฝึกทักษะ: ลูกจะเริ่มเห็นว่าโฆษณาส่วนใหญ่ใช้กับดัก
ทางตรรกะ คือ แสดงคนสวย/ดูดี คู่กับสินค้า
แล้วชี้นำว่าสินค้าทำให้เป็นแบบนั้น โดยไม่มี
หลักฐานจริง การเห็นกับดักนี้ในโฆษณาทำให้
ลูกมีภูมิคุ้มกัน ต่อโฆษณาตลอดชีวิต

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง: อย่าทำให้ลูกกลายเป็น ‘คนคิดลบกับ
ทุกโฆษณา’ เพราะจุดประสงค์คือฝึกการคิด
ไม่ใช้การปฏิเสธทุกอย่าง ถ้าโฆษณามีเหตุผล
ที่แข็งแรงจริง เช่น มีหลักฐาน มีงานวิจัย
รองรับ ก็ยอมรับได้ แต่จุดสำคัญคือเราต้อง
ตรวจก่อนที่จะเชื่อ

กิจกรรมที่ 3 เกิดพร้อมกัน หรือ ทำให้เกิด (เหมาะกับวัย 10-12 ปี)

เป้าหมายการฝึก: สอนลูกให้แยกแยะระหว่าง ‘สองสิ่งเกิดพร้อมกัน’ กับ ‘สิ่งหนึ่งทำให้เกิดอีกสิ่ง’ ซึ่งเป็นกับดักทางตรรกะที่ผู้ใหญ่มักทั่วโลกพลาดบ่อยที่สุด

วิธีเล่น: ยกตัวอย่างคู่ของเหตุการณ์ที่ ‘เกิดพร้อมกัน’ แล้วถามลูกว่า “คิดว่าสิ่งหนึ่งทำให้เกิดอีกสิ่งหนึ่งจริงไหม หรือเป็นแค่เรื่องบังเอิญ” ตัวอย่างคู่เหตุการณ์

- “ทุกครั้งที่คุณใส่เสื้อสีเขียว วันนั้นโชคดี”
 - เสื้อทำให้โชคดีจริง หรือแค่บังเอิญ
- “ในเดือนที่ขายไอติมได้เยอะ คนก็จมน้ำในสระว่ายน้ำเยอะด้วย” - ไอติมทำให้คนจมน้ำ หรือมีตัวแปรอื่น เช่น อากาศร้อน
- “นักเรียนที่เล่นกีฬาเก่ง จะเรียนเก่งด้วย”
 - กีฬาทำให้เรียนเก่งจริง หรือความเก่ง

มาจากสาเหตุเดียว เช่น การมีวินัย

การมีพลังงานดี

- “คนที่กินผักเป็นประจำ จะอายุยืน”

- ผักทำให้อายุยืน หรือคนที่กินผัก มักจะ
ออกกำลังกายและดูแลสุขภาพ

ในด้านอื่นด้วย

จุดที่ฝึกทักษะ:

ลูกจะเห็นว่าเรื่องในชีวิตจริงซับซ้อนกว่าที่คิด
การที่ A และ B เกิดพร้อมกันไม่ได้แปลว่า
A ทำให้เกิด B เพราะฉะนั้นการสรุปแบบ
‘กระโดด’ คือสาเหตุที่ผู้ใหญ่หลายคนเชื่อ
ในเรื่องที่ไม่จริง

จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง:

กิจกรรมนี้อาจยากสำหรับเด็ก ให้ใช้เวลาคิด
และอธิบาย อย่ารีบเฉลย ปล่อยให้ลูกคิดเอง
และถ้าลูกตอบว่า “ทำให้เกิดจริง” ก็ไม่ใช่เรื่อง
ผิด เพราะบางคู่ก็เป็นจริง แต่สิ่งสำคัญคือ

ลูกได้ฝึกตั้งคำถาม ก่อนที่จะเชื่อ ซึ่งนั่นคือ
เป้าหมายจริง ๆ

กิจกรรมที่ 4 ฝึก “เพราะอะไรถึงคิดแบบนั้น” (เหมาะกับทุกช่วงวัย)

เป้าหมายการฝึก: สร้างนิสัยการ ‘ถามเหตุผล’ ของคำถามล่ออ้าง
ทั้งของคนอื่นและของตัวเอง

วิธีเล่น: ทุกครั้งที่ลูกพูดคำถามล่ออ้าง เช่น “คนนี้เป็น
คนไม่ดี” “วิชานี้น่าเบื่อ” “เพื่อนคนนั้นเก่งกว่า
หนู” “แม่ไม่รัก” ให้พ่อแม่ตอบกลับด้วยคำถาม
ว่า “เพราะอะไรลูกถึงคิดแบบนั้น”
เป้าหมายไม่ใช่การจับคำพูดของลูก แต่คือ
การบังคับให้ลูกคิดถึงเหตุผลของตัวเอง
บ่อยครั้งลูกจะตอบไม่ได้ และจะเริ่มเข้าใจว่า
ตัวเองพูดโดยไม่คิด
ในทางกลับกัน เมื่อพ่อแม่อ้างเหตุผล ก็ต้อง
อนุญาตให้ลูกถามกลับด้วย “เพราะอะไร

- จุดที่ฝึกทักษะ:** พ่อแม่ถึงคิดแบบนั้น” และตอบด้วยความจริง ไม่ใช่ตอบว่า “เพราะแม่บอก”
- ลูกเริ่มสร้างนิสัยการ ‘ตรวจเหตุผล’ ก่อนพูด และก่อนที่จะเชื่อ ทักษะจะนี้ค่อย ๆ ถูกปลูกฝัง โดยอัตโนมัติ และจะกลายเป็นพื้นฐานของการคิดแบบเป็นเหตุเป็นผลตลอดชีวิต
- จุดที่พ่อแม่ต้องระวัง:** ให้ระวังน้ำเสียง ถ้าน้ำเสียงเป็นการจับผิด หรือเถียง จะทำให้ลูกหยุดพูด ทางที่ดี ควรจะใช้น้ำเสียงที่แสดงความสนใจจริง ๆ เพื่อจะได้เข้าใจว่าลูกคิดอย่างไร

ไอเดียเริ่มบทสนทนา ‘การมีเหตุผล’ ที่ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

คำถามที่กระตุ้นทักษะการเชื่อมโยงเหตุผลและผล สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เมื่อลูกกล่าวถึงเรื่องใด ๆ หรือเมื่อพบเจอเหตุการณ์ใด

กรณีที่ถูกพูดคำกล่าวอ้าง

- “เพราะอะไรลูกถึงคิดแบบนั้น”
- “ลูกรู้ได้ยังไง”
- “มีหลักฐานอะไรไหม”

กรณีที่ดูข่าวหรือโฆษณาด้วยกัน

- “เขาอ้างว่าอะไร เหตุผลของเขาแข็งแรงไหม”
- “ถ้าเขาขายของ เขาน่าจะบอกความจริงทุกด้านไหม”

กรณีที่ลูกสรุปจากเหตุการณ์เดียว

- “ลูกเจอแบบนี้กี่ครั้งแล้ว ถึงได้สรุปว่าเป็นแบบนี้ทุกครั้ง”
- “ถ้าครั้งถัดไปเป็นแบบอื่น ลูกจะคิดยังไง”

กรณีที่ลูกเชื่อว่าทั้งสองอย่างเกี่ยวข้องกัน

- “ลูกแน่ใจไหมว่า A ทำให้เกิด B หรือทั้งสองเกิดจาก C”
- “ถ้าไม่ทำ A ในครั้งหน้า B จะยังเกิดไหม”

กับเด็กที่พ่อแม่มักจะทำผิดพลาดบ่อยในการพัฒนาทักษะนี้

ในการสอนทักษะการเชื่อมโยงเหตุผลและผล พ่อแม่หลายคนมักทำผิดในจุดที่จัดกับเป้าหมายของการสอนเอง ดังนั้นผมจึงขอเสนอ 4 กับเด็กตัวอย่างที่พบบ่อย ดังนี้

1. พูดเหตุผลที่ไม่มีน้ำหนักให้ลูกฟังเป็นประจำ

ลูกเรียนรู้ ‘การใช้เหตุผล’ จากการฟังพ่อแม่ทุกวัน ถ้าพ่อแม่พูดด้วยเหตุผลที่ไม่มีน้ำหนักบ่อยครั้ง โดยไม่อธิบายถึงเหตุผลที่หนักแน่น จะส่งผลให้ลูกเกิดการเลียนแบบได้ เช่น กินผักนี้จะฉลาด คนนี้ไม่ดีหรอก แบบนี้ไม่เหมาะ ทางที่ดีพ่อแม่ควรฝึกอธิบายเหตุผลของตัวเองให้แข็งแรง เพื่อให้ลูกเห็นเป็นแบบอย่าง

2. ใช้ “เพราะแม่บอก” หรือ “เพราะพ่อสั่ง” เป็นเหตุผล

ในวัฒนธรรมไทยที่ผู้ใหญ่มีอำนาจ พ่อแม่หลายคนใช้คำพูดแบบ “เพราะแม่บอกไง” “พ่อสั่งให้ทำ” เป็นการปิดการสนทนา คำพูดแบบนี้สอนลูกว่าตำแหน่งคือเหตุผล ซึ่งเป็นสิ่งที่ผิด ถ้าหากเด็กได้ยินคำพูดเหล่านี้ในบ้านบ่อย เขาจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่เชื่อฟังคนที่มีอำนาจมากกว่า โดยไม่ตรวจสอบเหตุผล ทางที่ดี พ่อแม่ควรจะอธิบายเหตุผลจริง ๆ ให้ลูกฟัง แม้ว่าตนเองจะมีอำนาจการตัดสินใจที่สูงกว่าลูกก็ตาม

3. ไม่อธิบายเหตุผลของกฎในบ้าน

หลายบ้านมีกฎที่ลูกต้องทำตามโดยที่ลูกก็ไม่ว่าทำไมต้องทำ เช่น ห้ามใช้มือถือหลังสามทุ่ม ต้องกินข้าวกับครอบครัว ห้ามดูยูทูปในวันธรรมดา เป็นต้น กฎเหล่านี้อาจมีเหตุผลที่ดี แต่ถ้าพ่อแม่ไม่อธิบายว่าทำไมถึงต้องปฏิบัติตาม ลูกก็จะทำตามแบบถูกบังคับ ไม่ได้เข้าใจในสิ่งที่ทำจริง ๆ และเมื่อพ่อแม่ไม่อยู่ตรงหน้าก็จะเลิกทำ ทางที่ดีควรจะอธิบายเหตุผลของกฎทุกข้อ และเปิดโอกาสให้ลูกถามได้ ถ้าลูกมีเหตุผลที่ดีกว่า ก็อาจปรับเปลี่ยนกฎได้

4. ไม่ยอมรับเมื่อลูกชี้ว่าเหตุผลของผู้ใหญ่ไม่มีน้ำหนัก

ในบางครั้งหลังจากที่เด็กฝึกทักษะนี้จบ เด็กจะจับเหตุผลที่ไร้น้ำหนักของพ่อแม่ได้ เช่น แม่บอกว่าทำสิ่งนี้ดี แต่แม่ก็ไม่เคยทำ หรือ พ่อบอกว่าวิชานี้สำคัญ แต่ไม่เห็นมีหลักฐานยืนยัน เมื่อได้ฟังสิ่งที่ลูกตอบกลับ พ่อแม่บางคนจะรู้สึกโกรธและสวนกลับทันทีว่า “ลูกกำลังเถียงผู้ใหญ่” ซึ่งปฏิกริยานี้จะทำลายทักษะที่ลูกกำลังพัฒนา ในทางที่ดี ควรยอมรับว่า “สิ่งที่ลูกพูดนั้นดีนะ แม่ไม่ได้คิดถึงเรื่องนี้เลย” หรือ “ใช่ พ่ออาจจะอธิบายไม่ดี ลองคิดด้วยกันใหม่ดีกว่า” การที่พ่อแม่ยอมรับในความเห็นของลูก จะทำให้ลูกเห็นว่าการตรวจสอบเหตุผลของผู้ใหญ่สามารถทำได้ ไม่ใช่การแสดงความก้าวร้าวแต่อย่างใด

เรื่องเล่าก่อนนอน ‘แหวนของน้องโบ’

น้องโบเป็นเด็กหญิงอายุ 10 ขวบ มีเพื่อนสนิทคนหนึ่งชื่อ ‘มะลิ’ ที่เก่งกีฬา วอลเลย์บอลเป็นอย่างมาก ทุกครั้งที่มะลิลงแข่ง มะลิจะใส่แหวนสีแดงที่แม่ของเธอให้ไว้ติดตัวเสมอ และเกือบทุกครั้งที่ทีมของมะลิจะชนะการแข่งขัน

วันหนึ่งโบบอกแม่ว่า “แม่ ๆ หนูอยากได้แหวนสีแดงเหมือนมะลิ เพราะแหวนทำให้ชนะ มะลิใส่แล้วแข่งชนะทุกครั้งเลย”

แม่ของโบฟังแล้วไม่ปฏิเสธทันที แต่ถามว่า “โบ... แหวนทำให้มะลิชนะจริงหรือ ...ลองคิดดี ๆ ก่อนนะ”

โบยืนยันว่า “จริงสิแม่... มะลิใส่แหวนทุกครั้ง และชนะทุกครั้งเลย ทั้งสองสิ่งนี้ เกิดพร้อมกัน แสดงว่าแหวนทำให้ชนะ”

แม่ยิ้ม “จริงหรือ... จินมาคิดด้วยกันนะ ว่ามีอะไรอีกที่มะลิทำแล้วอาจทำให้เธอชนะ”

โบคิด “เอ่อ... มะลิซ้อมทุกวันหลังเลิกเรียน แม่ของเธอเคยเป็นนักวอลเลย์บอลเก่าคอยสอนเทคนิคให้ และมะลิตัวสูงกว่าคนอื่นในทีม...”

แม่พยักหน้า “แล้วถ้ามะลิไม่ใส่แหวน แต่ยังซ่อมทุกวัน แกรมตัวสูง แล้วยังมีเทคนิคจากแม่อีก มะลิจะชนะไหม”

โบคิดสักครู่ “ก็... น่าจะชนะอยู่นะคะ”

แม่ “แล้วถ้าโบใส่แหวนสีแดง แต่ไม่ซ่อม ไม่มีเทคนิค...โบจะชนะไหม”

โบหัวเราะ “ก็... คงไม่ชนะค่ะ”

แม่ “นั่นแหละโบ... การที่แหวนกับการชนะเกิดขึ้นพร้อมกัน ไม่ได้หมายความว่าแหวนทำให้แข่งชนะแต่มะลิชนะได้เพราะหลายสิ่งที่เธอทำมาตลอด แหวนเป็นเพียงแค่สิ่งของที่เธอใส่ในวันแข่งเท่านั้น”

โบนิ่งคิด “ถ้าหนูอยากเก่งวอลเลย์แบบมะลิบ้าง... หนูต้อง...”

แม่รอ

“...ซ่อม” โบตอบ “...และเรียนรู้เทคนิค ไม่ใช่ซื้อแหวน”

แม่มกอดโบ “ใช่จะลูก สิ่งที่คุณได้คิดวันนี้สำคัญกว่าแหวน สิ่งที่คุณเหมือนว่าจะทำให้เกิดอะไรขึ้น บางครั้งไม่ใช่สิ่งที่ทำให้เกิดจริง ๆ ดังนั้นก่อนที่จะเชื่อลองถามตัวเองว่า ‘ถ้าไม่มีสิ่งนี้ จะยังเกิดเหมือนเดิมไหม’ บ่อยครั้งเราจะเจอความจริงจะ”

ตั้งแต่นั้น ทุกครั้งที่โบเห็นใครด่วนสรุปว่าเรื่องสองเรื่องเกี่ยวข้องกัน เธอจะ
ถูกคิดและตั้งคำถามกับตัวเองเสมอว่า “จริง ๆ แล้วมันเชื่อมโยงกัน หรือแค่
เกิดขึ้นพร้อมกัน” โบจึงกลายเป็นเด็กที่ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ และมีความคิดที่ลึกซึ้ง
กว่าเพื่อนรุ่นเดียวกัน”

หลังจากจบ พ่อแม่สามารถชวนลูกคุยต่อได้ดังนี้:

- ถ้าแม่ของโบบอกว่า ‘ไม่ ๆ แหวนไม่ทำให้ชนะ ลูกคิดผิด’ โบจะเรียนรู้
อะไรไหม
- “มีเรื่องไหนในชีวิตลูกที่ลูกเชื่อว่าสองอย่างเกี่ยวข้องกัน แต่ถ้าคิดดี ๆ
แล้วอาจไม่เกี่ยวข้องบ้าง”
- ถ้าให้ใช้คำถามว่า ‘ถ้าไม่มีสิ่งนี้ จะยังเกิดเหมือนเดิมไหม’ ลูกจะใช้กับ
เรื่องอะไรในวันพรุ่งนี้”

เริ่มฝึกใช้ ‘การมีเหตุผล’

บทนี้เป็นบทสุดท้ายของภาคที่ 2 ซึ่งได้กล่าวถึงเรื่องทักษะการคิด 6 อย่าง
อันประกอบไปด้วย การตั้งคำถาม การสังเกต การหาสาเหตุ การมองหลายมุม
การประเมินข้อดี-ข้อเสีย และทักษะการเชื่อมโยงเหตุและผล ในบทนี้ ทักษะทั้ง
6 ทำงานควบคู่กันเพื่อสร้างการเป็นนักคิดที่ดีให้กับลูก

เด็กที่ได้รับการฝึกทักษะการเชื่อมโยงเหตุและผลจะเติบโตเป็นคนที่ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ คิดเป็นเหตุเป็นผล มีภูมิคุ้มกันตัวเองจากข้อมูลข่าวสารเท็จต่าง ๆ และมีความเป็นตัวของตัวเองไม่ทำตามสิ่งที่ไม่ดีที่คนอื่นกระทำ

บทที่ 10

รับมือเมื่อลูกตอบยาก ปฏิเสธที่จะตอบ หรือไม่อยากคิด

เมื่อพ่อแม่เริ่มใช้เทคนิคและกิจกรรมจากบทที่ 4-9

กับลูกในชีวิตจริงสิ่งหนึ่งที่จะเกิดขึ้นแน่นอนคือ ‘ความไม่ราบรื่น’

คู่มือในหนังสือเล่มนี้มันอาจดูสวยงาม แต่เมื่อปฏิบัติจริง

อาจทำได้ยาก เพราะเด็กก็มีอารมณ์ความรู้สึก

เด็กเองก็มีวันที่ดีและวันที่แย่ และบางครั้งอาจไม่ให้ความร่วมมือ

ผมเขียนบทนี้เพราะเข้าใจดีว่า เมื่อพ่อแม่ประสบกับปัญหาดังกล่าว หลายคนจะล้มเลิกในการใช้เทคนิคใหม่ ๆ ในการเลี้ยงลูก นั้นไม่ใช่เพราะเทคนิคดังกล่าวไม่ดี แต่เป็นเพราะเมื่อนำไปใช้ครั้งแรกแล้วได้รับปฏิกิริยาตอบรับที่ไม่ดี เช่น ลูกตอบว่าไม่รู้ ลูกแสดงอาการงอน หรือปฏิเสธที่จะทำกิจกรรมด้วย ทำให้พ่อแม่รู้สึกว่ามันไม่ได้ผล จึงกลับไปใช้วิธีแบบเดิม ดังนั้น ก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหา ผมขอยกตัวอย่างสถานการณ์ที่พ่อแม่ส่วนใหญ่พบเจอ ดังนี้

แม่อ่านหนังสือเล่มนี้จบ รู้สึกตื่นเต้นมาก ค้นนั้นในระหว่างที่กินข้าว จึงตัดสินใจใช้ ‘คำถามวันละข้อ’ จากบทที่ 4 ลองถามลูกว่า “วันนี้มีอะไรที่ลูกสงสัยบ้างไหม” ลูกตอบว่า “ไม่มี” แม่ลองอีกที พร้อมถามกลับว่า “จริงเหรอ... ไม่มีอะไรที่ลูกรู้สึกแปลกใจในวันนี้เลยเหรอ” ลูกตอบว่า “ไม่มีจริง ๆ แม่” พร้อมทำหน้าบึ้ง

แม่รู้สึกผิดหวัง และคิดในใจว่า “เทคนิคนี้คงไม่ได้ผลกับลูกฉัน” และไม่อยากลองอีกในวันถัดไป สัปดาห์ถัดไปก็กลับมาเลี้ยงลูกด้วยวิธีการแบบเดิม หนังสือเล่มนี้กลายเป็นเล่มที่มีประโยชน์ แต่ใช้ไม่ได้กับลูกของฉัน

สถานการณ์นี้เกิดขึ้นในหลายครอบครัวที่อ่านหนังสือเลี้ยงลูก ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ลูกตอบไม่ได้ แต่เป็น การที่พ่อแม่ตีความผิดพลาด เพราะหลายคนมักจะคิดว่าการตอบ “ไม่มี” หรือ “ไม่รู้” แปลว่าไม่ได้ผล ทั้งที่ความจริงแล้ว มันคือจุดเริ่มต้นของการฝึกต่างหาก มีใช้จุดจบ

ดังนั้น ในบทนี้เราจะกล่าวถึงสถานการณ์ที่พ่อแม่มักจะพบเจอบ่อย เมื่อนำเทคนิคไปปรับใช้ รวมไปถึงให้ วิธีรับมือที่ช่วยให้ความไม่ราบรื่นกลายเป็นการฝึกฝนที่ทรงพลังมากกว่าเดิม

ทำไมลูกตอบยาก หรือปฏิเสธ

ก่อนที่จะรู้วิธีรับมือ พ่อแม่ต้องเข้าใจสาเหตุที่ลูก ‘ตอบยาก’ หรือ ‘ปฏิเสธ’ เสียก่อน เพราะวิธีรับมือนั้นจะต่างกัน ขึ้นอยู่กับสาเหตุ โดยผมจะแบ่งสาเหตุออกเป็น 5 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. ลูกไม่ชินกับการถูกถาม

ถ้าก่อนหน้านี้ในบ้านไม่ได้ตั้งคำถามลูกแบบปลายเปิดบ่อย ลูกก็จะไม่คุ้นเคย ในช่วงแรก ๆ ที่พ่อแม่เริ่มเปลี่ยนการถาม ลูกก็จะรู้สึกแปลกใจ มีความสงสัย

และอาจตอบเพียงสั้น ๆ เพื่อความปลอดภัย ซึ่งสาเหตุนี้สามารถแก้ได้ด้วยเวลาและความสม่ำเสมอ

2. ลูกเหนื่อย

เด็กในวัยประถมเรียนหนังสือหนัก ทำกิจกรรมเยอะ และสมองรับได้จำกัด ถ้าหากพ่อแม่ตั้งคำถามคำถามที่ต้องคิดในจังหวะที่ลูกเหนื่อย ลูกจะตอบไม่ได้ แม้จะอยากตอบก็ตาม ดังนั้น การถามที่ผิดจังหวะเป็นสาเหตุที่พบบ่อยที่สุดของการที่ลูกตอบว่า “ไม่รู้”

3. ลูกไม่เข้าใจคำถาม

บางครั้งคำถามของพ่อแม่เป็นนามธรรมเกินไป หรือใช้คำที่ลูกไม่เข้าใจ ลูกจึงตอบว่า “ไม่รู้” เพราะเขาไม่รู้จักจริงๆ ว่ากำลังถูกถามอะไร ไม่ใช่เพราะว่าไม่อยากตอบ

4. ลูกกลัวตอบผิด

ในบ้านที่พ่อแม่เคยชินกับการตอบสนองในรูปแบบที่ตัดสิน ลูกก็จะกลัวว่า ถ้าตอบผิด จะถูกตำหนิ ดังนั้นการตอบว่า “ไม่รู้” คือทางที่ปลอดภัยที่สุดสำหรับเด็ก ด้วยเหตุนี้ พ่อแม่จึงจำเป็นต้องสร้างความปลอดภัยทางใจให้แก่เด็กชั้นใหม่

5. อยู่ในช่วงอารมณ์ไม่ดี

เด็กในวัยประถมเริ่มมีอารมณ์ที่ซับซ้อน บางวันแค่เด็กก็แค่ไม่ยอมคุย โดยไม่มีเหตุผลใด ๆ ในกรณีนี้การพยายามถามในจังหวะนี้อาจไม่ได้ผล ทางที่ดีคือรอถามในจังหวะอื่น

เมื่อพ่อแม่รู้สาเหตุที่แท้จริงของลูกแล้ว ก็จะมองเห็นทางออกชัดเจนขึ้น และที่สำคัญที่สุดคือพ่อแม่ต้องไม่ตีความว่าลูกปฏิเสธเพราะ ‘ไม่यरร่วมมือ’ หรือ ‘ไม่ฉลาด’ ซึ่งนับเป็นการตีความที่ผิดในทุกกรณี

รับมือเมื่อลูกตอบ “ไม่รู้” หรือ “ไม่มี”

คำตอบที่พ่อแม่มักจะได้รับบ่อยที่สุดเมื่อเริ่มใช้คำถามปลายเปิดคือ “ไม่รู้” “ไม่มี” หรือ “แล้วแต่แม่” คำตอบเหล่านี้ไม่ใช่ความล้มเหลว แต่เป็นจุดที่พ่อแม่ต้องรู้วิธีรับมือต่อ

ห้ามคิดว่า “ไม่รู้” คือคำตอบสุดท้าย

สมองของเด็กต้องการเวลา 10-30 วินาทีในการประมวลผลคำถามปลายเปิด คำว่า “ไม่รู้” ในตอนแรกมักจะเป็นคำตอบโดยอัตโนมัติ ไม่ใช่การคิดแล้วไม่มี

ทางที่ดี ควรจะนั่งสักครู่ ไม่ถามเพิ่มเติม ปล่อยให้ลูกคิดต่อในใจ บ่อยครั้ง
เมื่อผ่านไปประมาณ 30 วินาที ลูกจะเริ่มพูดเอง

เปลี่ยนคำถามจากนามธรรมเป็นรูปธรรม

ถ้าลูกตอบว่า “ไม่รู้” ให้ลองเปลี่ยนคำถามให้แคบลงและจับต้องได้มากขึ้น เช่น
เปลี่ยนจากคำถามที่ว่า “วันนี้มีอะไรน่าสนใจไหม” เป็น “ตอนพักเที่ยง ลูกเล่น
กับใคร” คำถามที่แคบลงจะทำให้ลูกตอบได้ง่ายขึ้น และเมื่อลูกเริ่มตอบ พ่อแม่ก็
สามารถขยายต่อไปสู่คำถามที่กว้างขึ้นได้

ตอบรับว่า “ไม่รู้” อย่างไม่ผิดหวัง

สิ่งที่จะทำลายการสนทนาเร็วที่สุดคือการที่พ่อแม่แสดงสีหน้าผิดหวัง
เมื่อลูกตอบ “ไม่รู้” ลูกจะจับสัญญาณนี้ได้ทันที และจะรู้สึกว่ ‘ฉันทำให้พ่อแม่
ผิดหวัง’ ในครั้งหน้าลูกจะตอบแค่ “อะไรก็ได้” เพื่อให้พ่อแม่พอใจ ทางที่ดี
พ่อแม่ควรตอบรับด้วยน้ำเสียงปกติ เช่น “อ้อ...ไม่เป็นไรลูก ถ้านึกได้ค่อย
มาบอกแม่” และเปลี่ยนเรื่อง

ใช้ ‘ตัวเลือก’ แทน ‘คำถามปลายเปิด’ ในตอนเริ่ม

ถ้าลูกตอบ “ไม่รู้” บ่อย ให้ลองเปลี่ยนเป็นการให้ตัวเลือก เช่น เปลี่ยนจาก “ลูกอยากกินอะไรเย็นนี้” เป็น “ลูกอยากกินข้าวผัด ก๋วยเตี๋ยว หรือสลัด” การมีตัวเลือกง่ายกว่าการให้เขาคิดเอง และลูกจะค่อย ๆ เริ่มเสนอตัวเลือกที่ 4 ของตัวเองเมื่อชินกับการคิดมากขึ้น

รับมือเมื่อลูกหงุดหงิดหรือต่อต้าน

บางครั้งลูกไม่ได้ตอบ “ไม่รู้” แต่จะหงุดหงิด เกียจ หรือพูดในทำนองว่า “แม่ถามอะไรเยอะ” “พ่อชอบสอบสวน” “ทำไมต้องคิดด้วย” ปฏิภาณนี้พบได้บ่อยกว่าที่คิด โดยเฉพาะเมื่อลูกเข้าใกล้ช่วงวัยรุ่น

เข้าใจก่อน อย่าโกรธ

การหงุดหงิดของลูกไม่ใช่ ‘การไม่เคารพพ่อแม่’ แต่คือ ‘การสื่อสารว่ามีปัญหา’ ปัญหาอาจเป็นการถามผิดจังหวะ เพราะลูกอาจเหนื่อยจริง หรือลูกรู้สึกที่พ่อแม่กดดันมากเกินไป ดังนั้นการโกรธลูกในจังหวะนี้จะทำให้ปัญหาแย่ลง

ตอบรับอารมณ์ก่อน แล้วค่อยคุยด้วยเหตุผล

เมื่อลูกหงุดหงิด พ่อแม่ต้องยอมรับความรู้สึกของลูกก่อน ไม่ใช่บอกให้ “อย่าหงุดหงิด” เช่น “แม่เข้าใจว่าลูกเหนื่อย เราพักก่อนได้นะ” หรือ “เห็นด้วยว่าวันนี้ทรมานเยอะไป พ่อขอโทษ” คำพูดแบบนี้จะทำให้ลูกรู้สึกว่าได้รับการเข้าใจ และอารมณ์จะเบาลง

กอดก่อน ไม่ต้องชนะการสนทนານี้

จุดที่พ่อแม่หลายคนพลาดคือการ ‘ดันต่อ’ แม้ว่าจะส่งสัญญาณว่า ไม่อยากคุย เพราะรู้สึกว่าตัวเอง พลาดไม่ได้ที่จะสอนลูก ในความเป็นจริง การกอดในจังหวะที่ลูกหงุดหงิดและค่อยกลับมาคุยในจังหวะที่ตึกกว่า จะส่งผลในระยะยาวที่ตึกกว่า เพราะผู้ที่ชนะในระยะยาวคือคนที่รู้ว่าเมื่อไรควรจะกอด

คุยเรื่องความรู้สึก ไม่ใช่เรื่องเดิม

หลังจากลูกอารมณ์ดีขึ้น (อาจจะหลังกินข้าวเสร็จ หรือวันถัดไป) ให้ลองชวนคุย เรื่องที่เกิดขึ้น “แม่สังเกตว่า เมื่อวานลูกหงุดหงิดที่แม่ถามเยอะ ลูกอยากให้แม่ ทำยังไง” คำถามนี้แสดงว่าพ่อแม่รับฟัง และให้ลูกมีส่วนในการตั้งกฎ การสนทนาภายในบ้าน

รับมือเมื่อลูกตอบ “แค่ให้พ่อแม่หยุด”

รูปแบบที่อันตรายที่สุดคือการที่ลูกบอกว่า “ตอบเพื่อให้พ่อแม่พอใจและหยุดถาม” นั้นหมายความว่า เขาเข้าใจว่าพ่อแม่ต้องการคำตอบแบบไหน จึงตอบแบบนั้น โดยไม่ได้ฝึกคิดจริง ๆ ซึ่งรูปแบบนี้เป็นสัญญาณอันตราย เพราะเหมือนจะสำเร็จ แต่ความจริงกลับไม่ได้ฝึกฝนอะไรเลย

สัญญาณที่บอกว่าลูกกำลังทำแบบนี้

- ตอบเร็วเกินไป โดยไม่มีท่าทางคิด
- ตอบในแบบที่คาดเดาว่าพ่อแม่อยากได้ยิน
- เมื่อถูกถามว่า “เพราะอะไรถึงคิดแบบนี้” จะอ้างหรือเปลี่ยนคำตอบ
- ใช้คำพูดของผู้ใหญ่ในแบบที่ลูกไม่น่าจะคิดเองได้
- คำตอบเหมือนเดิมทุกครั้ง โดยไม่มีบริบทใหม่

วิธีการรับมือ

สังเกตน้ำเสียงของตัวเอง

ลูกที่ตอบเพื่อให้พ่อแม่หยุด มักจะมาจากบ้านที่พ่อแม่ใช้น้ำเสียงแบบคาดหวัง ในการถาม ลูกจะจับสัญญาณว่าพ่อแม่อยากได้ยินอะไร และตอบในแบบนั้น

ถ้าพ่อแม่ปรับน้ำเสียงให้เป็นแบบสงสัยแทน การคาดหวังคำตอบ ลูกก็จะค่อย ๆ เริ่มตอบตามที่คิดจริง ๆ

ตอบรับคำตอบที่แปลกของลูกด้วยความสนใจ

เพื่อให้ลูกรู้ว่าตอบในแบบของตัวเองเป็นเรื่องปกติ ทุกครั้งที่ลูกตอบในแบบที่ไม่ตรงกับที่พ่อแม่คาดหวัง ให้พ่อแม่ตอบรับด้วยคำว่า “น่าสนใจ ทำไมลูกถึงคิดแบบนั้น” แทนการตอบว่า “จริงเหรอ” หรือ “ไม่ใช่หรอก” หลังจากนั้นลูกจะเริ่มกล้าตอบในแบบของตัวเอง

พูดต่อด้วย “แล้วทำไม”

ถ้าลูกตอบเร็วเกินไป ให้พูดต่อด้วย “แล้วทำไมลูกถึงคิดแบบนั้น” ถ้าลูกตอบไม่ได้ นั่นคือสัญญาณที่บอกว่าตอบโดยไม่คิด ไม่ต้องตำหนิ แค่ตอบกลับไปว่า “ไม่เป็นไร แม่อยากให้คุณคิดดูใหม่นะ ไม่รับ”

จังหวะที่ใช้ vs จังหวะที่ไม่ใช้

ทักษะที่พ่อแม่ต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการใช้เทคนิคในหนังสือคือการอ่าน จังหวะของลูกคำถามดีในจังหวะที่ผิด ก็อาจไม่ได้ผล กลับกัน หากใช้คำถามธรรมดาในจังหวะที่ถูก ก็อาจสร้างการสนทนาที่ลึกที่สุดในเดือนนั้นได้

จังหวะที่ใช้

- หลังลูกพักจากกิจกรรม (พักจากเรียน พักจากเล่น)
ประมาณ 15-30 นาที
- ระหว่างทำกิจกรรมที่ลูกชอบ (วาดรูป ระบายสี เล่นต่อบล็อก)
- ในรถ ระหว่างเดินทาง (สมองอยู่ในโหมด ‘ฟัง’ ไม่ใช่ ‘ทำ’)
- ก่อนนอน 15-20 นาที (สมองพร้อมเชื่อมโยงเหตุการณ์ของวัน)
- เมื่อลูกเริ่มเล่าเรื่องเอง (สัญญาณว่าพร้อมจะคุย)

จังหวะที่ไม่ใช่

- ทันทีหลังเลิกเรียน (ลูกเหนื่อยและต้องการพัก)
- ระหว่างทำการบ้าน (ลูกใช้สมองอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มภาระให้ลูก)
- เมื่อลูกหิว เหนื่อย หรือป่วย (สมองทำงานไม่เต็มที่)
- ระหว่างที่ลูกอารมณ์ไม่ดี (โกรธ เสียใจ ผิดหวัง)
- ระหว่างที่ลูกกำลังใช้หน้าจอ (สมองอยู่ในโหมด ‘รับ’ ไม่ใช่ ‘คิด’)

การ ‘อ่านจังหวะ’ คือทักษะที่ต้องฝึกผ่านการสังเกต เด็กแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง บางคนตอบดีเวลาอยู่ในรถ บางคนตอบดีช่วงก่อนนอน บางคนตอบดีตอนช่วยพ่อแม่ทำกับข้าว พ่อแม่ที่อ่านจังหวะของลูกได้ จะนำเทคนิคในหนังสือเล่มนี้ไปใช้ได้แล้วผลลัพธ์ที่ดี

ปรับเทคนิคตามอายุและบุคลิกของลูก

เทคนิคในหนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นในภาพรวมกว้าง ๆ แต่พ่อแม่ต้องไม่ลืมว่า ไม่มีสูตรสำเร็จใดใช้ได้กับเด็กทุกคน ลูกของคุณมีอายุเฉพาะ บุคลิกเฉพาะ และเงื่อนไขเฉพาะที่ไม่ซ้ำใคร ดังนั้นหน้าที่ของพ่อแม่คือการต้อง ‘ปรับเปลี่ยน’ เทคนิคเหล่านี้ให้เข้ากับธรรมชาติของลูกเสมอ

ปรับตามอายุ

เด็กเล็กในวัย 6-8 ปี

ต้องการคำถามที่จับต้องได้ และคำตอบสั้น ๆ พวกคำถามนามธรรม เช่น “ลูกรู้สึกอะไรกับเหตุการณ์นี้” อาจจะยากเกินไป ลองเปลี่ยนให้ลูกเลือกตอบแทน เช่น “ดีใจ เสียใจ หรือโกรธ”

เด็กกลางในวัย 9-10 ปี

สมองเริ่มพร้อมสำหรับการประมวลผลคำถามนามธรรม แต่ยังต้องการ ‘นั่งร้านทางความคิด’ ผ่านตัวอย่างรูปธรรม เช่น การยกเหตุการณ์ใกล้ตัว มาช่วยถอดความรูสึก

เด็กโตในวัย 11-12 ปี

เป็นช่วงวัยที่ก้าวเข้าสู่วัยรุ่น สามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนในประเด็นนามธรรมที่ลึกซึ้งได้แล้ว แต่สิ่งที่พ่อแม่ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษคือ เด็กวัยนี้จะเริ่มมีอาการ ‘ถอน’ หรือตั้งการ ‘ตั้งเกราะป้องกันตัว’ ได้ง่ายขึ้น การปรับใช้น้ำเสียงที่นุ่มนวล และจังหวะที่ไม่รุกเร้า จึงเป็นกุญแจสำคัญสำหรับพ่อแม่

ปรับตามบุคลิก

ลูกที่เป็น Introvert ต้องการเวลาคิดนานกว่า มักจะตอบสั้น ๆ และไม่ค่อยพูดในกลุ่ม คำถามที่ดีคือคำถามที่ให้ ‘ลูกคิดในใจก่อน’ แล้วค่อยพูด หรืออาจให้เขียนลงกระดาษก่อนพูด

ลูกที่เป็น Extrovert มักจะตอบเร็ว ชอบพูดคุย แต่บางครั้งอาจตอบโดยไม่คิด คำถามที่ดีคือคำถามที่ ‘บังคับให้คิดก่อนพูด’ เช่น “ลองคิดสัก 10 วินาทีก่อนตอบนะ”

ลูกที่กลัวผิด มักจะตอบ “ไม่รู้” บ่อย กลัวตัดสินใจ ต้องการความปลอดภัยมากเป็นพิเศษ พ่อแม่ต้องตอบรับทุกคำตอบในแบบที่ไม่ตัดสิน และอาจต้องใช้เวลาหลายเดือนก่อนลูกจะเริ่มกล้าแสดงความเห็น

ลูกที่มีคำตอบแล้ว เด็กบางคนเป็นเด็กเก่ง ที่มีคำตอบให้กับทุกเรื่อง และต้องการคำถามที่ซับซ้อนกว่า เพื่อให้เด็กได้คิดจริง ไม่ใช่แค่ตอบจากความจำ

เมื่อไรควร ‘ถอย’ และเมื่อไรควร ‘ลอง’

คำถามที่พ่อแม่ถามตัวเองบ่อยที่สุดเมื่อลูกไม่ร่วมให้ความร่วมมือคือ “จะดันต่อหรือถอย” ผมขอให้แนวทางดังนี้

เมื่อไรควรถอย

- ลูกแสดงสัญญาณอารมณ์ไม่ดีอย่างชัดเจน เช่น โกรธ ร้องไห้ ไม่ตอบ
- ลูกเริ่ม ‘ตอบเพื่อให้พ่อแม่หยุด’ ไม่ใช่การตั้งใจตอบจริง
- จังหวะไม่เหมาะสม เช่น ลูกเหนื่อย หิว ป่วย
- พ่อแม่เองเริ่มหงุดหงิด เพราะถ้าหงุดหงิดต่อ อาจจะทำลาย

ความสัมพันธ์ได้

ในจังหวะเหล่านี้ การถอยคือทางเลือกที่ดีที่สุด รักษาความสัมพันธ์ก่อนการฝึกฝนรอได้ แต่ความสัมพันธ์นั้นรอไม่ได้

เมื่อไรควรลอง

- ลูกอยู่ในจังหวะที่ดี เช่น พักผ่อนเพียงพอ อารมณ์ดี ไม่ทำกิจกรรมอื่น
- ลูกเริ่มเล่าเรื่องเอง เป็นสัญญาณว่าพร้อมจะพูดคุย
- มีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องในแต่ละวัน เช่น ลูกเห็นอะไรแปลก เจอปัญหา
- พ่อแม่อยู่ในจังหวะที่ไม่รีบ และมีเวลารับฟัง

กฎทองที่ผมขอแนะนำคือ ในแต่ละสัปดาห์ ให้ตั้งเป้าหมายเล็ก ๆ เช่น ใช้คำถามปลายเปิดสำเร็จ 3 ครั้ง แทนการใช้ทุกครั้งที่คุยกับลูก เพราะความสำเร็จที่ทำได้สม่ำเสมอ นั้นดีกว่าความตั้งใจสูงแต่ล้มเลิกเร็ว

ความสำเร็จมาจากความสม่ำเสมอ ไม่ใช่ความสมบูรณ์

ในบทนี้เราจะกล่าวถึงความเป็นจริงที่หนังสือเลี้ยงลูกส่วนใหญ่ไม่พูดถึง คือความไม่ราบรื่น ที่จะเกิดขึ้นเมื่อพ่อแม่เปลี่ยนวิธีเลี้ยงลูก เป้าหมายของบทนี้คือให้พ่อแม่ ‘ไม่ยอมแพ้’ เมื่อเจอความไม่ราบรื่น และเข้าใจว่าทุกการ ‘ไม่ตอบ’ ของลูก คือข้อมูลที่จะช่วยพ่อแม่ปรับเปลี่ยนวิธี ไม่ใช่สัญญาณว่าเทคนิคไม่ได้ผล

สิ่งที่ผมอยากให้พ่อแม่จำจากบทนี้ คือความสำเร็จในการพัฒนาทักษะการคิดของลูกไม่ได้มาจาก ‘การใช้เทคนิคถูกทุกครั้ง’ แต่มาจาก ‘การกลับมาลองใหม่ ทุกครั้งที่พลาด’

พ่อแม่ที่ใช้เทคนิคได้เพียง 30 เปอร์เซ็นต์ของเวลา แต่ทำต่อเนื่องตลอด 2 ปี
ย่อมได้ผลลัพธ์ที่ดีกว่าพ่อแม่ที่พยายามทำ 100 เปอร์เซ็นต์เต็ม แต่เลิกরাไป
หลังจากผ่านไปเพียง 1 สัปดาห์

ในบทถัดไปและบทสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้ ผมจะกล่าวถึงวิธีในการดูว่า
ลูกพัฒนาทักษะการคิดจริงหรือไม่ เพราะบางครั้งพ่อแม่ใช้เทคนิคมานานแล้ว
แต่ไม่แน่ใจว่าส่งผลอย่างไร ดังนั้นการมี ‘สัญญาณพัฒนาการ’ ที่ชัดเจน
จะช่วยให้พ่อแม่เห็นความก้าวหน้าและรักษาความตั้งใจในระยะยาวไว้ได้

บทที่ 11

สัญญาณพัฒนาการ และการเดินทางที่เพิ่งเริ่มต้น

เมื่อพ่อแม่ใช้เทคนิคในหนังสือเล่มนี้ได้ระยะหนึ่ง

คำถามที่จะตามมาแน่นอนคือ “มันใช้ได้จริงไหม”

และ “ลูกของดิฉันเก่งขึ้นจริงหรือเปล่า”

คำถามนี้สำคัญ เพราะถ้าพ่อแม่ไม่เห็นพัฒนาการ ความตั้งใจจะค่อย ๆ หายไป และในที่สุดจะเลิกใช้เทคนิคทั้งหมด ในขณะเดียวกัน ถ้าพ่อแม่ตั้งความคาดหวัง ผิด เช่น รอให้ลูก ‘เปลี่ยน’ ภายในหนึ่งเดือน ก็อาจจะผิดหวังในวิธีที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง

บทนี้เป็นบทสุดท้ายของหนังสือ ซึ่งเราจะพูดถึงเรื่อง ‘การวัดผล’ ของ การพัฒนาทักษะการคิดของลูก ในรูปแบบของ ‘สัญญาณ’ ที่พ่อแม่สังเกตได้ ในชีวิตประจำวัน เมื่อพ่อแม่รู้ว่า ‘จะมองหาสัญญาณที่ไหน’ และ ‘คาดหวังใน รอบเวลาที่เหมาะสม’ ก็จะรักษาความตั้งใจในระยะยาวได้

ก่อนจะเข้าสู่บท ผมขอเริ่มต้นด้วยสถานการณ์ที่พ่อแม่หลายคนพบเจอ

แม่ใช้เทคนิคในหนังสือเล่มนี้มา 3 เดือน ทำกิจกรรมกับลูก ทุกสัปดาห์ ถามคำถามเปิดทุกมื้ออาหารในตอนแรกตื่นเต้นมาก แต่ผ่านไปได้หนึ่งเดือน เริ่มสงสัยว่า “ลูกเก่งขึ้นจริงไหม ลูกดูเหมือน เดิมเลย” จึงค้นหาในกูเกิล ‘แบบทดสอบทักษะการคิดเด็ก’ ก็ไม่เจอ อะไรที่น่าเชื่อถือ ในที่สุดก็เริ่มลังเลว่าควรทำต่อหรือเปล่า

สถานการณ์นี้เกิดขึ้นเสมอ และเหตุผลที่พ่อแม่สงสัยไม่ใช่เพราะลูกไม่ได้เก่งขึ้น แต่เพราะ ‘การเปลี่ยนแปลงทางความคิด’ ไม่ใช่สิ่งที่เห็นได้ในวันเดียว และไม่มีคะแนนที่บอกตัวเลขชัดเจน พ่อแม่ที่ไม่รู้วิธีสังเกต มักจะมองข้าม การเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดอยู่ตรงหน้า

ทำไมการวัดผลทักษะการคิดยาก

ในการพัฒนาทักษะของลูก เรื่องอย่างการอ่าน คณิตศาสตร์ หรือกีฬา วัดผลง่ายเพราะมีคะแนนสอบ สกิตีเวลา หรือจำนวนคำที่อ่านชัดเจน ทำให้พ่อแม่ตัดสินใจปรับเปลี่ยนได้ง่าย แต่ ‘ทักษะการคิด’ นั้นต่างกันโดยสิ้นเชิง ไม่มีข้อสอบใดวัด ‘ทักษะการตั้งคำถาม’ หรือ ‘ทักษะการมองหลายมุม’ ได้อย่างตรงและแม่นยำ หากมีคนเสนอแบบทดสอบ ขอให้พ่อแม่ระวัง เพราะแบบทดสอบเหล่านั้นมักวัดแค่ ‘การจำคำตอบ’ ไม่ใช่ ‘ทักษะการคิดจริง

ทักษะการคิดปรากฏในชีวิตจริง ไม่ใช่ในห้องสอบ

เด็กที่มีทักษะการคิดดี มักจะแสดงออกมาในจังหวะที่เผชิญเหตุการณ์จริง ได้ตัดสินใจจริง และคุยกับคนจริง ไม่ใช่ในกระดาษข้อสอบที่นิ่งๆ ดังนั้น

การวัดผลที่แม่นยำที่สุดจึงต้องเป็นการ ‘สังเกตในชีวิตจริง’ ของพ่อแม่ ไม่ใช่แบบทดสอบสำเร็จรูปที่ใครจัดทำขึ้น

ทักษะการคิดพัฒนาแบบ ‘ค่อย ๆ’ ไม่ใช่ ‘กระโดด’

“ความสามารถในการอ่านอาจเพิ่มจาก 30 คำเป็น 60 คำต่อนาทีได้ใน 1 เดือน และเห็นพัฒนาการได้ชัด ในขณะที่ ‘ทักษะการคิด’ ในช่วง 1 เดือนแรกอาจดูเหมือนไม่มีอะไรเปลี่ยน แต่พอผ่านไป 6 เดือนจะเห็นความต่างที่ชัดเจน ดังนั้น การ ‘วัดผลบ่อยเกินไป’ จึงใช้ไม่ได้ผล แต่ต้องประเมินในกรอบเวลาที่เหมาะสม

เด็กแต่ละคนมีจังหวะการพัฒนาที่ต่างกัน

ทักษะการคิดของเด็กไม่ได้เดินตามตารางพัฒนาการมาตรฐาน เด็กบางคนพัฒนาทักษะ ‘การตั้งคำถาม’ ก่อน ‘การมองหลายมุม’ ขณะที่บางคนเป็นตรงกันข้าม

ดังนั้น การเปรียบเทียบลูกเรากับลูกคนอื่นจึงไม่ได้ผล สิ่งที่ดีที่สุดคือ การเปรียบเทียบพัฒนาการของลูก ‘กับตัวเขาเองในเดือนก่อน’

หลักการวัดผล สังเกตพฤติกรรม ไม่ใช่ผลลัพธ์

เมื่อรู้ว่าทักษะการคิดวัดผลนั้นประเมินได้ยาก พ่อแม่ต้องเปลี่ยนมาคิดว่า ควร ‘วัดอะไรแทน’ ในมุมมองผม สิ่งที่ต้องวัดคือ ‘พฤติกรรม’ ของลูก ในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่ ‘ผลลัพธ์’ ในข้อสอบ พฤติกรรมหมายถึงสิ่งที่ลูกทำซ้ำในชีวิต เช่น ตามคำถามบ่อย สังเกตรายละเอียด ใช้คำว่า ‘เพราะ’ ในการอธิบาย หรือขอเวลาคิดก่อนตอบ ดังนั้นการวัดผลที่ ‘พฤติกรรม’ บอกเราว่าทักษะกำลังถูกปลูกฝังเป็นนิสัย ซึ่งสำคัญกว่าการที่ลูกตอบคำถามถูกในกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งเป็นครั้งคราว

ตัวอย่างของพฤติกรรม vs ผลลัพธ์

- ผลลัพธ์: ลูกตอบถูกในกิจกรรม ‘นักสืบขงหนหายไป’ ครั้งที่ 3
- พฤติกรรม: ลูกเริ่มถามคำถามแบบนักสืบในสถานการณ์จริง
เมื่อมีปัญหาในบ้าน

พฤติกรรมคือสัญญาณที่บอกว่า ทักษะได้ออกจากตำราเรียนไปอยู่ในชีวิตจริงของลูกแล้ว ดังนั้นการวัดผลที่พ่อแม่ควรใช้คือสังเกตพฤติกรรมเหล่านี้ และจดบันทึกการเปลี่ยนแปลง

สัญญาณพัฒนาการในแต่ละทักษะ

ผมได้รวบรวม ‘สัญญาณพัฒนาการ’ ของทั้ง 6 ทักษะที่เรียนในหนังสือเล่มนี้ไว้ด้วยกัน พ่อแม่สามารถใช้เป็นรายการ ‘เช็กทุก 3 เดือน’ เพื่อติดตามดูว่าลูกมีความก้าวหน้าในทักษะด้านใดบ้าง

ทักษะที่ 1 การตั้งคำถาม

- ลูกถามคำถามเฉลี่ยต่อวันมากขึ้น (สังเกตในแต่ละสัปดาห์)
- เริ่มถามคำถามเชิงลึก ไม่ใช่แค่ถามว่า “อะไร” แต่ “ทำไม” และ “ถ้าเป็นแบบนี้ล่ะ”
- กล้าถามผู้ใหญ่ที่ไม่คุ้นเคย เช่น ครูใหม่ พนักงานในร้าน
- ในกิจกรรม ‘คำถามวันละข้อ’ เริ่มแบ่งปันคำถามที่ ‘นึกได้ในวัน’ ไม่ใช่คำถามที่คิดในตอนนั้น

ทักษะที่ 2 การสังเกตและรวบรวมข้อมูล

- เล่าเรื่องได้ละเอียดขึ้น เช่น “ครูใส่เสื้อสีฟ้า” แทน “ครูใส่เสื้อ”
- ใช้คำว่า “ที่จริง” “จริงๆ แล้ว” “แต่ที่เห็นคือ” บ่อยขึ้น
- เห็นรายละเอียดที่ผู้ใหญ่ในบ้านไม่เห็น
- เริ่มแยก “เห็น” จาก “คิดว่า” ได้ในคำพูด

ทักษะที่ 3 การหาสาเหตุ

- เมื่อเจอเรื่องที่ไม่เข้าใจ จะถามว่า “ทำไม” หลายชั้น โดยไม่หยุดที่คำตอบแรก
- ลดการด่วนตัดสินคนอื่น เช่น “เพื่อนใจร้าย” เป็น “เพื่อนคงมีเหตุผลของเขา”
- ใช้คำเชื่อมเหตุผล “เพราะ” “เลย” “ทำให้” บ่อยขึ้นและตรงกับบริบท
- เมื่อพ่อแม่ใช้ “ทำไม” ลูกตอบได้อย่างมีเหตุผล ไม่ใช่ตอบแค่ “ก็เพราะ...”

ทักษะที่ 4 การมองหลายมุม

- ใช้คำว่า “ในมุมมองเขา” หรือ “ถ้าเป็นเขา” ในคำพูด
- เมื่อทะเลาะกับเพื่อนหรือพี่น้อง พยายามเล่าเรื่องในมุมมองอีกฝ่ายได้
- ลดการใช้ “ทุกคน” หรือ “ใคร ๆ” เปลี่ยนเป็น “บางคน” หรือ “คนนี้”
- เมื่อเห็นใครเศร้าหรือโกรธ พยายามคิดว่าทำไม

ทักษะที่ 5 การประเมินข้อดี-ข้อเสีย

- เมื่ออยากได้อะไร สามารถอธิบายเหตุผลได้ทั้งสองด้าน
- ใช้เวลาคิดก่อนตอบในเรื่องสำคัญ
- คิดถึงผลที่ตามมา เช่น “ถ้าซื้อสิ่งนี้จะไม่เงินซื้อสิ่งนั้น”

- จัดการเงินค่าขนมได้ดีขึ้น เงินไม่หมดเร็ว
- ยอมรับการ Trade-off ได้ “เลือกอันนี้ ยอมเสียอันนั้น”

ทักษะที่ 6 การเชื่อมโยงเหตุและผล

- ตั้งคำถามเมื่อได้ยินข้ออ้างที่ดูแปลก
- ไม่เชื่อโฆษณาทันที และเริ่มถามว่า “จริงหรือ”
- ไม่ด่วนสรุปจากครั้งเดียว
- ใช้คำเชื่อมตรรกะ “เพราะ” “ดังนั้น” “แต่” บ่อยขึ้นและถูกบริบท
- เริ่มจับการเชื่อมโยงที่ไม่มีน้ำหนักในคำพูดของคนอื่น

รายการเบื้องต้นนี้ ไม่จำเป็นว่าลูกของคุณจะต้องมีทุกข้อ ขอเพียงแค่เห็นบางสัญญาณที่เพิ่มขึ้นจากก่อนหน้านี้ เพียงเท่านั้นก็ถือว่ามีความพัฒนาการที่ชัดเจนแล้ว

กรอบเวลาที่สมเหตุสมผล

คำถามที่พ่อแม่ถามบ่อยที่สุดคือ “ใช้เวลาเท่าไรถึงจะเห็นผล” ซึ่งเราอาจจะประมาณการณได้ดังต่อไปนี้

ใน 1 เดือนแรก

อย่าเพิ่งคาดหวังพัฒนาการในตัวลูก แต่ให้คาดหวัง ‘พัฒนาการในตัวพ่อแม่’ ก่อน นั่นคือการที่พ่อแม่เริ่มเปลี่ยนวิธีตอบ ยับยั้งการให้คำตอบทันที แล้วเปลี่ยนมาใช้คำถามแทน แม้ลูกอาจยังตอบได้ไม่ถี่นัก แต่ ‘สภาพแวดล้อม’ ในบ้านได้เริ่มเปลี่ยนไปแล้ว และสิ่งนี้คือพื้นฐานสำคัญของทุกอย่างที่จะตามมา

ใน 3 เดือน

เริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงในตัวลูก ลูกเริ่มชินกับการถูกถาม เริ่มตอบ “ไม่รู้” น้อยลง เริ่มแสดงสัญญาณของทักษะที่ฝึกบ่อย ในรอบเวลานี้ พ่อแม่จะเริ่มสังเกตได้ว่า ลูกพูดบางอย่างที่เมื่อก่อนไม่พูด เช่น ใช้คำว่า “เพราะ” หรือถามคำถามที่ลึกขึ้น

ใน 6 เดือน

เริ่มปลูกฝังจนหล่อหลอมกลายเป็นส่วนหนึ่งของ ‘บุคลิกภาพ’ ตัวตนของลูกอย่างแท้จริง เขาจะเริ่มแสดงทักษะการคิดวิเคราะห์ออกมาได้เองในสถานการณ์ใหม่ๆ ที่ไม่เคยฝึกฝนมาก่อน โดยที่พ่อแม่ไม่จำเป็นต้องเอ่ยปากชวนคิดอีกต่อไป

และในกรอบเวลานี้อเอง พ่อแม่จะเริ่มได้รับ ‘เสียงสะท้อนจากคนรอบข้าง เช่น ครู บอกว่า “ลูกของคุณถามคำถามดีในห้องเรียน” หรือ “ลูกของคุณคิดเป็นเหตุ เป็นผลกว่าเด็กรุ่นเดียวกัน”

ใน 1 ปี

เมื่อทักษะหล่อหลอมกลายเป็น ‘นิสัย’ ลูกจะดึงออกมาใช้โดยอัตโนมัติ จนพ่อแม่เองต้องแปลกใจเมื่อมองย้อนกลับไประหว่างที่ลูกเปลี่ยนไปมากขนาดไหน ในกรอบเวลานี้ ลูกของคุณจะแตกต่างจากเพื่อนรุ่นเดียวกันอย่างชัดเจน ทั้งในเรื่องการคิด การพูด การตัดสินใจ และความเข้าอกเข้าใจคนรอบข้าง

ใน 3-5 ปี

ทักษะการคิดของลูกจะกลายเป็น ‘ทุน’ สำคัญที่ติดตัวไปจนเติบโต ไม่ว่าลูก จะไปเรียนที่ไหน ทำงานอะไร หรือพบเจอใคร ทักษะเหล่านี้จะช่วยลูกได้ใน ทุกสถานการณ์ และกลายเป็นเครื่องหมายของ ‘คนที่คิดเป็น’ ที่ทุกคนสังเกตเห็นได้ กรอบเวลานี้ขึ้นอยู่กับ ‘ความสม่ำเสมอ’ ของพ่อแม่เป็นหลัก พ่อแม่ที่ใช้ เทคนิคทุกวันจะเห็นผลได้เร็ว ส่วนพ่อแม่ที่ใช้สลับวันอาจเห็นผลช้าหน่อย แต่จะได้ผลในที่สุด ขอแค่ไม่ล้มเลิกกลางทาง

การบันทึกพัฒนาการ สมุดของพ่อแม่

เครื่องมือที่ผมแนะนำให้พ่อแม่ใช้ในระยะเวลาคือ ‘สมุดบันทึกการสังเกต’ ของตัวเอง เป็นสมุดเล็ก ๆ ที่พ่อแม่เฝ้าจับสิ่งที่สังเกตเห็นเกี่ยวกับลูกในแต่ละสัปดาห์ ไม่จำเป็นต้องเขียนทุกวัน แค่สัปดาห์ละครั้งก็พอ

สิ่งที่ควรจด

- คำถามที่ลูกถามและคำถามที่น่าสนใจในสัปดาห์นี้
- เหตุการณ์ที่ลูกแสดงทักษะการคิดที่เพิ่งฝึก
- เรื่องที่ลูกเล่า และการเล่าที่มีรายละเอียดที่ดีขึ้น
- การตัดสินใจของลูกที่แสดงการคิดล่วงหน้า
- จดทุกครั้งที่ลูกไม่เชื่อในทันที และตั้งคำถามกลับ

ทำไมต้องจด

เนื่องจากพัฒนาการของลูกมักเกิดขึ้นอย่าง ‘ค่อยเป็นค่อยไป’ พ่อแม่ที่อยู่ใกล้ชิดกับลูกในทุกๆ วัน จึงมักจะ ‘มองไม่เห็น’ ความเปลี่ยนแปลงนั้น เพราะการอยู่ด้วยกันตลอดเวลา เปรียบเสมือนการมองทรงผมของตัวเองในกระจก ทุกวันที่เรามักรู้สึกว่าทุกอย่างยังคงเหมือนเดิม แต่หากลองย้อนกลับไปดูรูปถ่ายเมื่อ 6 เดือนก่อน เราจะเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจน สมุดบันทึกจึง

ทำหน้าที่เป็นรูปถ่ายที่ช่วยให้พ่อแม่มองย้อนกลับไปที่เมื่อเปิดสมุดในเดือนที่ 6 ดูนบันทึกในเดือนแรก พ่อแม่จะเห็นความต่างที่ชัดเจนและเกิดกำลังใจทำต่อ พ่อแม่หลายคนที่เคยสงสัยว่า ‘ใช้ได้จริงไหม’ จะได้คำตอบที่ชัดเจนก็หลังเปิดดู

สัญญาณที่บอกว่าต้องปรับวิธี

ในขณะที่บันทึกเน้นการเห็นพัฒนาการที่ดี ผมจึงยกตัวอย่างสัญญาณที่บอกว่าวิธีที่ใช้อาจ ‘ไม่ตรง’ กับลูกของคุณ และต้องปรับเปลี่ยน ดังนี้

สัญญาณที่ต้องปรับวิธี

- ผ่านไป 6 เดือนแล้วยังไม่เห็นสัญญาณพัฒนาการในตัวลูกเลย
- ลูกเริ่ม ‘กลัว’ หรือ ‘หลีกเลี่ยง’ เมื่อพ่อแม่ถามคำถาม
- ลูกเริ่มแสดงอารมณ์ทางลบบ่อย เช่น โกรธ ร้องไห้ เมื่อถูกถามคำถาม
- ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก เริ่มตึงเครียดมากกว่าเดิม
- ลูกเริ่มแสดงคำตอบที่ตัวเองคิดว่าพ่อแม่อยากได้ยิน

ถ้าพบเจอสัญญาณเหล่านี้ ขึ้นแรกที่ต้องตรวจสอบคือการใช้น้ำเสียงและ จังหวะของพ่อแม่เอง บ่อยครั้งปัญหาอาจไม่ได้อยู่ที่เทคนิค แต่เป็นวิธีที่พ่อแม่ นำเทคนิคมาใช้ต่างหาก ลองกลับไปดูบทที่ 10 เรื่องการรับมือเมื่อลูกตอบยาก

และลองปรับวิธีให้นุ่มนวลขึ้น ไม่ต้องใช้บ่อยหรือเปลี่ยนกิจกรรมที่เหมาะสมกับลูก
ของคุณมากกว่า

ถ้าหากปรับประยุกต์ใช้แล้วยังไม่ดีขึ้น อาจถึงเวลาที่ต้องเข้าพบ ‘ผู้เชี่ยวชาญ’
เช่น นักจิตวิทยาเด็ก เพื่อขอคำแนะนำ เพราะอาจมี ‘ปัจจัยอื่นในชีวิตของลูก’
ที่ส่งผลกระทบอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องที่กว้างกว่าแค่การใช้เทคนิคในหนังสือเพียง
อย่างเดียว

บทส่งท้าย

ขอบคุณและอำลา

เมื่อมาถึงตรงนี้ คุณพ่อคุณแม่คงได้ใช้เวลาอ่านหนังสือเล่มนี้จนจบแล้ว และน่าจะเริ่มนำบางเทคนิคไปใช้กับลูกแล้ว ผมจึงขอใช้พื้นที่สุดท้ายนี้ฝากข้อความ 3 เรื่องที่ผมคิดว่าสำคัญที่สุดสำหรับการเดินทางต่อ

เรื่องแรก การลงทุนของพ่อแม่ในการพัฒนาทักษะการคิดของลูก เป็นการลงทุนที่คุ้มค่าที่สุดในชีวิต ทักษะที่พ่อแม่ฝึกให้ลูกในวัยเด็ก จะอยู่กับลูกไปจนโต ไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนไปอย่างไร อาชีพจะเปลี่ยนไป เทคโนโลยีจะเปลี่ยนแปลง ทักษะการคิดที่ดีจะยังคงเป็นสิ่งที่ทำให้ลูกของคุณ ‘ก้าวต่อไป’ ได้เสมอ ในขณะที่เด็กที่รอบรู้ที่ขาดทักษะนี้จะต้องพยายามมากกว่า การลงทุนเพียงใช้เวลา 10-20 นาทีต่อวันในการพูดคุยกับลูกอย่างมีคุณภาพ ตลอดช่วง 5-6 ปีของวัยประถม นับเป็นการลงทุนที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าการลงทุนอื่นใดที่ผมรู้จัก

เรื่องที่สอง พ่อแม่จะเปลี่ยนไปด้วยพร้อมกับลูก สิ่งที่ผมเห็นบ่อยที่สุด ในครอบครัวที่ใช้แนวคิดในหนังสือเล่มนี้ คือพ่อแม่เองก็มีความคิดที่ดีขึ้น ในชีวิตของตัวเอง เพราะการฝึกถามลูก ฝึกการมองหลายมุม ฝึกการประเมิน ก่อนตัดสินใจ ทำให้พ่อแม่ได้ฝึกทักษะเหล่านี้ในชีวิตของตัวเองไปในเวลาเดียวกัน คุณจะกลายเป็นคนที่คิดได้ดีกว่าเดิม ตัดสินใจในงานและในความสัมพันธ์ ได้ดีกว่าเดิม และเข้าใจคนรอบตัวมากกว่าเดิม ซึ่งนี่คือของขวัญที่หนังสือเล่มนี้ให้กับพ่อแม่โดยไม่ได้อีกกล่าวถึง

เรื่องที่สาม การเลี้ยงลูกให้คิดเป็น ไม่ใช่จุดหมายปลายทาง แต่คือการเดินทาง ที่ยาวนานตลอดวัยเด็กของลูก จะมีวันที่สำเร็จและวันที่ล้มเหลว จะมีช่วงที่รู้สึก ว่ากำลังไปได้ดี และช่วงที่รู้สึกว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลง แต่ทั้งหมดนี้คือ ‘การเดินทาง’ ที่ปกติ และเป็นส่วนหนึ่งของการเป็นพ่อแม่ที่รักลูกอย่างดี หัวใจ ของหนังสือเล่มนี้จึงไม่ได้อยู่ที่เทคนิคที่ถูกต้อง แต่อยู่ที่ความตั้งใจของพ่อแม่ ที่จะ ‘คุยกับลูกอย่างมีคุณภาพ’ ทุกวัน

ผมขอขอบคุณพ่อแม่ทุกคนที่อ่านมาถึงตรงนี้ การที่คุณใช้เวลาอ่านหนังสือ เล่มนี้จบ คือสัญญาณของพ่อแม่ที่รักลูกและตั้งใจในการพัฒนาลูก เพราะไม่ใช่ พ่อแม่ทุกคนที่ทำแบบนี้ ลูกของคุณนับว่าโชคดีมาก

ขอให้คุณพ่อคุณแม่เดินทางต่อบนเส้นทางของการเลี้ยงลูกให้คิดเป็น ในวันที่ยากลำบาก ขอให้จำไว้ว่าทุกวันที่คุณคุยกับลูก คือการลงทุน แม้อาจจะ ยังไม่เห็นผลทันที แต่สุดท้ายคุณจะเห็นว่าลูกกำลังเติบโตเป็นคนที่คิดเก่ง ตัดสินใจดี เข้าใจผู้อื่น และมีชีวิตที่มีคุณภาพ ซึ่งเป็นของขวัญที่ดีที่สุดที่พ่อแม่ จะให้แก่ลูกได้

พบกันใหม่ในเส้นทางของการเป็นพ่อแม่ที่ดีที่สุดเท่าที่ เราจะเป็นได้ครับ